

Tartu Ülikool
Geograafia instituut

Inga Kask

**EESTLASTE TAGASIRÄNNE EESTISSE
AASTATEL 1989 - 2000**

Magistritöö inimeograafias

Juhendaja: PhD. Tiit Tammaru

Tartu 2006

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Rahvusvahelise rände teooriad	5
2. Tagasiränne.....	9
2.1 Mõistest.....	9
2.2 Liigitusest	9
2.3 Tagasiränne rahvusvaheliste rändeteooriate taustal.....	10
2.4 Tagasirände mõjutegurid	12
2.5 Tagasirände uurimisest ja tagasirände vood Euroopas	14
2.5.1 Soome rändelugu	17
3. Eestlaste rändelugu 19. sajandi algusest tänapäevani.....	21
3.1 Väljaränne Eestist enne 1850. aastaid.....	21
3.2 Suur väljaränne 1850-1918.....	22
3.3 Eesti Vabariigi periood – 1920-1940.....	25
3.4 Teine suur väljarändelaine: Teine maailmasõda. Välja- ja tagasiränne Eesti taasiseseisvumiseni	26
3.5 1990. aastad	29
4. Andmestiku ülevaade ja meetodid.....	34
4.1 Ametlik välisrände statistika.....	34
4.2 Rahvaloendusandmestik	35
4.3 Analüüsi meetodid.....	38
5. Andmeanalüüs – eestlaste tagasiränne 1990. aastatel.....	41
5.1 Kirjeldav statistika	41
5.1.1 Saabunute arv ning tulekuriik.....	41
5.1.2 Sünniaasta ja sünnikoht	44
5.1.3 Emakeel	49
5.1.4 Kodakondsus.....	51
5.1.5 Pereseis ja lapsed	51
5.1.6 Haridus.....	53
5.1.7 Töötamine ja elatusallikad.....	55
5.1.8 Elukoht Eestis	60
5.1.9 Eluase.....	63
5.2 Mitmemõõtmeline analüüs	67
Arutelu	75
Kokkuvõte.....	78
Summary.....	80
Kasutatud kirjandus	82
Lisad	89

Sissejuhatus

Tagasiränne on üks rahvusvahelise rände liike, kus inimene, kes on lahkunud mingitel põhjustel kodumaalt, pöördub sinna aja möödudes tagasi. Tagasirändajateks ei pea olema ainult need, kes on ise välja rännanud, vaid võivad olla ka algsete väljarännanute järeltulijad, kes samastavad endid ajaloolise kodumaaga. Tagasiränne võib tähendada pensionile jääjate rännet, nn ajude tagasirännet, põgenike repatrieerumist jms. Mitmed riigid toetavad seaduste ja erinevate programmide abil oma rahvuse koondumist riigi territooriumile, samas on tõusmas üha enam ka rahvusriiki ning immigrantide selekteerimist etnilise kuuluvuse alusel kritiseerivad ideed.

Võrreldes väljarändega on tagasirännet oluliselt vähem uuritud. Ühelt poolt on põhjuseks väljarände palju suuremad mahud ning suuremad mõjud nii kodu- kui sihtmaale. Teiselt poolt raskendab tagasirände uurimist andmestiku vähesus. Enam on tähelepanu pööratud 1970. aastatel alguse saanud külalistööliste tagasirändele Euroopa arenenumatest piirkondadest Lõuna- ja Kagu-Euroopasse, samuti seoses Nõukogude Liidu lagunemisega alanud või hoogustunud mitmesugustele tagasirände voogudele.

Eesti on üks nendest riikidest, kus Nõukogude Liidu lagunemine vallandas erineva suunaga tagasirände vood. Ühelt poolt sai alguse peamiselt venelaste tagasiränne Eestist Venemaale, teiselt poolt eestlaste tagasiränne Eestisse. Kuna eestlaste väljaränne Eestist on toimunud intensiivsemalt kahel perioodil – 19. ja 20. sajandi vahetusel Venemaale ning II maailmasõjast tingitult läände – siis pärinevad ka 1990. aastate tagasirännanud erinevatest väljarände lainetest. Eesti iseseisvudes ning piiride avanedes tekkis eestlastel taas võimalus ka lääne poole välja rännata. Eestlastele kui väikerahvale on väga oluline, millise sideme väljarännanud säilitavad Eestiga ning kas mõne aja möödudes saabutakse Eestisse ka tagasi.

Käesolev uurimistöö keskendub 1990. aastatel tagasirännanud eestlaste analüüsile. Uurimistöö on kaks eesmärki. Peaesmärgiks on välja selgitada, kui suur oli eestlaste tagasiränne Eestisse kahe rahvaloenduse vahelisel ajajärgul ehk aastatel 1989-2000, kes olid tagasirännanud demograafiliste ning sotsiaalmajanduslike näitajate poolest ning kas erineva tekkelooga väliseestlaste kogukondadest tagasirännanud erinevad omavahel (ehk kas ja kuidas mõjutab väljarände taust tagasirännet). Töö teine eesmärk on välja selgitada, missugused muutused on toimunud eestlaste arvukuses ja paiknemises maailmas 1990. aastatel ning kui suur osa on tagasirändel nendes muutustes. Ühtlasi antakse võimaluse piires ülevaade ka 1990. aastate väljarändest – on ju need lahkujad tulevikus potentsiaalseteks tagasirändajateks.

Töö koosneb viiest osast. Kuna tagasirände uurimiseks ei ole välja kujunenud omaette tagasirände teooriat, tutvustatakse töö esimeses osas erinevaid peamiselt rahvusvahelisi rändeteooriaid. Töö teine osa annab ülevaate tagasirände olemusest ning tagasirände ajaloost Euroopas, keskendudes põhjalikumalt Soome näitele. Kolmas peatükk kirjeldab Eesti välja- ja tagasirände ajalugu 19. sajandi algusest kuni 1990. aastateni. Peatüki lõpetab eestlaste arvukuse väljaselgitamine maailmas 2000. aastal. Neljas osa tutvustab 1990. aastate Eesti välisrände uurimiseks sobivaid allikaid ning kirjeldab käesolevas töös

kasutatud andmestikke ja meetodeid. Esimesed neli peatükki moodustavad raamistiku töö viiendale osale, milles uuritakse kahe rahvaloenduse vahelisel perioodil Eestisse saabunud eestlasi ehk tagasirändajaid nii kahe- kui mitmemõõtmelise analüüsi abil.

Tagasirände analüüsil kasutatakse uurimistöös peamiselt 2000. aasta rahvaloenduse individuaalandmeid, võrreldes eestlaste 1989. ning 2000. aasta elukohta. Taustaandmetena on kasutatud ka Statistikaameti regulaarselt kogutavaid rändeandmeid. Eestlaste arv maailmas 2000. aastal põhineb erinevates riikides 2000. aasta paiku toimunud rahvaloenduste ja rahvastikuregistri andmetel. Andmeanalüüsid on sooritatud statistikatötlusprogrammi SPSS 10.0 abil. Kaartide koostamisel kasutati programmi MapInfo.

Uurimistöö autor tänab kõiki, kes on töö valmimisele kaasa aidanud. Eelkõige kuuluvad tänusõnad juhendaja Tiit Tammarule ning Statistikaameti rahvastikustatistika osakonna töötajatele igakülgse abi eest.

1. Rahvusvahelise rände teooriad

Rände ulatuse alusel eristatakse ühe riigi piirides toimuvat rännet ehk siserännet (sh linnasisene ränne) ning riigipiire ületavat rännet ehk välisrännet ehk rahvusvahelist rännet. Viimast eristab siserändest peamiselt kaks aspekti: riiklik poliitika nii lähte- kui sihtriigis, mis piirab või soodustab välisrännet ning suurem elukeskkonna muutus ühest riigist teise elama asumisel (adapteerumine uude ühiskonda, keele õppimine jms) (Jones 1990). Tuginedes rände põhjustele on rahvusvahelise rände liikidena toodud töö-, pere-, õppimisega seotud rännet, tagasirännet, asüülitaotlejate rännet ning illegaalset rännet. Eraldi nimetatakse mõnikord ka etnilist (tagasi)rännet. Töörännet seostatakse kõige enam majanduslike rändeteooriatega, asüülitaotlejate rändes (enamasti sunniviisiline ränne) on aga olulisim poliitiline aspekt jne. Tagasirände uurimisel ei ole välja kujunenud ühte kindlat teooriat, millele tugineda. Seetõttu antakse siinkohal ülevaade peamistest rahvusvahelise rände teooriatest. Käsitlust leiavad ka mõned nii sise- kui välisrände seletamiseks sobilikud teooriad.

Kõige enam on rahvusvahelise rände seletamisel kasutatud majanduslikke ning demograafilisi rändeteooriaid (Kulu 2000a). **Majanduslikud teooriad** seletavad eelkõige riikidevahelist tööjõurännet. Üks kõige vanemaid rändeteooriaid on neoklassikaline majandusteooria. Neoklassikalise makroteooria (*neoclassical macro theory*) kohaselt põhjustab rännet geograafiline erinevus tööjõu pakkumises ja nõudluses. Maades, kus tööjõudu on suhteliselt enam kui kapitali, on madalamad palgad ning maades, kus tööjõust on puudus, samas kapitali jagub, kujunevad palgad kõrgemaks. Rändevood suunduvad madalamate palkadega maadest kõrgemate palkadega maadesse (Boyle jt 1998, Jennissen 2004, Krieger 2004, Massey jt 1993). Ränne on seega ajendatud situatsioonist tööjõuturgudel, mida vastavalt reguleerides ja mõjutades võib valitsus migratsiooniprotsesse suunata (Kulu 2000b).

Neoklassikalise mikroteooria (*neoclassical micro theory*) kohaselt käitub indiidid kui ratsionaalne otsustaja. Elukohta vahetatakse juhul, kui migratsiooniga seotud oodatavad tulud ületavad kulusid (tavaliselt rahaliselt mõõdetavad). Selleks, et oodatav tulu oleks võimalikult kõrge, peab elukohavahetaja investeerima ka inimkapitali (uue keele ning maa tundma õppimine jms) (Krieger 2004, Massey jt 1993). Seega on mikroteooria põhimõtte analoogne makroteooriaga, kuid rände seletamisel alustatakse inimese rändeotsusest ja –käitumisest, ehk liigutakse „alt üles” (Kulu 1997a).

Neoklassikalist majandusteooriat on peetud siiski liiga ühekülgseks ning see ei arvesta tegeliku maailma tingimustega (Krieger 2004). Neoklassikalisel teoorial on mitmeid edasiarendusi. Üheks näiteks on rände uus ökonoomika (*the new economics of migration*), mis väidab, et elukohavahetuse otsust ei langeta ainult üks indiidid, vaid otsus tehakse leibkonna tasandil ning et eesmärgiks ei ole ainult sissetuleku maksimeerimine, vaid ka riskide minimeerimine (Jennissen 2004, Krieger 2004, Massey jt 1993).

Levinumad majanduslikud rändeteooriad on veel duaalse tööturu teooria (*dual labor market theory*), mis rõhutab, et arenenud riikides on kogu aeg nõudlus madalatasemelise tööjõu järele; maailma süsteemi teooria (*world system theory*), mis vaatleb rahvusvahelist

rännet globaalsest perspektiivist, kus vähemarenenud riikide maa, tooraine ja tööjõud kaasatakse kapitalistliku arengu tulemusena maailmamajandusse, põhjustades paratamatult ka rände (Jennissen 2004, Massey jt 1993); teooria (*overlapping generations*), mille kohaselt inimese elu jagatakse kaheks perioodiks, neist esimesel investeeritakse inimkapitali ning teisel perioodil üritatakse nendest investeeringutest kasu saada (Jennissen 2004), kusjuures rändeotsus tehakse teise perioodi alguses, kaaludes erinevate riikide palga- ja tööhõivetingimusi (Järv 2005); jt teooriad. Neoklassikalisel majandusel põhinevate rändeteooriate arv on tõusnud aja jooksul, kuid riikidevahelised erinevused palgas ja elustandardis on jäänud endiselt kesksseteks faktoriteks rände seletamisel (Kulu 2000a)¹.

Üks paremini tuntud ja palju viidatud **demograafiline teooria** on Zelinsky ränderevolutsiooniteooria. Nimetatud teooria kohaselt tuleb rännet vaadelda osana laiemast ajalis-ruumilisest sotsiaalsest süsteemist (Kulu 1997a). Teooria seostub tihedalt demograafilise üleminekuga ehk rahvastiku arenguga traditsiooniliselt (kõrge sündimus, kõrge suremus) kaasaegsele rahvastiku taastootmise tüübile (sündimus ja suremus on stabiliseerunud madalale tasemele). Demograafilise plahvatuse ehk kiire rahvastiku juurdekasvu perioodil tekib rahvastiku „ülejäak” ning maata-töötaja inimesed otsivad toimetulekuks võimalusi ka väljaspool oma kodumaa piire, kus on kas piisavalt vaba maad või suudavad teised majandusharud immigrandid hõlmata. Erineva arengutasemega riigid läbivad demograafilise ülemineku etapid erineval ajal, põhjustades ka rahvusvahelise rände siht- ja lähteriikide muutumise ajas (Zelinsky 1971).

Elutsükli teooriaga on enam selgitatud lühidistantsilist rännet indiviiditasandil, eriti muutunud eluasemevajadusest tulenevat rännet (Boyle jt 1998, Knox 1994). Eluetappide vaheldumine on oluline mõjutegur ka riikidevahelises rändes. Warnes (1992) nimetab, et rändedistants on pikem eelkõige noore inimese vanematekodust lahkumisel (tavaliselt vanuses 16-22), tööga seotud elukohavahetusel (esmane tööle asumine, karjääris edasijõudmine) ning pensionile jäämisel (vanuses 55-68). Abiellumise, lapse sünni, lahutuse vms tõttu vahetatakse elukohta enam lühemal vahemaal.

Nii riigipiire ületava kui riigisisese rände käsitlemisel on palju kasutatud tõmbe-tõuketegurite teooriat (mis otseselt ei seleta rännet, vaid loob pigem raamistiku rände käsitlemiseks. Seetõttu on antud lähenemise paigutamine ka demograafiliste teooriate alla tinglik) – tõuketegurid panevad inimest lähteriigist lahkuma, tõmbetegurid meelitavad teda sihtriiki. Tõuke- ja tõmbejõudude tähtsus rändevooegade determinantidena leidis esmalt rõhutamist majandusteadlaste seas, kes uurisid 19. sajandil Euroopast Ameerikasse suundunud väljarännet (Kulu 1997a). Üks tõmbe-tõuketegurite mudeli olulisi edasiarendajaid oli Lee (Boyle jt 1998, Jones 1990, Krieger 2004), kes eristas neli rännet kujundavat tegurite rühma: lähte- ja sihtriigi tegurid, rändel ettetulevad tõkke- ehk takistavad tegurid (nt distant, keelebarjäärid, seadused jms) ning rändaja individuaalsed tunnused (vanus, perekonnaseis jms) (Lee 1966). Missugused lähte-, sihtriigi ja takistavad

¹ Majanduslikest rändeteooriatest põhjalikuma eesti keelse ülevaate saamiseks vt Eamets ja Philips 2004, Järv 2005, Kulu 2000b.

tegurid on olulised, sõltub inimese elutsüklist ning tema sotsiaal-majanduslikest ja individuaalsetest tunnustest.

Oluline **sotsiaal-psühholoogiline** mikrotaseme teooria on Wolperti koha kasulikkusel põhinev käitumuslik ehk biheivioralistlik rändeteooria. Wolperti (1970) arvates on inimese rändekäitumise seletamisel keskseks mõisteks koha kasulikkus, mis tähendab inimese enda subjektiivset hinnangut teda ümbritsevale keskkonnale. Inimene vahetab elukohta siis, kui rahulolematuus ümbritsevaga muutub nii tugevaks, et ületab inimese ärritusläve ehk taluvusvõime. Uus elukoht valitakse alati sinna, kus koha kasulikkus on võimalikult kõrge. Samas on inimeste valikud piiratud tegevusruumiga, s.o ruum, mida inimene tunneb ja millega tal on side. Tegevusruum on iga inimese jaoks erineva ulatusega, sõltudes omatavast informatsiooni hulgast, mis omakorda sõltub inimese silmaringi laiusest, tutvusringkonnast jms. Nii koha kasulikkust, ärritusläve kui tegevusruumi mõjutab inimese elutsükli staadium, kuna erineval elutsükli etapil on inimese vajadused, soovid ja võimalused erinevad.

Majanduslike ja demograafiliste rändeteooriate juured ulatuvad 19. sajandisse, käitumuslikel arusaamadatel põhinevad teooriad muutusid oluliseks eelkõige 20. sajandi keskpaigas. 20. sajandi viimast kümnendit iseloomustab aga **poliitiliste teooriate** kasvav olulisus rahvusvahelise rände seletamisel (Kulu 2000a). Traditsiooniliselt on riigi poliitikat käsitletud majanduslike ja/või demograafiliste tegurite poolt algatatud rände kujundajana. Hiljuti on hakatud enam tähelepanu pöörama erineva taseme poliitilistele institutsioonidele, mis põhjustavad ise rändevooge. Oluline institutsioon on (rahvus)riik. (Rahvus)riigi rändepoliitika määrab, kas sisseränne riiki on lubatud ning kes võivad sisse rännata (Leitner 1995, vt Kulu 2000a). Seega rändevood ja immigrandid peegeldavad rahvusriigi huve.

Kaks rahvusvahelise rände käsitlustes enamlevinud teooriat on veel võrgustiku ning institutsionaalne teooria. Võrgustiku teooria rõhutab eelkõige rände jätkuvust ja püsivust (Massey jt 1993). Rahvusvahelise rände tulemusel tekivad sihtriikides immigrantide etnilised võrgustikud, mis on isikutevaheliste sidemete kaudu ühenduses ka nende päritoluriikidega (Eamets ja Philips 2004). Sellised võrgustikel põhinevad sidemed aitavad uutel sama etnilist päritolu migrantidel leida sihtriigis kergemalt elukoht ja töö, aitavad üle saada kohanemiskustest jms. Kui migrantide arv ületab kriitilise läve, vähendavad analoogsed sidemed uute migrantide riske ja kulusid ning suurendavad rändelt oodatavat tulu. See põhjustab omakorda uut sisserännet, mis omakorda laiendab võrgustikke jne (Boyle jt 1998, Massey jt 1993).

Institutsionaalse teooria kohaselt põhjustavad migratsiooni edendamiseks ja toetamiseks loodud era- ja avalikud organisatsioonid omakorda täiendavaid migratsioonivooge, osutades transpordi- ja juriidilisi teenuseid ning pakkudes võimalust sõlmida töölepinguid vm (Kulu 2000b).

Eelkirjutatu näitab, et rände seletamiseks on palju erinevaid lähtekohti ja tasandeid ning ka rändeteooriate liigitamiseks mitmeid võimalusi. Üks konkreetne teooria ei ole enamasti piisav seletamiseks kogu elukohavahetusele viinud põhjuste kompleksi. Lisaks teeb rändeuuringud keeruliseks ajaline aspekt, kuna kontekst ja rände põhjused on aja

jooksul muutuvad. Nii soovitatakse üha enam erinevate teooriate ning mikro- ja makrotasandi sünteesi (Boyle jt 1998 jt, Cadwallader 1992, Findlay ja Li 1999, Massey jt 1993).

Rahvusvahelise rände süsteemne teooria (*migration systems theory*) on üks katse ühendada erinevad teoreetilised käsitlused, olles enam siiski üldistus kui omaette teooria (Massey jt 1993). Rahvusvahelise rände süsteemi moodustavad kaks või enam riiki (siht- ja lähtemaa(d)), mida ühendavad lisaks rändevoogudele ka ajaloolised, kultuurilised, kaubandus- jm seosed. Seosed võivad olla nii riikide tasandil kui indiviiditasandil (isiklikud seosed, sõprus- ja sugulussuhted, sotsiaalsed võrgustikud) (Castles ja Miller 1998). Seega ühendatakse makro- ja mikrotasand. Kogu rändesüsteem asetseb niisiis laiemas sotsiaalses, poliitilises, demograafilises ja majanduslikus kontekstis, millel on nii ruumiline kui ajaline mõõde (Jennissen 2004).

2. Tagasiränne

2.1 Mõistest

Traditsiooniliselt käsitletakse tagasirännet kui rahvusvahelise rände liiki, kus rändaja lahkub mingitel põhjustel kodumaalt ning pöördub aja möödudes sinna tagasi. Esialgu tundub, et tagasirändaja on inimene, kes on vähemalt korra elus ka varem elukohta vahetanud – välja rännanud (DaVanzo 1976). Samas nimetatakse tagasirändajateks ka neid migrante, kes ei ole ise eelnevalt oma etniliselt kodumaalt lahkunud, vaid on kodumaalt lahkunute teise, kolmanda vm põlvkonna järeltulijad. Mitmetes töödes (nt Jennissen 2004, Kulu 1997a) eristataksegi viimati nimetatud tagasirännet, nimetades seda etniliseks tagasirändeks või lihtsalt etniliseks rändeks. Nn „tavalise” tagasirände all käsitletakse eelkõige Saksamaalt Türki tagasipöördunud türklasi, Rootsist Soome läinud soomlasi jt algselt peamiselt töö või õppimisega seotud rändevooe. Etnilise tagasirände alla kuulub näiteks etniliste sakslaste (*Aussiedler*’ite) asumine Ida-Euroopast Saksamaale, ungarlaste asumine Rumeeniast Ungarisse jt väljaspool oma ajaloolist kodumaad mitu põlvkonda või isegi sajandeid elanud etniliste vähemuste asumine kodumaale. Taoliste etniliste vähemuste teke on sageli seotud sõja ja piirimuutustega.

Käesoleva töö autori arvates on ka näiteks Türki tagasi pöörduv Saksamaal töötanud türklane endiselt etniline türklane, kuuludes seega etnilise rände alla, vaatamata sellele, et ajalooline taust ning rände motiivid on erinevad. Nii on ka antud töös 1990. aastatel Eestisse asunud eestlasi nimetatud lihtsalt tagasirändajateks, kuigi Eestisse saabus ka algsete väljarändajate järeltulijaid.

2.2 Liigitusest

Nii nagu igasugust rännet, võib ka tagasirännet jaotada mitmeti: selle alusel, kuidas ränne toimub, kes võtavad osa, põhjuste alusel jm. Kõige tavalisem on rände, nii ka tagasirände jaotamine skaalal vabatahtlik-sunniviisiline (IOM 2004): a) vabatahtlik tagasiränne (*voluntary return*) toimub inimese vabal tahtel ja inimese enda kulul (valitsusorganite, Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni (IOM) vt vahele segamiseta). Tavaliselt ei kajastu vabatahtlik tagasiränne statistikas, mis teeb sellest ülevaate saamise keeruliseks. b) suunatud vabatahtlik tagasiränne (*assisted voluntary return*) hõlmab organiseeritud, rahalist abi tagasirändel, samuti abi kodumaal uuesti integreerumisel. c) sunniviisiline tagasiränne (*involuntary, non-voluntary, forced return*) ei toimu inimese vaba tahte alusel. Inimene on sunnitud lahkuma näiteks põhjusel, et tal ei ole legaalset õigust riigis viibida.

Rogers (1984) on eristanud kaheksat tagasirände põhjuste gruppi vastavalt sellele, mis tüüpi sündmused mõjutavad tagasirände otsust. Jaotuses eristatakse ühelt poolt kodumaaga ning sihtriigiga seotud põhjusi agregaat- ja indiviiditasemel, teiselt poolt vaadatakse, kas tagasirände põhjus on seotud algse väljarände põhjusega (tabel 1). Tagasirände põhjused makro- ehk agregaattasandil on seega: 1. Väljarändajad lähevad tagasi kodumaale, kuna seal on toimunud positiivsed muutused valdkondades, mis panid

neid algselt kodumaalt lahkuma (nt majanduses, poliitilises olukorras vms). 2. Minnakse tagasi, kuna olukord kodus on muutunud ning tagasirändajatele tundub, et nende kohalolek kodumaal on vajalik (ei ole seotud algsete lahkumise põhjustega). 3. Minnakse tagasi, kuna sihtmaa ei rahulda neid vajadusi/soove, mille pärast sinna algselt tuldi. 4. Väljarändajad lähevad tagasi kodumaale, kuna muutused sihtmaal on teinud olukorra ebasoodsaks (ei ole seotud algsete väljarände põhjustega). Põhjused 5-8 on analoogsed, kuid lähtuvad indiviiditasandist.

Tabel 1. Tagasirände põhjuste jaotus.

	Seotud kodumaaga		Seotud sihtriigiga	
	agregaattase	indiviiditase	agregaattase	indiviiditase
Seotud väljarände põhjustega	1	5	3	7
Ei ole seotud väljarände põhjustega	2	6	4	8

Allikas: Rogers 1984.

Eeltoodud jaotus on muidugi lihtsustus. Tegelikuses on tagasirände põhjuseid enamasti mitu ning raske on eristada kõige tähtsamat. Mõnikord ei ole ka selget piiri mikro- ja makrotaseme põhjuste vahel, need on omavahel seotud. Nii ei eristugi mõned põhjuste rühmad empiirilisel (Rogers 1984).

Tagasirännet on jagatud ka vastavalt sellele, milliste ajaliste eesmärkidega kodumaalt lahkuti (jaotus kehtib vabatahtliku lahkumise korral). Gmelch (1980) eristab ajutiselt lahkujad, kellel juba minnes on tagasirände kavatsused ning alaliselt lahkujad, kes lähevad mõttega mitte tagasi pöörduda, kuid teevad seda siiski. Viimaste hulgas võib omakorda eristada sunnitud ning vabatahtlikku tagasipöördumist. Seega eristuvad kolm tagasirändajate rühma: 1. tagasirändajad, kes juba algselt läksid koju pöördumise mõtetega. Koju pöördutakse siis, kui eesmärgid (sageli rahalised) on saavutatud. 2. tagasirändajad, kes plaanisid mitte tagasi pöörduda, kuid nad olid selleks sunnitud (kohustus hoolitseda vanemate eest, haigus, muutunud majanduslikud tingimused sihtmaal vms). 3. tagasirändajad, kes plaanisid mitte tagasi pöörduda, kuid nad otsustasid seda siiski teha vabatahtlikult (ei suudetud kohaneda uues ühiskonnas, koduigatsus vms). Eeltoodud liigituse teeb keeruliseks asjaolu, et paljud elukohavahetajad ei tea ette, kas nad jäävad püsivalt või ajutiselt ning kui kauaks. Enamus migrante lähevad siiski tagasipöördumise mõtetega (Kubat 1984, Richmond 1984).

2.3 Tagasiränne rahvusvaheliste rändeteooriate taustal

Tagasirände uurimist on raskendanud lisaks andmeprobleemidele ka sobiva, spetsiaalselt tagasirännet käsitleva teoreetilise raamistiku puudumine (Cadwallader 1992). Osad uurijad on seisukohal, et sellist teooriat ei olegi vaja ning tagasirände teooria saab loogiliselt tuletada üldistest rändeteooriatest (Richmond 1984).

Ehkki paljud tagasirändega tegelejad on arvamusel, et tagasirände põhjused on enam seotud perekondlike ning isiklike põhjustega ja mitte niivõrd majanduslike ning tööga (Gmelch 1980, Lindgard ja Gilson 2002, Virtanen 1984), on siiski ka tagasirännet käsitletud majandusteooriate raamistikus (nt Constant ja Massey 2002, Dustmann 2003). Neoklassikaline majandusteooria vaatleb rännet tulude-kulude kalkuleerimisena. Tagasiränne esineb juhul, kui elukohavahetaja ootused kõrgema sissetuleku saamiseks sihtriigis ei täitu (kas tööpuuduse, oodatust madalama palga, oodatust kõrgemate psühholoogiliste kulude vm tõttu). Seega rõhutab neoklassikaline majandusteooria väljarändel selle alalist iseloomu ning tagasirännet käsitletakse ebaõnnestumise või läbikukkumisena (Constant ja Massey 2002).

Rände uue ökonoomika kohaselt emigreeruvad inimesed vaid piiratud ajaks, kasu saamise eesmärgil. Kui eesmärk on saavutatud (teenitu piisav), pöördutakse koju tagasi ning rändega saavutatud tulu kasutatakse kodus. Seega erinevalt neoklassikalisest teooriast käsitleb rände uus ökonoomika tagasirännet eduna ning väljarännet ajutise nähtusena (Constant ja Massey 2002). Kuna rände uue ökonoomika kohaselt minnakse võimalikult lühikeseks ajaks võimalikult palju raha teenima, ei hoolita ka staatusest sihtriigis ning ollakse nõus kõikide töödega. Olulisem on kõrgem staatus kodus, mida on võimalik saavutada teenitud rahaga.

Constant ja Massey (2002) leiavad osalist kinnitust mõlemale teooriale ning eeldavad, et tagasirände protsess ei ole ühene, vaid samaaegselt võib esineda mitmeid erinevate karakteristikute ja eesmärkidega rändajate rühmi.

Käitumuslikele rändeteooriatele on tuginenud Waldorf (1995), keskendudes enam tagasirände kavatsuste, mitte tegeliku rändekäitumise uurimisele. On jõutud järeldusele, et tagasirände soovi/kavatsuste ning tegeliku rändekäitumise vahel on suur erinevus ning tagasirände soov ei vii sageli tegeliku tagasirändeni (Cohen ja Gold 1997, Waldorf 1995).

Välja- ja tagasirännet on elutsükli teooria raamistikus käsitlenud Ley ja Kobayashi (2005). Uurides Hong Kongist pärit sisserännanuid Kanadas, jõuavad nad järeldusele, et elukvaliteet, hariduse tase ning Kanada passi saamise võimalus tõmbab migrante Kanadasse; majanduslik tegevus, raha teenimise võimalus, karjäär tõmbavad Hong Kongi tagasi. Eelnimetatud tegurid on erinevates elutsükli staadiumides erineva tähtsusega. Kanadasse minnakse õppima, 20-30-aastaselt tulla tagasi raha teenima, sageli minnakse Kanadasse taas teismeliste lastega nende parema hariduse saamise eesmärgil, seejärel pöördutakse tagasi Hong Kongi tööle. Pensionile soovitakse enam jääda Kanadasse (kuigi mitmetes töödes on nimetatud vastupidist – pensionile soovitakse jääda just koduriigis (Jennissen 2004, Velikonja 1984)). Seega toimub mitmeid edasi-tagasi liikumisi ning sageli elab osa perekonnast algsel kodumaal, osa sihtriigis sõltuvalt sellest, missugune asukoht sobib kõige paremini vastava elutsükli staadiumiga.

Kanada ja Hong Kongi vahelise rände käsitluses olid seotud elutsükkel ning tõmbe-tõuke tegurid. Tagasirände käsitlemine tõmbe-tõuketegurite raamistikus ongi üks kõige levinuimaid lähenemisi. Tõmbeteguritena ehk koduriigiga seotud teguritena nimetatakse tavaliselt tugevaid perekondlikke sidemeid, soovi olla oma sugulaste ja sõprade keskel, vanemate haigust või kõrget vanust, armastust kodumaa vastu, soovi anda lastele

emakeelne haridus, stabiilset majanduslikku ja poliitilist olukorda jms. Tõuketeguritena ehk külalisriigiga seotud teguritena nimetatakse kohanemiskursi, diskrimineerimist, halba majanduslikku olukorda, raskusi töö leidmisel, mittesobilikku kliimat jms. Tõmbe- ja tõuketegurid võivad varieeruda, sõltuvalt konkreetsest olukorrast, väljarände põhjustest, elukohavahetaja vanusest, hoiakutest jpm. Paljudes töödes on jõutud järeldusele, et kodumaaga seotud tõmbetegurid omavad suuremat tähtsust tagasirände otsuse tegemisel kui sihtriigiga seotud tõuketegurid (Berrocal 1984, Gmelch 1980). Pannes tagasirände Lee mudeli konteksti, viib tagasirände muutus positiivsete ja negatiivsete (ehk tõmbe- ja tõuke-) tegurite osakaalus siht- ja lähtekohas (Richmond 1984).

Eelnev tagasirände mõiste, liigituse ning teooriate käsitus näitas, et tagasiränne on väga mitmetahuline nähtus. Ka tagasirännet mõjutab nii kodu- kui sihtriigi majanduslik, poliitiline, sotsiaalne ja demograafiline kontekst, samuti indiviidi sotsiaal-majanduslik seisund ning soovid/eelistused (vt rahvusvahelise rände süsteemne teooria, ptk 1). Tagasirändajad ei ole homogeensed. Esinevad erinevad tagasirändajate grupid sõltuvalt sellest, kes olid algseid väljarändajad (ehk kes nüüd tagasi pöörduvad) (Constant ja Massey 2002). Tagasiränne võib järgneda igale rahvusvahelise rände tüübile, olgu see töö-, pere-, asüülitaotlejate või illegaalne ränne (Jennissen 2004), tagasiränne võib tähendada hooajalist rännet, pensionile jääjate rännet, nn ajude tagasirännet, põgenike repatrieerumist jms (Velikonja 1984). Seega on tagasirändajad väga mitmekülgne seltskond ning tagasirände uurimisel on oluline teada ka väljarändega seotud tausta.

2.4 Tagasirände mõjutegurid

Eespool selgus, et tagasirändel ei ole majanduslikud põhjused sageli määrava tähtsusega ning mõistetavaks saab ka, miks ikkagi minnakse tagasi kõrge elatustasemega maalt palju vaesematesse tingimustesse, ehkki see tundub esmapilgul olevat vastuolus kõikide traditsiooniliste majandusteooriatega. Kirjanduses on nimetatud veel järgmisi aspekte, mis mõjutavad tagasirännet või seonduvad sellega:

- *pere ja lapsed*. Peredega migrandid ei ole nii sagedased tagasirändajad (Jennissen 2004, Kubat 1984). Töö tõttu saabunute kavatsused tagasi pöörduda vähenevad oluliselt, kui perekonnaliikmed viibivad koos nendega külalisriigis. Peamine põhjus, miks siiski perega tagasi pöördutakse, on laste kooli minek ning soov anda lastele emakeelne haridus. Üldiselt on aga tagasiränne oluliselt madalam migrantide järeltulijate seas ning ka tagasirände kavatsused on väiksemad.

- mida pikem on *välismaal viibitud aeg*, seda väiksem on tõenäosus tagasirändeks (Jennissen 2004). See on seotud ka eelmise teguriga, kuna aja jooksul tulevad järgi kas pereliikmed kodust või leitakse kaaslane sihtriigist, tekib tutvusringkond jne. Enamus tagasirändest toimub mõne aasta jooksul peale väljarännet (Lindgard ja Gilson 2002, Sandlund 1984).

- tagasirände tõenäosus tõuseb, kui immigrantidel säilib tihe *side koduga* (Velikonja 1984). Seda aitavad hoida külaskäigud koju. Külaskäike on peetud ka osaks laiemast migratsiooni protsessist, mis võivad viia tagasirändeni (Duval 2004).

- *töötus* mõjutab tõenäoliselt enam neid migrante, kes olid välja rännanud raha teenimise eesmärgil (Jennissen 2004). Need, kes saavutavad sihtmaal hea *majandusliku ja karjäärilise positsiooni*, ei rända tagasi. Samuti on väidetud, et migrandid, kellel on tugevad majanduslikud ja kutsealased oskused oma maal, on edukad ka välismaal ning on seal samuti hinnas, mis teeb omakorda nende tagasipöördumise ebatõenäoliseks (Papademetriou 1984).

- *eelnev rändekogemus* suurendab tagasipöördumise tõenäosust (DaVanzo 1976, Gmelch 1980). Nendel, kellel on rohkem rändekogemusi, on võimelised oma rändeplane paremini ellu viima ja valikuid tegema. Hew Jones (1990:198) on samuti öelnud, et „ränne on nagu petmine – kord juba tehtud, on kergem veelkord teha”.

- tagasirännet mõjutab oluliselt, *kas kodumaalt lahkuti tagasi pöördumise mõtetega või mitte*. Sellest omakorda sõltub, missuguses ulatuses toimub integratsioon ja assimileerumine sihtriigis (Rogers 1984). Ehkki tagasipöördumise idee ei saa alati tegelikkuseks, hoiab see ära assimileerumise, võimaldades immigrantidel elada samaaegselt nõ kahes sotsiaalses maailmas (Cohen ja Gold 1997). Tagasirände idee/unistus on üks alus, mis hoiab koos rahvusgruppi võõral maal.

- immigrantide *integratsiooni-assimilatsiooni tase* sihtriigis, mis on kahtlemata väga oluline tagasirände määraja. Üldiselt arvatakse, et integratsioon ja eriti assimilatsioon sihtriigis vähendavad tagasirännet. Siiski tuleb arvestada, et nendel mõistetel on mitu tasandit. Alguses on struktuuriline (*structural*) ja sotsiaalne (*social*) assimilatsioon, seejärel kultuuriline (*cultural*) ning lõpuks kuuluvuslik (*identificational*) assimilatsioon (Rogers 1984). Läbitud võivad olla isegi kolm esimest taset, kuid kui puudub viimane, kuuluvuslik assimilatsioon, ei tarvitse sellest piisata, et migrant jääks alaliselt sihtriiki elama. Sageli esineb kiindumus mõlema maa vastu, tavaliselt sihtriigi suhtes instrumentaalne (töö- ja õppimisvõimalused), kodumaa suhtes sentimentaalne. Üldiselt säilitab kultuuriliselt erinev grupp sihtriigis peaaegu alati oma keele ja kultuurielemendid vähemalt mõne põlvkonna jooksul (Castles ja Miller 1998).

- *kiindumus kodumaa vastu* suurendab tagasirände tõenäosust (Waldorf ja Esparza 1991). Waldorfi ja Esparza (1991) arvates määravadki tagasirände peamiselt kaks tegurit: assimilatsiooni tase sihtriigis ja kiindumus kodumaa vastu. Esimene neist vähendab, teine suurendab tagasirände tõenäosust.

- uurimused näitavad, et *tagasirännet toetavad programmid* mõjuvad enam nendele, kes niikuinii oleksid tagasi pöördunud. Kellel juba algselt puudusid tagasirände mõtted, ei pöördunud tagasi ka vastavate programmide mõjul (Rogers 1984).

- kodumaalt eemal oldud ajaga toimuvad *muutused nii rändajas endas kui koduühiskonnas*, millega tagasipöördujad ei oska sageli arvestada. Samuti on oluline, kuidas suhtutakse tagasitulnutesse. Nii võivad kodumaal tagasi olles tekkida raskused

kohanemisega. Mitmed uuringud on näidanud, et hinnanguliselt 5-10% tagasirändajatest pöördub uuesti endisesse sihtriiki, kuna ei suudetagi kohaneda eluga kodumaal (Gmelch 1980).

- tagasipöördujate arv sõltub *väljarändajate arvust* (Jennissen 2004, Sandlund 1984). Kui väljaränne on suur, on ka tagasiränne suurem.

Tänapäeva globaliseeruvus maailmas tähendab elukohavahetus enam jätkuvat kui lõplikku protsessi (Ley ja Kobayashi 2005). Üha enam inimesi omavad mitut kodakondsust, töölaseid lepinguid mitmel pool maailmas, nende pereliikmed asuvad erinevates riikides kui nad ise, kiired ja odavad lennuliinid võimaldavad olla ühel päeval siin, teisel seal. Inimesed võivad elukohta vahetada korduvalt ning võib tekkida olukord, kus rändajad ei saabu kunagi sihtkohta, kuna nad ei lahku kunagi kodust (Ley ja Kobayashi 2005). Seega kodu on kõikjal või hoopis vastupidi – inimesed ei oska endid samastada ühegi kohaga, üha enam tekib kodutuid, juurteta inimesi. Siit tekib küsimus, et kas tulevikus on üldse võimalik eristada tagasirännet, aga ka väljarännet selge omaette nähtusena?

2.5 Tagasirände uurimisest ja tagasirände vood Euroopas

Tänapäeva rahvusvaheline ränne erineb oluliselt 19. sajandi teise poole, 20. sajandi alguse rahvusvahelisest rändest. Sel ajal vaadeldi rännet enamasti ühesuunalise liikumisena, kusjuures peamised rändevood suundusid Euroopast ja Aasiast Põhja-Ameerikasse (Gmelch 1980). Üldiselt arvati, et need, kes lahkusid Vanast Maailmast, ei pöördu kunagi tagasi. Siiski nimetas juba Ravenstein oma 1885. ning 1889. aastal avaldatud rändeseadustes ühe seaduspärasusena, et „iga rändevool tekitab kompenseeriva vastuvoolu” (Ravenstein 1885, 1889).

Aastail 1800-1930 emigreerus umbes 40 miljonit eurooplast üle ookeani, peamiselt Põhja- ja Lõuna-Ameerikasse ning Austraaliasse (Castles ja Miller 1998), põhjuseks rahvastiku kiire juurdekasv ning industrialiseerimine (vt Zelinsky ränderevolutsiooni-teooria, ptk 1). Tagasirändevood on küll mitmeid kordi väiksemad väljarändevoogetest, kuid hinnatakse, et näiteks aastatel 1880-1930 Euroopast Ameerikasse väljarännanute pöördus tagasi umbes 1/4 kuni 1/3 (Ley ja Kobayashi 2005). Tagasiränne oli väiksem vanadesse väljarändemaadesse (Loode-Euroopasse), suurem uutesse (Lõuna- ja Ida-Euroopasse). 1919. aastal hakati USA ajakirjanduses avaldama muret täis artikleid, et sajad tuhanded eurooplased lahkuvad USA-st (Walaszek 1984). Eurooplaste tagasiränne siiski langes järgnevatel aastatel ning hirm osutus ennatlikuks. Kui aastail 1919-1924 pöördus USA-st Euroopasse 895 832 inimest, siis aastail 1925-1939 pöördus tagasi juba vaid 562 357 inimest (*US Department of Labor* andmeil) (Walaszek 1984).

Kahe maailmasõja vahelist aega iseloomustavad madalamad rahvusvahelise rände vood, põhjuseks majanduslik stagnatsioon ja kriisid, vaenulikkus immigrantide vastu paljudes maades (Castles ja Miller 1998). Teise maailmasõja järgne kiire majanduskasv põhjustas uue massrändeajastu, mida iseloomustas eelkõige võõrtöölise sisseränne Lääne-

Euroopasse (peamiselt Saksamaale, Prantsusmaale, Belgiasse, Hollandisse, Šveitsi, Rootsi) Vahemeremaadest, aga ka Iirimaalt ja Soomest. Ühe drastilisema näitena võib tuua Saksamaa. Kui 1956. aastal oli Saksamaal võõrtöölisi 95 000, 1966. aastal 1.3 miljonit, siis 1973. aastal juba 2.6 miljonit (Castles ja Miller 1998).

1973. aasta naftakriisiga muutus immigratsioonimaade võõrtööjõu vajadus ning immigratsioonipoliitika oluliselt. Oodati, et võõrtööjõud lahkub, nagu see oli algselt planeeritud. Siiski oli alanud perede taasühinemise protsess ning sellega kaasnev alaline sisse seadmine külalisriigis. Hinnanguliselt naasis ainult 10% võõrtöötajatest kümne aasta jooksul pärast 1973. aasta kriisi kodumaale (Eamets ja Philips 2004). Tagasiränne on aga selektiivne protsess, varieerudes riigiti ning sõltudes oluliselt koduriigi oludest (Constant ja Massey 2002). Jennissen (2004) väidab, et itaallaste ning hispaanlaste tagasiränne oli palju suurem kui türklaste ja marokolaste tagasiränne, mis oli tingitud Itaalia ning Hispaania soodsast majandusarengust, erinevalt Türgist ning Marokost. Castles ja Miller (1998) nimetavad samuti, et lahkusid eelkõige arenenumatest maadest pärit töötajad, kellel oli suurem lootus leida kodumaal tööd. Need, kes jäid, olid pärit vähemarenenud aladelt, eriti Türgist ja Põhja-Aafrikast. Kogu Loode-Euroopast pöördus ajavahemikul 1974-1978 tagasi miljon kuni poolteist miljonit töötajat (McLean Petras 1984). Järgnevatel aastatel võõrtöölise tagasipöördumine kodumaale vähenes.

Tagasiränne endistesse tööjõudu eksportivatesse maadesse ei olnud vaid Põhja- ja Lääne-Euroopa päritolu (Jennissen 2004). 1980. ja 1990. aastatel tulid tagasi paljud hispaanlased ja portugallased Ladina-Ameerikast. Tuldi ka Põhja-Ameerikast, Aafrikast (peamiselt portugallased) ja Austraaliast (peamiselt itaallased ja kreeklased).

1980. aastatest omavad majanduslikud tegurid ja tööränne väiksemat rolli rahvusvahelise rände seletamisel Euroopas (Jennissen 2004). Seoses 1980., 1990. aastate poliitiliste muutustega (NL-i ja Jugoslaavia lagunemine, Saksamaade ühinemine, piiride avanemine jms) intensiivistus oluliselt ida-lääne suunaline ränne ning ka tagasiränne (Castles ja Miller 1998, Jennissen 2004, Kulu 1997a, OECD 2001). Etnilistel vähemustel tekkis võimalus asuda oma ajaloolisele kodumaale¹. Siiski ei olnud tagasirände tegelikeks ajenditeks sageli isamaalised tunded, vaid pigem majanduslikud ja poliitilised põhjused (Fassmann ja Munz 1994).

Üks suuremaid tagasirände vooge oli etniliste sakslaste (*Aussiedler*'ite) pöördumine Saksamaale. Nimetatud ränne sai alguse juba 1950. aastatel, kuid intensiivistus 1980. aastate teisel poolel. Kui ajavahemikul 1950-1984 saabus 1.26 miljonit *Aussiedlerit* Lääne-Saksamaale peamiselt Poolast (60,5%) ja Rumeeniast (13%), siis 1985-1999 saabus 2.84 miljonit, peamiselt endisest NL-st (65,5%), Poolast (24,4%) ja Rumeeniast (9,4%) (Jennissen 2004). Algselt nende tagasirännet toetati, tagasirändajatele pakuti nii materiaalselt kui mittemateriaalselt abi. See kujunes tugevaks tõmbeteguriks, ilma milleta ei oleks nii ulatuslikku tagasirännet toimunudki (Brubaker 1998, Castles ja Miller 1998). Eelkõige NL-ist tagasirändajate madala saksa keele oskuse, nende pereliikmete suure arvu, halva majandusliku olukorra jms tõttu seati 1990. aastate algusest sisse

¹ Analüüsid pikemat ajaperioodi, leidsid Fassmann ja Munz (1994), et enam kui 75% kogu Euroopa ida-lääne suunalisest rändest aastail 1950-1993 oli nn etniline tagasiränne.

kvoodisüsteemid ning keerulised bürokraatlikud reeglid. 1996. aastast hakati nõudma riiki asumise eeldusena ka saksa keele oskust. Etniliste sakslaste tagasipöördumine vähenes oluliselt.

Järgnevalt tuuakse veel näiteid erineva taustaga etniliste rahvusgruppide tagasipöördumisest ajaloolisele kodumaale 1980., 1990. aastatel:

- 1990. aastatel pöördus Ungarisse üle 100 000 etnilise ungarlase Rumeeniast, Slovakiast, Ukrainast ja Serbiast (OECD 2001);

- 1989. aastal asus nelja kuu jooksul Bulgaariast Türki ligi 370 000 etnilist türklast, põhjuseks poliitilised pinged kahe riigi vahel (Vasileva 1992). Paljud pöördusid küll pärast kommunistliku režiimi kokkuvarisemist Bulgaariasse tagasi.

- 2000. aasta seisuga elas Kreekas ligi 252 000 etnilist kreeklasi, kes olid oma ajaloolisele kodumaale pöördunud 1990. aastatel (Cavounidis 2002). Neist 100 000 pärinesid Albaaniast, 152 000 endise NL-i aladelt. Viimased omakorda saabusid enim Gruusiast (52%), Kasahstanist (21%) ja Venemaalt (15%). NL-st pärit kreeklasi julgustati tagasi pöörduma ning neile kindlustati kodakondsus, Albaaniast ja Türgist pärit kreeklastele mitte (Castles ja Miller 1998);

- aastail 1990-1999 asus 823 000 juuti endisest NL-ist Iisraeli, mis põhjustas Iisraeli juutide arvu märkimisväärse kasvu (Vishnevsky 2003);

- 1990. aastatel, eriti 1995. aastast alates on intensiivistunud etniliste poolakate tagasipöördumine Kasahstanist (Iglicka 1998). Ehkki tagasipöördujaid ei olnud 1990. aastatel palju, võib ennustada tõusu lähitulevikus.

- NL-i lagunemine tekitas automaatselt suure hulga etnilisi vähemusi ning tagasirändevooge. Tagasirändevood olid seotud peamiselt slaavlaste pöördumisega mitteslaavi liiduvabariikidest slaavi riikidesse, eelkõige Venemaale, Ukrainasse ja Valgevenesse (Jennissen 2004). Tagasiränne oli intensiivseim 1990. aastate alguses, pärast 1994. aastat tagasiränne langes. NL-i lagunedes moodustasid suurima diasporaa venelased – 25 miljonit ehk 17% kõikidest endise NL-i venelastest jäid 1991. aastal väljapoole Venemaa piire (Vishnevsky 2003). Kokku pöördus Venemaale ajavahemikul 1990-1998 endise NL-i aladelt enam kui 2.8 miljonit etnilist venelast. Enim pöörduti tagasi Kesk-Aasia riikidest ja Kasahstanist. Euroopa osast (sh Eestist) oli tagasiränne suhteliselt tagasihoidlik ning võib arvata, et see väheneb tulevikus veelgi arvestades erinevat majanduslikku taset ja poliitilist olukorda lähte- ja sihtriikides.

- endise NL-i aladelt, peamiselt Venemaalt ning Eestist, asus Soome pärast 1989. aastat umbes 20 000 soome päritolu inimest (Kulu 2001, OECD 2001) (lähemalt allpool).

Toodud näited ei ammenda kindlasti kogu 1980. aastate lõpul, 1990. aastatel toimunud tagasirännet, kuid nimetatud vood olid suurimad või sagedamini käsitlust leidnud. Riigiti on 1980. aastate lõpul Euroopas vallandunud tagasirände olemus erinev (Kulu 1997a). Ühest küljest on tegemist nähtusega, kus Kesk- ja Ida-Euroopa riikidesse pöördub tagasi II maailmasõja ajal või sõjajärgsel perioodil poliitiliste pagulastena lääneriikidesse lahkunuid ja nende järeltulijaid (nt eestlased Eestisse). Teisalt haarab tagasiränne neid Kesk- ja Ida-Euroopas ning endise NL-i aladel elavaid etnilisi vähemusi, kelle ajalooline kodumaa asub Põhja-, Lääne- või Lõuna-Euroopas (nt ingerisoomlased, Aussiedlerid). Kolmandaks võib lisada tagasirände endise NL-i siseselt ning teiste endiste sotsialistlike Ida-Euroopa riikide vahel (nt venelased Venemaale, ungarlased Ungarisse).

Mitmed etnilisi vähemusi vastuvõtavad riigid on hakanud tagasirännet siiski piirama, seda nii kiiresti suurenenud sisserände tõttu endise NL-i aladelt kui suureneva kriitika tõttu rahvusriigi ideoloogia suunas, mis on tegelikult etnilise rände taga (Kulu 2000a).

Euroopa rändeloos võib rahu tingimustes eristada niisiis kolme suuremat tagasirände lainet: 1. 20. sajandi algus, kui pöördusid tagasi üle ookeani välja rännanud; 2. 1970.-1980. aastad, kui toimus külalistööliste tagasi pöördumine ning 3. 1990. aastatel poliitiliste muutuste tulemusel alanud või intensiivistunud tagasirände vood. Enam on käsitlust leidnud viimased kaks tagasirände lainet. Enne II maailmasõda aset leidnud tagasirännet on vähe uuritud.

Võrreldes teiste rahvusvaheliste rändeliikidega on tagasirändele siiski vähem tähelepanu pööratud. Põhjuseks võib olla see, et tagasirändevood on väljarändevooedest oluliselt väikesemad (teisejärgulised) ning suuremad vood lihtsalt katavad väiksemad ära (Gmelch 1980). Väljaränne on sageli ka nõ revolutsioonilisem, maailma rohkem muutev, väljarändega kaasneb etniliste vähemuste teke, mis omakorda nõuab riikidelt vastavasisulist poliitikat jms. Tagasirände uurimist raskendab oluliselt ka andmete vähesus (Cadwallader 1992, Constant ja Massey 2002, Gmelch 1980, Kulu 1997a).

Soome on üks nendest vähestest riikidest, kus tagasirännet on põhjalikult uuritud, nii kvantitatiivsest kui kvalitatiivsest küljest. Järgnevalt käsitletaksegi Soome rändelugu pikemalt. Mitmed rände põhjused on universaalsed, mistõttu läbi Soome on kaudselt käsitletud ka teiste Euroopa riikide rännet. Soome on võrdlusena hea tuua ka seetõttu, et kõik peamised tagasirändevood on esindatud – sajandivahetusel USA-sse väljarännanute tagasipöördumine, pärast II maailmasõda Rootsi tööle suundunute tagasiränne ning 1980. aastate lõpul alanud etniliste soomlaste ehk ingerisoomlaste tagasiränne.

2.5.1 Soome rändelugu

Soome ajaloo üks suurimaid väljarände laineid algas 1860. aastail ning kestis 1930. aastateni (Korkiasaari 1989). Peamiselt (80%) suunduti siis Põhja-Ameerikasse – umbes 380 000-400 000 inimest, kellest omakorda 80% läks USA-sse. Olulisima põhjusena tuuakse ka Soome puhul industrialiseerimise ja rahvastiku arengu kombinatsiooni vanal ja uuel mandril. Ameerikas oli piisavalt vabu maid ja toorainet, kuid puudus töökätest. Euroopas oli kapitali ja tööjõudu. Ehkki arenev tööstus vajas ka Euroopas töökäsi, ei suutnud see likvideerida kiire rahvastikukasvu tulemusel tekkinud töötust. Väljarännet soodustasid ka poliitilised olud ning uskumus, et Ameerika on kõikide võimaluste maa. Soomele iseloomulike teguritena tuuakse maa venestamist; asjaolu, et omandi pärija oli vaid vanim poeg, teised lapsed pidid mujal leiba teenima; müügikõlbuliku metsa kiiret vähenemist; oluliselt suuremaid palku Ameerikas võrreldes Soomega.

Erinevate uurimuste kohaselt pöördus Ameerikast tagasi 1/5 kuni 1/3 sinna lahkunud soomlastest (Korkiasaari 1989). Keijo Virtanen on põhjalikult uurinud Ameerikast tagasipöördunuid. Ta on jõudnud järeldusele, et tagasi tuli 75 000 inimest 380 000st (Virtanen 1984). Tagasi tulles asuti enamasti elama samasse piirkonda, kust lahkuti (seega peamiselt Lääne-Soome) ning tagasi pöördumise intensiivsus oli seda suurem,

mida hilisema vooga mindi Ameerikasse. Enam tulid tagasi maalt pärit inimesed. Samuti tuli välja, et mida vanemana inimene oli lahkunud, seda tõenäolisemalt tuli ta tagasi. Tagasirännanute oli mehi 75-85% ning pooled tagasirändajatest olid vallalised. Meeste ja naiste töö iseloom tekitas erinevad tagasirände protsendid. Naised töötasid enam teenindusaladel ning omandasid kiiremini ka sihtmaa keele ja tavad, naiste töö sõltus majanduse kõikumistest vähem. Seetõttu pöördus vähem naisi ka tagasi. Majanduse langusaastail Põhja-Ameerikas tõusis tagasiränne mõnevõrra, siiski ei olnud tagasiränne nii tihedalt seotud majandusarengu tsüklitega kui väljaränne. Enamus rändajaist läks ookeani taha raha teenima tagasirände mõtetega. Eesmärgi saavutamine ei olnud muidugi ainus tagasi tulemise motiiv. Ebaõnn, pettumus, koduigatsus olid olulised tegurid. Siiski ei oldud alati rahul ka tagasi kodus olles ning umbes 10% rändajaist tegi vähemalt kaks Ameerika reisi.

Pärast Teist maailmasõda muutusid Soomest väljarännu suunad ning peamiseks sihtriigiks sai Rootsi. Rootsi suundus 80% pärast II maailmasõda Soomest väljarännanute ehk ligi pool miljonit inimest (Korkiasaari 1989, Sandlund 1984). Rootsi asumise kõrgeaeg oli 1960. aastad, mida nimetataksegi „suureks Rootsi rände aastakümneks”. Nimetatud väljarände tõttu vähenes juba ka Soome rahvaarv. Väljarände peamiseks põhjuseks oli ühelt poolt väga kiire muutus Soome majandusstruktuuris ning sellega kaasnenud kõrge tööpuudus. Nii näiteks oli 1940. aastal põllumajanduses hõivatuid 63%, 1980. aastal vaid 12% (Sandlund 1984). Teenustes oli samal ajavahemikul tõus 17-lt 52%-le. Teiselt poolt põhjustas väljarännet Rootsi tööstuse kiire areng, sealne tööjõu puudus ning kõrgem palga- ja elatustase. Lisaks oli Rootsi kolimine lihtne, selleks ei olnud vaja hankida ei töö- ega elamisluba, Rootsi oli lähedal, kultuuriliselt sarnane maa. Üks väljarände põhjustaja oli ka sõjajärgse beebibuumi ajal sündinute jõudmine tööikka. Ränne Rootsi sõltus oluliselt seal valitsevast majanduslikust olukorrast, kuid seda vaid 1970. aastate keskpaigani. Hiljem on nimetatud sõltuvus oluliselt vähenenud. Soome enda majandusareng on olnud soodne ning maadevaheline erinevus on suures osas kadunud.

Kohe pärast 1960. aastate väljarännet algas tagasirändelaine, mil Soome rändesaldo Rootsi suund muutus esimest korda positiivseks (aastad 1971-1974). Kokkuvõttes pöördusid umbes pooled väljarännanute tagasi kodumaale (Korkiasaari 1989). Umbes 85% tagasipöördujatest olid olnud Rootsis vähem kui viis aastat (Sandlund 1984). 1970. aastate alguse suur tagasiränne oli osalt eelmiste aastate rekordväljarände vastuvool. Rootsi oli kolinud palju soome peresid, mis nähtus ka perede kõrges osakaalus tagasirändel. Mure laste tuleviku pärast oli üks olulisematest tagasirände motiividest lisaks koduigatsusele ja kohanemiskustele Rootsis. Tagasirännet intensiivistas juba eespool nimetatud Soome majanduse kiire areng ning erinevuse vähenemine kahe maa vahel. Tagasirände põhustena toodi veel kõrget iga ning maaomandit Soomes. 1980., 1990. aastatel ei omanud majanduslikud põhjused enam nii olulist rolli Rootsi ja Soome vahelistes rändevooades. Samuti liikus üha vähem madala haridusega ja oskusteta tööjõudu, mis moodustas peamise kontingendi 1960. aastatel (Korkiasaari 1989).

Soomlaste väljarändel Rootsi 1960. aastatel, samuti hilisemal Rootsi-suunalisel liikumisel on ka teine tähendus lisaks majanduslikule. Nimelt on selgunud, et soomerootslased ehk rootsi keelne rahvastik Soomes suundus 1960. aastail Rootsi 2,5 korda sagedamini kui

soome keele rääkijad (Finnäs 1986, vt Hedberg 2004). Ehkki absoluutarvud on langenud, on 1980. aastate keskpaigast alates rootsi keelt rääkijate osakaal Rootsi suundujate osas veelgi tõusnud, olles 3-5 korda kõrgem kui soome keele rääkijail (Hedberg ja Kepsu 2003). Soomerootslaste rännet Rootsi on käsitletud ka kui tagasirännet etnilisele emamaale (Hedberg 2004). Ulatuvad ju Rootsi asustuse juured Soomes ligi 800 aasta tagusesse aega. Seega on rootsi keel emakeelena, soomerootslaste tihedad sotsiaalsed ning kultuurilised seosed Rootsiga, samuti asjaolu, et rootsi keelt kõnelevaid soomlasi ei vaadelda Rootsis kui vähemust, tegurid, mis lihtsustavad soomerootslaste (tagasi)rännet Rootsi (Hedberg 2004). Lisaks näitavad uurimused, et Rootsi asunud soomerootslaste ränne tagasi Soome oli oluliselt madalam kui soomlastel (Hedberg ja Kepsu 2003).

1990. aastate tagasiränne Soome erineb oma olemuselt eelmistest tagasirände lainetest. Nimetatud kümnendil saabusid peamiselt mitmeid põlvkondi või isegi sajandeid väljaspool Soomet elanud etnilised soomlased. Saabuti endise NL-i aladelt, kusjuures eristada võib vähemalt kaks tagasirändajate rühma (Jääskeläinen 2003): 1) suurema ja olulisema grupi moodustasid ingerisoomlased ning 2) teise ja väiksema grupi moodustasid nende soomlaste järeltulijad, kes asusid endise NL-i aladele 1920. ja 1930. aastatel, peamiselt poliitilistel-idealistlikel eesmärkidel ning ka Soome majandusliku olukorra tõttu. NL-ist otsiti sel ajal paremat tulevikku ning sooviti osaleda uue sotsialistliku ideaalühiskonna ülesehitusel (Korkiasaari 1989).

Ingerisoomlaste ajalugu ulatub 17. sajandisse, mil 1617. aasta Stolbovo rahulepingu alusel läksid Ingeri alad Rootsi valdustesse (Gulijeva 2003, Kulu 2001). Varasem õigeusklikest koosnenud rahvastik oli sõjas hävitatud ning Rootsi riigi õhutusel hakkasid Ida-Soomest kolima Ingeri vabadele maadele luterlastest soome talupojad. Ingeri aladele rändas soomlasi ka 19. sajandil, mil Soome kuulus Venemaa koosseisu. 1897. aastal elas Ingeri aladel juba 130 000 soomlast (Kulu 2001). 20. sajandi sündmused – nii sundkollektiviseerimine, repressioonid, küüditamised kui tagasiränne – vähendasid oluliselt ingerisoomlaste arvu.

1990. aastal tegi Soome president Mauno Koivisto avalduse, mis andis NL-i ingerisoomlastele (ehk etnilistele soomlastele) õiguse asuda Soome ning omada samu õigusi kui teisedki Soome kodanikud, kes pöörduvad tagasi muudest maadest. Esialgu nõuti, et vähemalt üks vanavanematest oleks Soome päritolu, hiljem piiranguid kitsendati ning nõuti, et vähemalt üks vanematest on Soome päritolu. Võimalust asuda Soome kasutati agaralt – 1990. aastatel saabus 12 000-15 000 etnilist soomlast, lisaks nende pereliikmed, ehk kokku ligi 20 000 inimest (Kulu 2001).

Enamus saabujaid olid sündinud 1950.-1960. aastatel (Kulu 2001). Teistest eristusid ka 1920.-1930. aastatel sündinud. Saabuti peamiselt Venemaa Ingeri aladelt ning Eestist. Üksikuid migrante tuli ka nt Valgevenest, Kasahstanist jm, kes olid sinna sattunud NL-i deporteerimispoliitika tõttu (Gulijeva 2003). Samas ei tulnud ingerisoomlasi Rootsist, kuhu paljud neist emigreerusid II maailmasõja ajal. Soomes asuti peamiselt suurematesse linnadesse, ligi pooled Helsingi regiooni. Üldiselt iseloomustas saabujaid madal soome keele oskus, mis tekitas probleeme töö leidmisel ja Soome ühiskonda integreerumisel, seda eriti kaasatunud pereliikmetel. Kytäjä (1997) leidis, et erineva vanusega tagasirännanutel on erinev etniline identiteet. Nooremad tagasirändajad peavad endid

enamasti venelasteks või eestlasteks, sõltuvalt sellest, millises keskkonnas nad olid elanud¹. Keskealistel on probleeme enda etnilise identifitseerimisega ning kohanemisega. Vanemate tagasirännanute emakeel on soome keel ning neil on tugev soome identiteet. Peamised põhjused Soome rändel olid ebastabiilne majanduslik olukord endise NL-i aladel, ebakindluse tunne ning ajaloolised sidemed Soomega (Gulijeva 2003, Kyntäjä 1997). Gulijeva töö näitas, et põhimõtteliselt sarnanes ingerisoomlaste tagasiränne teiste majanduslike rändevoogudega Soome (Gulijeva 2003). Eespool selgus, et ka etniliste sakslaste ehk Aussiedlerite tagasirändel Saksamaale ilmneseid sarnased jooned.

Viimase saja aasta jooksul on Soomest lahkunud üle miljoni soomlase, kellest tuli tagasi 20-40%, sõltudes sihtriigist ning ajast (Korkiasaari 1989). Ilma väljarändeta oleks Soome rahvaarv tänapäeval 6-7 miljonit. Ehkki nii lähedal Soomele, kujunes Eesti ajalugu ning sellest tulenevalt ka rändelugu erinevaks.

¹ Seega olid paljud 1990. aastate algul Eestist Soome väljarännanute Soome poolt vaadatuna soomlastest tagasirändajad Soome, Eesti poolt vaadatuna eestlastest väljarändajad Eestist.

3. Eestlaste rändelugu 19. sajandi algusest tänapäevani

Selleks, et mõista, kes olid 1990. aastatel tagasirännanud, peab teadma, kes ja mis põhjustel välja rändasid. On ju väljaränne kodumaalt loonud eeldused hilisemaks tagasirändeks (Kulu 1997a). Järgnevalt antaksegi ülevaade väliseestlaste tekkeloost ning 1990. aastatele eelnenud tagasirändest. Enne rändeloo juurde asumist peatutakse lühidalt väliseestlaste mõistel.

Väliseestlased ehk diasporaeestlased on väljaspool Eestit elavad eestlased (Eesti Entsüklopeedia 10). Väliseestlased jagunevad kahte suurde rühma: a) endises NL-is, ent väljaspool Eesti piire elavad eestlased. Enim nimetatakse neid idaeestlasteks, enne 1990. aastaid nimetati ka Venemaa eestlasteks või liidueestlasteks; b) Läänes elavad eestlased. Nende all mõistetakse peamiselt USA-s, Kanadas, Rootsis, Austraalis jm väljaspool endist NL-i elavaid eestlasi. Enne 1990. aastaid nimetati neid enamasti väliseestlasteks. Tänapäeval kasutatakse mõistet „väliseestlased” kõikjal väljaspool Eestit elavate eestlaste kohta. Ka antud töös on lähtutud eeltoodud jaotusest, nimetades idas elavaid eestlasi idaeestlasteks või idadiasporaaks ning läänes elavaid eestlasi lääne-eestlasteks või läändiasporaaks.

3.1 Väljaränne Eestist enne 1850. aastaid

Teateid üksikutest väliseestlastest võib leida juba vanimaist Eestit puudutavaist ajalooallikaist, näiteks 1171. aasta paavst Aleksander III kirjast ja Henriku Liivimaa kroonikast (Raag 1999). Enne 19. sajandi keskpaika elas eestlasi väljaspool kodumaad siiski vähe (Kulu 1992, 1997b). Peamiselt Liivi ja Põhjasõja ajal tekkinud eesti asundused paiknesid eestlaste etniliste alade vahetus läheduses: Peterburi (Luuküla eestlased), Pihkva (Kraasna maarahvas) ja Vitebski kubermangus (Lutsi maarahvas) ning Lõuna-Liivimaal (Koiva maarahvas ehk leivud). Lahkuti ka Soome ja Rootsi, millest annavad tunnistust est-ühendit sisaldavad kohanimed (Raag 1999).

Eestist lahkumise põhjusteks olid:

- sõjad;
- otsiti pääsu kas sunni või kättemaksu, mõisnike ülekohtu, pärisorjuse eest (Raag 1999, Rosenberg 1998, Tepp 1993);
- katk (Raag 1999);
- feodaalisanda poolt ümber asustamine sõja ja taudide tõttu tühjaks jäänud aladele (Rosenberg 1998);
- 1796. aastast sai oluliseks põhjuseks ka sõjaväekohustus (noormehi ootas 25-aastane kroonuteenistus). Selle eest pageti Soome (kuni 1809. aastani, mil Soome sai Tsaari-Venemaa osaks) ja Rootsi (Raag 1999);
- eestlasi sattus välja, peamiselt Siberisse, ka sunnitööle ja asumistele saatmisega (Maamägi 1980).

Arvamust, ida pool Peipsit asunud eestlaste asundused oleksid tekkinud ajaloolise siirde tulemusel, on ka vaidlustatud. Näiteks Edgar Kant vaatles seda ala eestlaste iidse

asumisalana, kuhu 7. sajandil hakkas vähesel määral, 9. ja 10. sajandist alates juba arvukamalt siirduma idaslaavi rahvast (Raag 1999).

Enne 19. sajandi keskpaika moodustasid väljaspool kodumaad elavad eestlased 3-4% eestlaste üldarvust (Kulu 1992).

3.2 Suur väljaränne 1850-1918

Arvukamalt hakkas inimesi Eesti aladelt lahkuma 19. sajandi keskel. Väljarände ajenditena tuuakse tavaliselt kaks laia põhjuste rühma: kas 1) demograafiline üleminek ja mobiilsusrevolutsioon kui universaalne väljarände põhjus, mis toimis analoogiliselt Eestile ka teistes Euroopa riikides või 2) talupoegade majandusliku ja õigusliku korra muutumine, ühiskondlikud ja poliitilised olud. Esimese suuna esindajad on eelkõige demograafid, teise ajaloolased.

Murrang Eesti demograafilises arengus sai alguse 1850-1870 aastail, tinglikult 1850. aastast ning demograafilise ülemineku võib lõppenuks lugeda II maailmasõjaga (Katus 1989). Eesti jälgis demograafilise ülemineku Prantsuse tüüpi, seega ei olnud rahvastiku juurdekasv suur. Ajavahemikul 1850-1914 kasvas rahvaarv 1,6 korda (Katus 1989) ehk 730 000-lt 1 157 000-le (Rosenberg 1998). Siiski oli rahvaarvu kasv piisav selleks, et maal ei jätkunud tööd ja ruumi. Võimalikke lahendusi olukorra leevendamiseks oli kaks: kolida sama territooriumi linnadesse või rännata väljapoole etnilisi piire (Katus 1989). Linnadesse asumine jäi Eestis tagasihoidlikuks. Arvatavasti oli põhjuseks võõrapärane (saksa-vene) elukorraldus, üldine majanduslik alaareng (Katus 1989), samuti oli kodanikuõigustest ilmajäetud lihtrahva olukord linnades küllaltki raske (Õispuu 1989). Venemaal oli aga piisavalt ruumi võtmaks vastu Eestist väljarändajaid. Niisiis oli rahvastiku demograafiline areng loonud eeldused ulatuslikuks väljarändeks. Nüüd saab tulla ka teise laia põhjusteringi juurde: ühiskondlikud ja poliitilised olud.

Eesti- ja Liivimaa talurahvaseadused vastavalt 1816. ja 1819. aastal kaotasid ametlikult küll pärisorjuse, kuid maa jäi endiselt mõisniku ainuomandisse, liikumisvabadus jäi rangelt kitsendatuks ning talupoegi rõhusid pärisorjuse asemel teokoormised (Õispuu 1989). Mõisnike ja talupoegade suhted teravnesid peale pärisorjuse kaotamist veelgi. Ka uued talurahvaseadused ei leevendanud olukorda. Siit tõstasid mõtted otsida uut maad ilma mõisniketa (Maamägi 1980, Rosenberg 1998, Võime 1992). Seda enam, et levisid kuuldused kusagil soojal maal talupoegadele tasuta antavast maast (Õispuu 1989).

Järk-järgult kaotati siiski piirangud lihtrahva vabal elukohavahetusel. 1863. aasta passiseaduse kehtestamisega olid viimased seaduslikud väljarände takistused kõrvaldatud ja talupoeg ei sõltunud enam elukoha valikul baltisaksa mõisniku suvast (Raag 1999), mille tulemusel muutus ümberasumisliikumine pidurdamatuks ning ei jätnud varsti puudutamata ühtki piirkonda Eesti- ja Liivimaal (Rosenberg 1998). Olenevalt kohalikest oludest, saagiaastast ja üldisest aktiivsusest oli see kord elavam, kord loium.

1850. aastatel aktiveeris Vene keskvoim asustamata või uute vallutatud alade koloniseerimise poliitikat (Rosenberg 1998), mis omakorda soodustas väljarännet. Väljarändajatele võimaldati tasuta (või suhteliselt väikese tasu eest) kroonu- ja riigimaade saamist Vene Impeeriumi väheasustatud aladel (Kulu 1992). 1890. aastatel alustas Tsaari-Venemaa valitsus väljarännanutele ka toetuse maksmist (Kulu 1997a). Pärast 1905. aasta Vene revolutsiooni hakkas valitsus eriti õhutama talupoegi Siberisse ümber asuma, lootes riigis valitsenud pingeid leevendada ja maaküsimust lahendada.

Talupoegade väljarännet Venemaale kergendas oluliselt transpordi, eriti raudteede areng. 1870. aastal avati Paldiski-Tallinn-Peterburi raudtee (Raag 1999). 1891. aastast hakati ehitama Suur-Siberi raudteemagistraali. Siberi raudtee käikuandmine mitte üksnes ei soodustanud ümberasumist, sel oli laiem mõju kogu väljarändepoliitikale Venemaal (Kulu 1997a).

Väljarände põhjustena tuuakse sageli veel 1869. aasta suurt näljahäda, mis puudutas eelkõige Lääne-Eestit, Saare- ja Hiiumaad, viies Eesti elanikke Põhja-Kaukaasiasse (Raag 1999, Rosenberg 1998, Võime 1992); ning usufanatismi, mis põhjusena toimus Järvamaal, aga ka Harjumaal, peamiselt 1860. aastatel (Raag 1999, Võime 1992). Usulahu rajaja, talupoeg Juhan Leinberg (hüüdnimega prohvet Maltsvet) õhutas asumist tõotatud maale, Krimmi.

1850.-1918. aastate väljarände tulemusena tekkisid eesti asundused peamiselt järgmistes Tsaari-Venemaa piirkondades (loetelu ei ole kindlasti ammendav):

- Loode-Venemaa (Peterburi, Pihkva, Novgorodi kubermang). Uute asunike siirdumine Loode-Venemaale toimus kuni 20. sajandi esimeste kümnenditeni ehk kogu väljarände perioodil (Kulu 1992). Nii näiteks asus Oudova (Gdovi) maakonnas (nõ Taga-Peipsil) 1917. aastal ligikaudu 40 000 eestlast ehk ligemale 25% kogu Oudovamaa elanikkonnast (Rosenberg 1998).
- Volga-äärsed Saraatovi ja Samaara kubermang;
- Krimm;
- Kaukaasia (Krimmist edasirännanud, 1868. aasta näljahäda tagajärjel väljarännanud jt);
- 1890. aastail Põhja-Venemaa (Vologda kubermang);
- 1890. aastail avanes Siberi suund. Kui varem oli eestlasi Siberisse sattunud peamiselt väljasaatmise tulemusel, siis nüüd mindi vabatahtlikult. Esimene intensiivsem lahkumine Siberisse oli aastatel 1895-1902, mil loodi asundused Tobolski, Tomski, Minussinski kubermangus (Kulu 1992). Teine ning peamine rändelaine suundus Siberisse aastail 1907-1910. Peamiselt mindi siis aladele, mis olid hõivatud esimese rändelainega kodumaalt lahkunud eestlaste poolt, kuid loodi ka uusi asundusi.
- 1897. aastal tekkisid eestlaste kalurikülad juba Vaikse ookeani rannikul Vladivostoki lähistel.
- linnadest mindi Peterburgi, Riiga, Pihkvasse ja Moskvasse.

Eesti asundused tekkisid peaaegu kõikjal Venemaal. Siiski asus I maailmasõja alguseks üle 90% väljarändajatest Euroopa-Venemaa piirides (Rosenberg 1998). Asundused paiknesid suuremate teede ja raudteede läheduses. Suurem osa väljarändajatest siirdus maale, linnadesse mindi tööstusesse tööle ja haridust omandama. Enamikul juhtudel ei

vahetanud talupojad väljarändega rahvamajandusharu ega elukutset (Laas 1987). Küll muutus sageli sotsiaalne seisund – sulastest ja rentnikest said talupidajad.

Osa 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses Venemaale väljarännanud eestlasi tuli kas kohe või mõne aja möödudes Eestisse tagasi (Kulu 1997a). Ehkki täpsed andmed eestlaste tagasirände kohta Venemaalt sajandivahetusel puuduvad, võib Siberisse väljarännanute, samuti teiste rahvaste kogemuse põhjal oletada, et tagasi tuli umbes 10-20% väljarännanutest.

Eesti asustus Venemaal oli 1920. aastate alguseks välja kujunenud. Uusi asundusi enam juurde ei tekkinud, eestlasi elas Venemaal rohkem kui kunagi varem ning rohkem kui kunagi hiljem (Tuisk 1998). Kulu (1992) hindab eestlaste arvuks Venemaal sel ajal umbes 200 000 inimest. 1920. aastate lõpus võis asunduste arv küündida 498-ni.

19. sajandi teisel poolel hakkasid eestlased ümber asuma ka väljapoole Vene Impeeriumi piire – teistesse Euroopa riikidesse, peamiselt aga üle ookeani Põhja-Ameerikasse (Raag 1999, Rosenberg 1998). Meretagustesse riikidesse väljaränne Eestist ei omandanud siiski organiseeritud vormi ning hõlmas peaaesjalikult rannarahvast (Katus 1989). Esimesteks Ameerikasse peatuma jäänud eestlasteks olid Vene sõja- ja kaubalaevadelt ärahüpanud meremehed (Võime 1992), kes jäid peamiselt suurematesse linnadesse (Raag 1999). Esimesed teadaolevad eesti farmid USA-s rajasid aga Venemaa eesti asundustest edasirännanud 1892. aastal Lõuna-Dakotasse (Kulu 1992, Raag 1999, Võime 1992). Põhja-Ameerikasse, eriti kesk- ja lääneosariikidesse rändamise oluliseks ajendiks oli Homestead Act (vastu võetud 1862). Selle kohaselt sai igaüks, kel pere toita ja vanust vähemalt 21 aastat, tasuta 65 ha harimata maad, mida kohustuti harima vähemalt viis aastat ning mis siis sai ümberasuja omandiks. Huvitav on aga asjaolu, et eelmainitud info jõudis ka Venemaa avarustesse. Võimalik, et läände asumisele avaldas teatud mõju ka 1850. aastatel alanud Kalifornia kullapalavik (Raag 1999).

Uue eestlaste sisserännulaine Ameerikasse, aga ka teistesse lääne riikidesse tekitas 1905. aasta revolutsiooni mahasurumine ja karistussalkade tegevus Eestis (Raag 1999). Need olid poliitilised põgenikud, kellest suurem osa tuli kodumaale tagasi (Kulu 1992, Rosenberg 1998). Lahkuti ka venestuse tõttu, näiteks Venemaa asundustest, kus enam ei lubatud jääda luteri usku (Raag 1999). Uued immigrandid jäid põhiliselt linnadesse.

Suure väljarände lõpus, Eesti Vabariigi tekkimise ajal elas ligi 215 000 eestlast ehk iga 5-6 eestlane väljaspool Eesti piire (tabel 2). Suurim eestlaste kogukond oli Peterburis (ligikaudu 50 000 inimest), idas kokku ligi 200 000 inimest. Kulu (1992) arvates ei saanud enne Eesti Vabariigi tekkimist eestlaste arv väljaspool Vene Impeeriumi olla üle 10-15 000 inimese. Neist enamus paiknes Põhja-Ameerikas, Euroopas umbes 2000, Austraalias 200-300 (Raag 1999).

Tabel 2. Eestlaste arvukus ja paiknemine, 1800–2000.

	Eestis	Idas ¹	Läänes ²	Diasporaa osakaal, %
1800	470 000	20 000		4
1850	660 000 ³	30 000		4
1897	880 000	125 000		12
1917	900 000	200 000	15 000	19
1922	970 000			
1926	970 000	155 000	25 000	16
1934	990 000			
1939	1 000 000	145 000	30 000	15
1945	830 000	110 000 ⁴	90 000	19
1959	890 000	95 000	90 000	17
1970	925 000	80 000	90 000	15
1979	950 000	70 000	85 000	14
1989	965 000	65 000	85 000	13
2000	930 000	40 000	90 000	12

¹ Hõlmab endise NL-i territooriumi, va Eesti. Erandiks on aastad 1926 ja 1939, kui eestlaste arvu pole kaasatud Läti ja Leedu eestlased. Teada on, et näiteks 1935. aasta Läti rahvaloenduse andmetel elas Lätis 7014 eestlast (Tepp 1993).

² Hõlmab kõiki ülejäänud maailma riike. 1959–1979 perioodi lääne-diasporaa suuruse hinnang lähtub 1945 ja 1989 arvude sarnasusest ja eeldustest, et eestlaste arvu kõikumised ei saanud aastate kaupa olla suured.

³ Aastad 1800 ja 1850 hõlmavad Eesti- ja Liivimaal elavaid eestlasi.

⁴ Idadiasporaa arv pärineb tegelikult 1940. aastate lõpust. 1945. aastal võis idas elavate eestlaste arv olla mõnevõrra suurem, kuna 1940. aastate teisel poolel toimus intensiivne tagasiränne Eestisse.

Allikad: Katus 1989; Katus 1991; Kulu 1992; Kulu ja Tammaru 2001; Pullat 1981; Raag 1999; Tiit 1993a; www.stat.ee; 2000. aasta ida- ja läänediasporaa hinnang põhineb erinevate riikide statistikaametitest küsitud või statistikaametite kodulehtedelt leitud andmetele eestlaste kohta (vt lisa 1).

3.3 Eesti Vabariigi periood – 1920-1940

Eesti Vabariigi perioodi algusse jääb esimene suurem dokumenteeritud tagasirände laine. Arvukam eestlaste tagasitulek Venemaalt sai alguse siiski juba varem, ilmselt 1917. aastal (Kulu 1994). Võib arvata, et ajavahemikul 1917-1919, enne opteerumise algust, ulatus tagasipöördunute hulk 5000 kuni 10 000 inimeseni. Tagasiränne intensiivistus Eesti iseseisvumisega. 2. veebruaril 1920 sõlmitud rahulepingu kohaselt said Nõukogude Venemaal elanud eesti päritolu inimesed õiguse opteeruda Eesti kodakondsusesse ja asuda elama Eestisse (Kulu 1997a). Aastail 1920-1923 saabuski Eestisse 37 578 optanti (kokku esitati opteerimisavaldusi 52 345 ehk 106 067 isiku kohta). Opteerumise põhjustena tuuakse järgmisi asjaolusid: I maailmasõda ja järgnenud Venemaa kodusõda andsid löögi eesti asundustele. NL-i sõjakommunismipoliitika võttis oma kõrgete normidega asunike viimasegi vilja- ja toidutagavara (Kulu 1997a). Teiselt poolt tekitas Eesti iseseisvumine asunikes lootusi. Samuti viidi Eestis 1919. aastal läbi maareform, mille käigus mõisamaad võeti mõisnikelt ära ja jagati talunikele (Raag 1999). Maad saama aga oli Venemaale mindud. Enam tuli optante siiski Venemaa Euroopa osast ning linnadest (Kulu 1997a).

Kuna opteerumise avaldusi laekus palju, hakkas nii Eesti kui Vene pool tagasipöördumist piirama (Kulu 1997a). Vabade maade puuduse tõttu otsustati tagasi lükata nende isikute esitatud opteerimispalved, kes olid üle 50 eluaasta vanad, töövõimetus või ülalpeetavad. Siit nähtub ka poliitiliste otsuste olulisus tagasirändel, vaid inimese vabast tahtest ja ettevõtlikkusest alati ei piisa.

Poliitilised otsused on mõjutanud hiljemgi eestlaste arvu Venemaal. Kui 1920. aastad olid eesti asundustele ja asunikele majandus-, haridus- ja kultuurielu arengu seisukohalt üldjoontes soodsad, siis 1930. aastad, eriti aastad 1936-1939, andsid eesti asundustele raske hoobi (Kulu 1997a). Sundkollektiviseerimine, küüditamised, repressioonid ning eestikeelse haridus- ja kultuurielu keelustamine – kõik see murendas eesti traditsiooni Venemaal ning muutis eestluse säilimise ja edasikandmise järgmistele põlvkondadele küsitavaks. Eestlaste üldarvu vähenemise NL-s perioodil 1926-1939 võibki kanda peamiselt sundkollektiviseerimise ja muude Stalini-aegsete repressioonide arvele (Raag 1999). Kui 1926. aastal elas Venemaal ligi 155 000 eestlast, siis 1939. aastal 145 000 (tabel 2).

Kolmanda eestlaste arvu ja paiknemist mõjutava aspektina esimese Eesti Vabariigi perioodil tuleb nimetada väljarännet Eestist¹. Aastail 1924-1938 lahkus Eestist kokku 16 300 inimest (neist umbes 75% eestlased) (Kulu 1992). Euroopasse siirdus 41%, Põhja-Ameerikasse 30%, NL-i 19% ning Austraaliasse 8%. Väljarände hari oli aastail 1925-1927, mil noore Eesti riigi poliitiline ja majanduslik olukord oli ebastabiilne (Kulu 1997b). Siis siirdusid eestlased peaaegu kõikidesse maailmajagudesse, enim Ameerikasse ning NL-i (Kulu 1992). Sellesse ajajärku ulatuvad ka tänase Argentiina, Brasiilia ja Austraalia eestlaskonna juured (Kulu 1997b). 1930. aastatel oli väljarändajaid vähem, pigem tuli osa 1920. aastail väljarännanuist sel kümnendil Eestisse tagasi (Kulu 1992, Laas 1987, Raag 1999). 1930. aastail mindi suuremalt jaolt Euroopa riikidesse.

1939. aastal, enne II maailmasõda elas väljaspool Eestit umbes 175 000-180 000 eestlast ehk 15% kõikidest eestlastest (tabel 2). Läänes elavad eestlased moodustasid sel ajal siiski veel väikese osa maailma eestlastest.

3.4 Teine suur väljarändelaine: Teine maailmasõda. Välja- ja tagasiränne Eesti taasiseseisvumiseni

Teise maailmasõjaga kaasnenud väljaränne muutis eestlaste paiknemist maailmas oluliselt. Väljaränne algas juba sõja algusaastail, kui lahkusid baltisakslased, kellega koos ka umbes 4000 eestlast (Raag 1999). Saksa okupatsiooni ajal põgenesid ligi 5000 eesti noormeest Saksa sõjaväeteenistuse ja mobilisatsiooni eest Soome. Eestist saadeti inimesi Saksamaale, Poolasse ja mujale töölaagritesse. 1943. aastal aktiveerus riiklikul tasandil korraldatud lahkumine (Kumer-Haukanõmm 2006). Suurim väljaränne toimus siiski 1944. aasta sügisel, kui Punaarmee sooritas eduka pealetungi Eestile. Erinevatel hinnangutel põgenes siis 70 000 kuni 75 000 eestlast, sh eestirootslased (Kulu 1992, Raag

¹ Eestlaste arvu mõjutas muidugi ka loomulik iive, kuid seda siinkohal ei käsitleta.

1999 jt), kuid seda arvu on peetud ka suuremaks. Põgenikevood suundusid peamiselt Saksamaale ja Saksamaa poolt okupeeritud aladele ning Rootsi. Ametlikel andmetel viibis 1946. aasta lõpus Saksamaa diipiilaagrites 31 221 eestlast (Kulu 1992). Lisaks oli hulk eestlasi leidnud varjupaiga väljaspool põgenikelaagreid. Eestist Rootsi põgenenute tõenäoliseks koguarvuks peetakse 25 000 inimest (Reinans 1999). Lahutades sellest eestirootslaste arvu, jääb eestlastest põgenike arvuks 18 000-19 000 isikut.

Rootsis asuvate eestlaste olukord võeti valitsuse kontrolli alla ning nende lülitumine sealsesse ühiskonda toimus suhteliselt valutult (Tannberg 1997). Teistesse Lääne-Euroopa riikide põgenikelaagritesse jäänud pagulased aga hakkasid erinevate rahvusvaheliste organisatsioonide, peamiselt Rahvusvahelise Põgenike Organisatsiooni (IRO), vahendusel ümber asuma. Esimestel sõjajärgsetel aastatel loodeti veel Lääneriikide kaasabil kodumaa vabanemisele ning seetõttu koju tagasipöördumise võimalusele. Kui 1940. aastate lõpus hakkas poliitiline olukord pingestuma, soovisid pagulased poliitilise ebakindluse tõttu kiiremas korras Euroopast lahkuda (Kumer 2000). Võimalusi selleks oli kolm: personaalne migratsioon (viisat taotleti tavapärasel tingimustel), valitsustevaheline migratsioon ja individuaalne ümberasumine tulevase tööandja või sponsori poolt (Kumer 2000, Kumer-Haukanõmm 2006). Põhiliseks kujunes valitsustevaheline ümberasumine. Enamasti olid riigid nõus vastu võtma noori, vallalisi, terveid, tööjõulisi, haritud isikuid või siis teatud kindlate ametite esindajaid, peamiselt lihttöödele. Ümber asumise teel tekkisid suuremad eestlaste kogukonnad USA-sse, Kanadasse, Austraaliasse ja Suurbritanniasse. Vaid suhteliselt väike protsent endiste Balti riikide kodanikke repatrieerus vabatahtlikult kodumaale (Kumer 2000).

Teise maailmasõja lõpus sai alguse ka teine ulatuslikum tagasirändelaine – Eestisse hakkas tulema arvukalt sajandivahetusel Venemaale väljarännanute järeltulijaid (Kulu 1994). Ajavahemikul 1940-1989 saabus NL-ist Eestisse vähemalt 52-54 tuhat eestlast (Kulu 1997a). E.-M. Tiit (1993b) on pakkunud II maailmasõja järgsete Venemaa eestlaste tagasirännanute koguarvuks 77 000 inimest. Eestlasi saabus Eestisse tegelikult ka juba sõja ajal – 1943. aastal evakueeriti Saksa armee ettevõtmisel Eestisse Peipsi-tagused eestlased, 1944. aasta sügisel jõudis eestlasi Eestisse eesti laskurkorpuse koosseisus, saabuti Nõukogude operatiivgruppide koosseisus, koos evakueeritutega jne (Kulu 1997a). Massiline oli tagasiränne aga aastail 1945-1947 (Kulu 1997a). Kui varem moodustasid tulijatest valdava osa mehed, siis nüüd kaldus ülekaal naiste poole. Ehkki tee Eestisse oli vaba, polnud siia pääseda nii kerge. Tuldi peamiselt töölevärbamise ning hiljem perede taasühinemise kaudu ja sugulaste kutsel.

1940. aastatel oli tagasirännanuid vähemalt 24 000-25 000, 1950. aastatel 9000, 1960. aastatel 11 000, 1970. aastatel 7000 ja 1980. aastatel tuhande ringis¹ (Kulu ja Tammaru 2001). Peamisteks tagasirände põhjusteks olid muutunud olud NL-is (võimaluste piiratus, eestluse järkjärguline hääbumine jms) ning igatsus pereliikmete või sugulaste järele (Kulu 1997a).

¹ Esitatud andmed sisaldavad üksnes 19., 20. sajandi vahetusel Venemaale väljarännanute järeltulijaid, sest sõjajärgsel perioodil Eestist lahkunute ja nende järeltulijate tagasirände kohta usaldusväärsed andmed puuduvad. Arvudes ei sisaldu ka II maailmasõja ajal mobiliseeritute, (sund)evakueeritute, samuti küüditatute ja represseeritute tagasipöördumine kodumaale (Kulu ja Tammaru 2001).

Hill Kulu Lääne-Siberist pärit eestlaste uuring näitas, et enne 1930. aastaid sündinud põlvkond on Lääne-Siberis/Venemaal see, kelle igapäevaelu ja –praktika lahutamatuks osaks on eesti traditsioon ja keel (Kulu 1997a). Nemad on ka viimased, kes on eestluse aktiivseks kandjaks, selle edasiandjaks ning kelle rändekäitumist sõjajärgseil aastail iseloomustas tagasiränne Eestisse. Hiljem sündinute rändekäitumist iseloomustas juba valdavalt linnastumine Venemaal.

1990. aastate tagasirände seisukohast on vajalik vaadelda ka II maailmasõjale järgnenud eestlaste väljarännet nii ida kui lääne suunas. Ehkki väljarändevood tervikuna teistesse NL-i liiduvabariikidesse olid suured (nagu ka sisserändevood nendest), oli eestlaste osakaal NL-i suunalises rändes väga madal (Sakkeus 1993), väiksem kui 5% (Katus ja Sakkeus 1993). Täpsed arvud ei ole teada. Tuginedes Eestist NL-i lahkunud inimeste koguarvule (allikas Sakkeus 1993), moodustab 5 protsenti 28 095 inimest ehk 826 inimest aastas ajavahemikul 1956-1989.

Eestist lahkumine lääne suunas oli nõukogude perioodil väga keeruline ettevõtmine ning selle kohta on veelgi raskem arve tuua. Kuni 1955. aastani oli eestlastele peaaegu ainus legaalne võimalus välismaad külastada kuulumine kaugsõidu kauba- või kalalaeva meeskonda (Pihlau 2003, 1). Hiljem läks olukord veidi vabamaks. Lõviosa okupeeritud Eestist väljapääsenuid olid välja abiellunud (Ignats 1985). Küllaltki suur grupp sai ümberasumisloa ka juutidena või juudisugulastena (ligi 100 inimest) või ka muudel alustel – viimaste seas oli suurem grupp vanemaid inimesi, keda on lastud omaste juurde (Ignats 1985). Ebaseaduslikeks lahkumise võimalusteks olid maa- ja merepõgenemised, ärahüppamised turismi-, spordi- vm gruppidest. Jaak Pihlau on mitmes ajakirja „Tuna” numbris kirjeldanud NL-st ebaseaduslikke lahkumisi (vt Pihlau 2001a, 2001b, 2003). Kokku võis aastail 1975-1985 olla läände pääsenud umbes 1000 eestlast (Ignats 1985). Ignats (1985) väidab, et väljapääsenuid on olnud rohkem kui üldiselt arvatakse. Kindlasti oli isikuid, kes endid läänes varjasid ning ei võtnud ühendust kohalike eestlastega, et mitte ohustada omaste julgeolekut Eestis. Eriti tavaline oli see nende ärahüppajate puhul, kellel olid lähedased sugulased ka läänes, kes neid abistada said. Peamised väljarände sihtpunktid olid Rootsi, USA ja Kanada.

Ametliku registreeritud NL-i statistika järgi lahkus Eestist ajavahemikul 1956-1989 lääne suunas kokku 29 650 inimest (Sakkeus 1993). Kõige enam lahkumisi oli 1970. aastate keskel ning 1980. aastate lõpul. Samas ei ole teada, palju nendest oli eestlasi. Eestit kasutasid mitmed etniliste vähemuste grupid (sakslased, poolakad, juudid) hüppelauana/transiitmaana läände pääsemisel. Etnilistel sakslastel, vähemal määral ka juutidel oli seaduslik alus emigreeruda NL-st (Katus ja Sakkeus 1993).

Teise maailmasõja ajal ning sõjale järgnenud aastatel toimusid niisiis olulised muutused eestlaste arvus ja paiknemises. NL-i territooriumil väljaspool Eestit langes eestlaste arv sõjaeelse seisuga võrreldes 1989. aastaks enam kui kaks korda (tabel 2). Läänes elavate eestlaste arv on aga pärast sõjaegset hüppelist tõusu jäänud ligikaudu samaks. 1989. aastal elas ligi 65 000 eestlast Eestist idas ning 85 000 läänes, moodustades kokku 13% kõikidest maailma eestlastest. Organiseeritud väliseesti elu raskuspunkt, mis asus kuni 1930. aastate repressioonideni ikkagi Venemaal, kandus pärast Teist maailmasõda lõplikult väljapoole NL-i piire (Raag 1999).

3.5 1990. aastad

Seoses NL-i lagunemisega, Eesti taasiseseisvumise, piiride avanemisega lääne suunal jms on eestlaste rändegeograafia taas muutunud. Eestlastel on võimalus nii idast kui läänest tagasi rännata ning nii ida kui lääne suunas välja rännata. Viimast võimalust on kasutatud kahtlemata aktiivsemalt, arvestades eestlaste negatiivset rändesaldot 1990. aastatel (tabel 3).

Tabel 3. Eesti rahvaarvu muutuskomponendid.

	Kokku	Eestlased	Mitte-eestlased
Rahvaarv 1989	1 565 000	963 000	602 000
Rahvaarv 2000	1 370 000	930 000	440 000
Muutus 1989-2000	-195 000	-33 000	-162 000
Loomulik iive	-40 000	-22 000	-18 000
Rändesaldo (jääk)	-155 000	-11 000	-144 000

Allikas: www.stat.ee

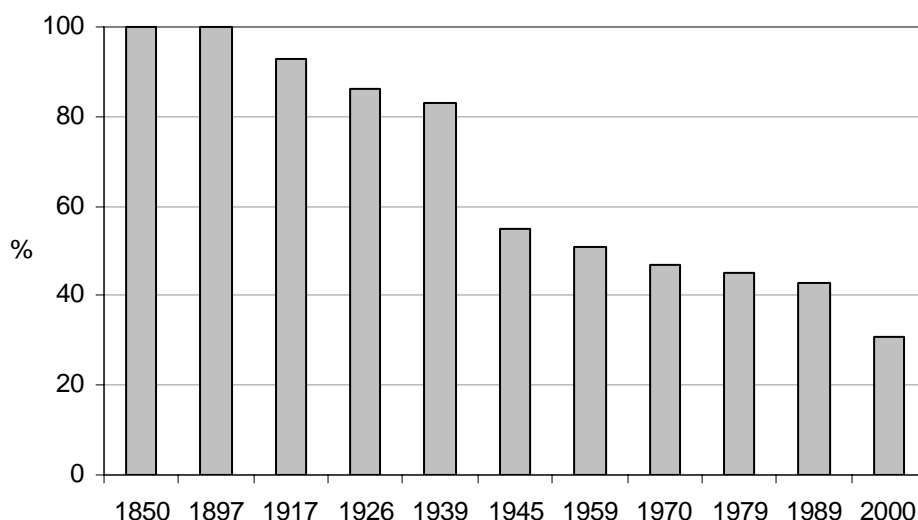
Tabelist 3 nähtub, et Eesti elanike arv on kahe rahvaloenduse vahelisel ajal ehk aastail 1989-2000 vähenenud ligi 195 000 inimese võrra, millest enamiku moodustavad mitte-eestlased. Eestlaste arv on vähenenud 33 000 inimese võrra, sellest negatiivne loomulik iive moodustab 22 000 ning rändesaldole jääb järelikult 11 000. Seega on ajavahemikul 1989-2000 Eestist lahkunud 11 000 eestlast rohkem kui siia on saabunud. Kui palju on aga välja rännanud eestlasi ning kui palju tagasi saabunud? Kes on tagasisaabusid olnud? Nendele küsimustele otsitakse vastust uurimistöös viiendas osas. Käesolevas peatükis on üritatud välja selgitada, kui palju elab eestlasi väljaspool Eestit 2000. aastal ning mis on muutunud eestlaste arvukuses ja paiknemises 20. sajandi viimasel kümnendil. Need muutused loovad tausta ka 1990. aastate tagasirände analüüsiks.

2000. aasta ida- ja lääne-eestlaste arvude leidmisel on tuginetud maailma riikides 2000. aasta paiku toimunud rahvaloenduste ja maailma riikide rahvastikuregistrite andmetele. Enamus andmeid pärinevad erinevate riikide statistikaametite kodulehekülgedelt. Euroopa Liidu liikmesriikide kohta leidis info Eurostati kodulehel. Info Valgevene, Kasahstani ning Austraalia eestlaste kohta on saadud kontakteerudes vastavate riikide statistikaametite töötajatega. Kokku saadi andmed 38 riigi kohta (lisa 1).

Eestlaste arvukuse hindamist maailmas raskendab oluliselt eestluse erinev määratlus erinevates riikides. Rahvus on eestluse aluseks endise NL-i territooriumil. Euroopa Liidu liikmesriikides arvestatakse enamjaolt kodakondsusega. Põhja-Ameerikas, Austraalias ja Uus-Meremaal on aluseks päritolu. Üksikutes riikides on kättesaadav aga vaid Eestis sündinud inimeste arv. Nii rahvuse, kodakondsuse, päritolu kui sünnikoha järgi leitud eestlaste arv näitab mõnevõrra erinevaid rahvastikugruppe. Rahvus põhineb inimese enda määratlusel ning on autori arvates kõige parem näitaja. Päritolu võtab enam aluseks vanemate ning vanavanemate päritolu ning mitte inimese enda määratlust, mis võib tekitada teatud ülehinnangu eestlaste arvu suhtes. Sünnikoht, vähemal määral kodakondsus ei näita samuti, kellena inimene ennast ise tunneb. Lisaks välistab sünnikoha aluseks võtmine väljarännanute järeltulijate kaasamise eestlaste arvu.

Kodakondsus aga näitab peamiselt 1990. aastatel väljarännanud. Samuti võib Eesti kodakondne ning Eestis sündinud inimene olla tegelikult mitte-eestlane.

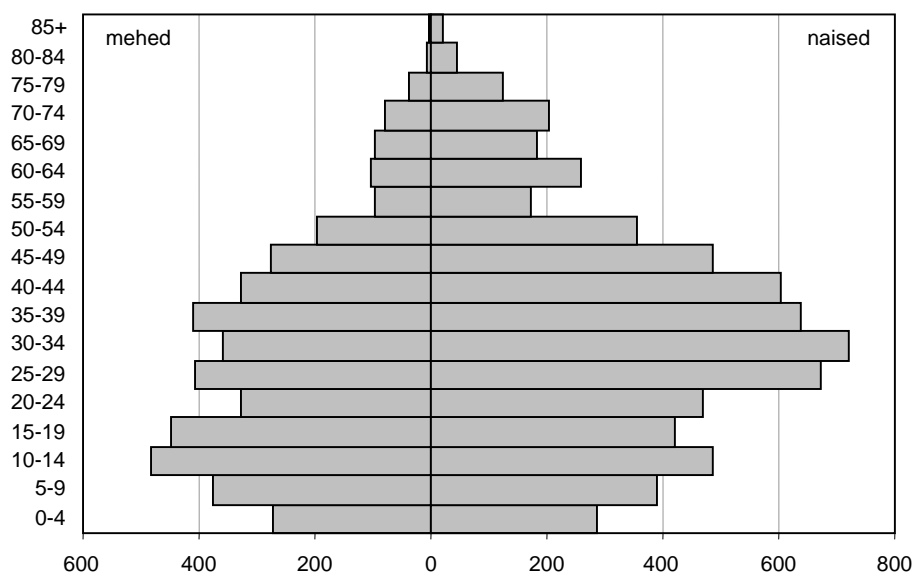
Võttes aluseks kättesaadavad arvud ning tehes üldistusi võib arvata, et 2000. aastal elas Eestist idas ligikaudu 40 000 ning läänes 90 000 eestlast (tabel 2, lisa 1). Seega on 1990. aastatel väliseestlaste raskeskese kandunud veelgi enam läände ning 2000. aastal elas idas vaid 31% kõikidest väliseestlastest (joonis 1). Ida-eestlaste arv on 1990. aastatel langenud 20 000-25 000 inimese võrra, peamiselt Venemaal elavate eestlaste arvel. Kui 1989. aastal elas Venemaal 46 390 eestlast, siis 2002. aasta rahvaloenduse andmetel vaid 28 310 (neist 64% linnades). Languse põhjuseks võib olla negatiivne loomulik iive ja vananev rahvastik, assimileerumine, väljaränne teistesse riikidesse, sh tagasiränne kodumaale. Ida-eestlased ei ole ka 1990. aastate uusväljarände käigus olulist täiendust saanud. Seda näitab ka madal Eesti kodakondsusega inimeste arv Venemaal. 2002. aasta rahvaloenduse kohaselt oli neid vaid 1066 (nendestki kõik ei tarvitse olla eestlased). Siiski on nii suur eestlaste arvu langus Venemaal mõnevõrra üllatav.

Joonis 1. Ida-eestlaste osakaalu muutus väljaspool kodumaad elavate eestlaste arvust (%), 1850–2000.

Läänes elavate eestlaste arv on vaadeldaval ajavahemikul pigem tõusnud, ulatudes 90 000-ni. Kahtlemata on ka läänes vananev eestlaskond ning assimileerumine põhjustanud eestlaste arvu langust, kuid teiselt poolt on 1990. aastate väljaränne andnud olulist täiendust, eriti noorematele vanusegruppidele (vt ka Kask ja Tammaru 2006). Lisaks II maailmasõja aegsetele suurematele väljarännumaadele – USA, Kanada, Rootsi, Austraalia – on 1990. aastatel lisandunud uusi, peamiselt Euroopa Liidu liikmesriigid, millede hulgast paistab eriti silma Soome. Tööle-õppima läinud või välja abiellunud eestlasi leidub tänapäeval pea igas Euroopa riigis. Need eestlased on ühtlasi potentsiaalseteks tagasirändajateks tulevikus.

Soome on toimunud Eestist 1990. aastatel kõige suurem väljaränne. Kui 1990. aastal elas Soomes alla 1000 eestlase, siis 2000. aastal juba ligi 11 000 Eesti kodakondset¹. Soome eestlaste rahvarühm on väga elujõuline, domineerivad lastega pered (joonis 2). Samuti võib märgata naiste ülekaalu. Tugev naiste ülekaal ilmneb paljude Euroopa riikide Eesti kodakondsete seas, mis näitab naiste oluliselt suuremat väljarännet 1990. aastatel, võrreldes meestega. Näiteks Norras elavate Eesti kodakondsete seas oli 2000. aastal naisi 4,4 korda rohkem kui mehi (allikas: Statistics Norway, interneti aadress on toodud lisa 1).

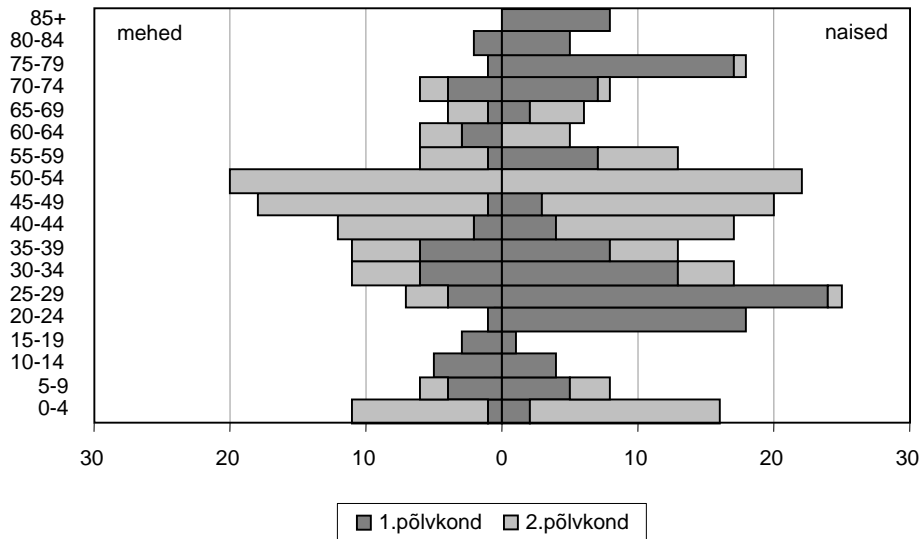

Joonis 2. Soome-eestlaste vanuskoostis (arv), 2000.

Allikas: Statistics Finland (interneti aadress on toodud lisa 1).

Huvitav on Hollandi eestlaste soovanuskoostis. Hollandi andmetes on võimalik eristada esimese põlvkonna (sündinud Eestis) ja teise põlvkonna eestlasi (sündinud Hollandis, kuid vähemalt üks vanematest on sündinud Eestis). Eestis sündinute seas ilmneb selgemalt laste, noorema keskea, eriti naiste (lahkunud Eestist 1990. aastatel) ning vanemate inimeste suurem esindatus (tõenäoliselt Teise maailmasõja tõttu põgenenud) (joonis 3). Teise põlvkonna ehk Hollandis sündinute seas eristuvad samuti lapsed (1990. aastatel Eestist lahkunute järeltulijad) ning vanemas keskeas inimesed (Teise maailmasõja tõttu põgenenute järeltulijad). Kokku oli Hollandis 2001. aasta alguses 354 esimese ja teise põlvkonna eestlast, neist 173 Eestis sündinut. Samas oli Eesti kodakondsusi 2001. aastal vaid 121. Siit nähtub taas andmete problemaatika eestlaste arvu määramisel.

¹ Nimetatud arv ei sisalda neid eestlasi, kellel ei ole Eesti Vabariigi kodakondsust, kel on tähtajaliselt pikendatav töö- ja elamisloa, õpilasi või neid, kes töötavad Soomes illegaalselt. Eestlasteks võib pidada ka neid Eestist Soome kolunud ingerlasi, kelle kodukeeleks on eesti keel ja kes peavad end eestlasteks ja suhtlevad eestlastega, kuid kes on valdavalt Soome või Vene kodanikud või ilma kodakondsuseta. Nimetatud põhjustel on eestlaste arvuks Soomes hinnatud ka 20 000 inimest (Soome Eestlaste Liit 2006).

Joonis 3. Hollandi-eestlaste vanuskoostis (arv), 2001.

Allikas: Statistics Netherlands (interneti aadress on toodud lisa 1).

1990. aastate väljaränne ei ole jätnud puudutamata ka Teise maailmasõja aegseid väljarännumaid, rohkem on suundunud USA-sse ja Rootsi. Ehkki USA-s on eestlaste arv tervikuna jäänud samale tasemele, annab USA-sse väljarändest tunnistust sealne ainupäritolu eestlaste arv ja osakaalu tõus. Ainupäritolu eestlaste arv on aastail 1980-2000 suurenenud ligikaudu 3000 inimese võrra ja osakaal tõusnud 65%-lt 80%-le (Kask ja Tammaru 2006). Kanadas on aga vastupidiselt USA-le nii ainupäritolu eestlaste arv kui osakaal kahanenud.

2000. aastal paiknes suurim väliseestlaste kogukond endiselt Venemaal, kuid USA, Rootsi ja Kanada eestlaskonnad ei jäänud enam palju maha. 1990. aastal järgnes nimetatud neljale riigile Austraalia, 2000. aastal Soome (lisa 1).

Eeltoodust nähtub, et väliseestlased on väga mitmekülgse taustaga, koosnedes erinevatest väljarände põlvkondadest ning nende järeltulijatest. Eristada võib 1) nn vanaväljarännumaid – eelkõige Venemaa, mille eestlaskonna moodustavad peamiselt 19. sajandi teisel poolel, 20. sajandi alguses väljarännanute järeltulijad, aga ka nõukogude ajal lahkunud. Läänes on peamiseks vanaväljarännumaadeks Rootsi, USA, Kanada ja Austraalia, kus eestlaskonnas domineerivad II maailmasõja tõttu põgenenud ning nende järeltulijad. Vanaväljarännumaade eestlaste vanuskoostist iseloomustab vanemate inimeste suur osakaal. 2) uusväljarännumaid – eelkõige Euroopa Liidu liikmesriigid, eriti lähinaaber Soome, kus eestlaskonna moodustavad peamiselt pärast 1991. aastat väljarännanud. Uutes väljarännumaades domineerivad nooremas tööeas inimesed, naised, ning nende kas Eestis või sihtriigis sündinud lapsed. Soome on uusväljarännumaadest mõnevõrra erinev oma ühtlasema eestlaskonnaga. Uusväljarännumaaks võib autori arvates pidada ka Saksamaad, kuna valdav osa II maailmasõja käigus Saksamaale suundunud eestlastest (eriti noored ja terved) paiknesid ümber kolmandatesse riikidesse

ning Saksamaa eestlaskonna moodustavad tänapäeval peamiselt nõukogude aja lõpul ning 1990. aastatel lahkunud.

Eestlaste senist rändelugu iseloomustab niisiis kolm suuremat välja- ning tagasirändelainet. Väljarändelained olid 19. sajandi lõpul, 20. sajandi alguses toimunud väljaränne Venemaale, Teise maailmasõja tõttu toimunud põgenemine läände ning pärast Eesti taasiseseisvumist alanud väljaränne läände. Tagasirändelained on olnud mõnevõrra enam hajutatud, kuid intensiivsem tagasi pöördumine toimus suurte poliitiliste muutuste perioodidel – 1920-23, vahetult pärast Teist maailmasõda ning 1990. aastatel Eesti taasiseseisvudes, kuigi juba etteruttavalt võib öelda, et 1990. aastate tagasiränne ei olnud suur ning omaette laineks on seda tinglik pidada. Seega võivad välja- ja tagasirände lained esineda ka samaaegselt ning hõlmata eestlasi erinevate aegade rändevoogudest.

Võrreldes Eesti rändelugu teiste Lääne- ja Põhja-Euroopa riikidega, sh naaberriigi Soomega, ilmneb nii sarnasusi kui erinevusi nii välja- kui tagasirändes. Erinevalt Eestist suundus 19.,20. sajandivahetuse suur väljaränne Lääne- ja Põhja-Euroopast peamiselt Põhja-Ameerikasse, Eestist Venemaale. 1960. aastate massilist töörännet Soomest Rootsi võib iseloomult võrrelda aga Eestist toimunud töörandega Soome 1990. aastatel. Oluline on Eestile kui väikeriigile see, kas nimetatud väljarändele järgneb analoogselt Soomele suur tagasiränne või saab analoogselt Saksamaale ülekaalu perede taasühinemise protsess, seda juba sihtmaal.

4. Andmestiku ülevaade ja meetodid

4.1 Ametlik välisrände statistika

Andmeallikaid 1990. aastate Eesti välisrände uurimiseks ei ole palju. Ametlik rändestatistika kui üldine rände pidevregistreerimine võimaldaks küll mitmekülgseid analüüse, kuid selle kasutamist piirab elukohavahetuste ulatuslik alakajastamine, mis muudab andmed ebausaldusväärseks. Praeguse rändearvestuse aluseks on omavalitsustest maakonna registriteenistusele saadetud registreerimisteadet elukohta saabumise ja elukohast lahkumise kohta. Rändearvestus hõlmab ainult neid isikuid, kes on oma saabumise või lahkumise elukohas registreerinud. Elukoha registreerimine ei ole iseseisvas Eestis enam kohustuslik¹. Eesti kodanikul on konkreetseid põhjusi, mis soosivad otsust hoida legaalne elukoht pigem Eestis kui välismaal (Herm jt 2005). Tavaliselt puudub ka konkreetne vajadus kajastada Eestist eemalviibimist, eriti lühiajalist.

1989. ja 2000. aasta rahvaloenduste ning 1990. aastate rahvastikusündmuste andmed viitavad samuti tegelike ja registreeritud elukohavahetuste suurele lahknevusele, mistõttu Statistikaamet 2000. aastast rändeandmeid enam ei avalda (Statistikaamet 2001). Järgnevalt ongi võrreldud rahvaloenduste ning jooksva rändestatistika välisrände andmeid.

Tabel 4. Eestisse saabujad ning Eestist lahkujad ametliku statistika alusel, 1989-1999.

	Immigrandid			Emigrandid		
	kokku	eestlased	eestlaste osakaal, %	kokku	eestlased	eestlaste osakaal, %
1989	12 498	584	4,7	12 326	654	5,3
1990	8 381	520	6,2	12 403	523	4,2
1991	5 203	415	8,0	13 237	587	4,4
1992	3 548	564	15,9	37 375	850	2,3
1993	2 390	691	28,9	16 169	585	3,6
1994	1 575	418	26,5	9 206	551	6,0
1995	1 616	429	26,5	9 786	624	6,4
1996	1 552	371	23,9	7 235	643	8,9
1997	1 585	377	23,8	4 081	583	14,3
1998	1 414	305	21,6	2 545	441	27,3
1999	1 418	330	23,3	2 034	373	18,3
Kokku	41 180	5 004	12,2	126 397	6 414	5,1

Allikas: Statistikaamet 2000

Ametliku välisrände statistika kohaselt saabus ajavahemikul 1989-1999 Eestisse kokku 41 180 inimest, neist 5004 eestlast (tabel 4). Samal ajavahemikul lahkus 126 397 inimest, kellest 6414 olid eestlased. Seega kaotas Eesti ajavahemikul 1989-1999 jooksva rändearvestuse alusel 1410 eestlast ning 83 807 muust rahvusest isikut, kokku 85 217

¹ Kohustuslikuks muutus elukoha registreerimine taas 27. maist 2005. aastast, kuid Eesti ja Euroopa Liidu kodanike puhul ei ole registreerimise nõude täitmist tegelikult võimalik kontrollida (Herm jt 2005). Seega jäetakse endiselt suur osa elukohavahetustest registreerimata.

inimest. Kogu vaadeldaval perioodil on nii saabujate kui lahkujate arvud vähenenud, samal ajal on mõnevõrra tõusnud eestlaste osakaal rändajate hulgas, eriti immigratsioonil.

Tabelis 5 on toodud kahel erineval viisil leitud välisrände saldo võrdlus. Rahvaloenduste andmeist saadud välisrände saldo näitab, et eestlaste arv Eestis kahanes kahe loenduse vahelisel perioodil välisrände tõttu ligi 11 000 inimese võrra. Jooksev rändestatistika aga näitab nimetatud arvuks vaid 1400, mis teeb kahe rändesaldo erinevuseks ligi 10 000 inimest. Mitte-eestlaste puhul oli erinevus koguni ligi 60 000 ning Eestil tervikuna seega 70 000 inimest. Siit nähtub jooksva rändearvestuse ebausaldusväärsus. Võib arvata, et vähemalt eestlaste puhul on ametliku statistikaga mõnevõrra paremini registreeritud immigratsioon, emigratsioon on aga oluliselt alaregistreeritud.

Tabel 5. Rahvaloenduste ning jooksva statistika alusel leitud välisrände saldo võrdlus*.

	Kokku	Eestlased	Mitte-eestlased
Rahvaloenduse välisrände saldo (jäägimeetod), 1989-2000	- 155 000	- 11 000	- 144 000
Jooksva statistika välisrände saldo, 1989-1999	- 85 200	- 1 400	- 83 800
Erinevus	69 800	9 600	60 200

* Rahvaloendusandmetest leitud välisrände saldo on ajavahemikust 12.01.1989-31.03.2000, jooksva statistika välisrände saldo ajavahemikust 01.01.1989-31.12.1999. Nimetatud erinevus ei mõjuta siiski tulemusi.

Allikad: Statistikaamet 2000, www.stat.ee (käesoleva töö tabelid 3 ja 4).

Lisaks Statistikaametile on välisrände andmeid töötlevad ametkonnad veel Siseministerium, Kodakondsus- ja Migratsiooniamet¹ ning Piirivalveamet (Herm jt 2005). Siiski ei kajasta ükski nimetatud ametkonna andmebaasidest eestlaste välisrännet täielikult.

4.2 Rahvaloendusandmestik

Eelkirjeldatud probleemide tõttu rändestatistikaga on eestlaste 1990. aastate tagasirände analüüsi aluseks 2000. aasta rahvaloenduse individuaalandmed. Loendusel fikseeriti inimese elukoht 2000. ja 1989. aasta rahvaloenduste ajal. Käesolevas uurimuses loetakse ajavahemikul 1989-2000 tagasirännanuks need eestlased, kelle elukoht 1989. aastal oli väljaspool Eestit, 2000. aastal Eestis. Eestlased eristati rahvustunnuse alusel. Loenduseeskirja kohaselt on isikul õigus tunnustada end selle rahvuse liikmeks, kellega ta tunneb end kõige tihedamini etniliselt ja kultuuriliselt seotud olevat (Statistikaamet 1999). Lapse rahvuse ütlevad vanemad.

Loendusandmestik ei anna siiski täielikku ülevaadet kõikidest ajavahemikul 1989-2000 toimunud rändejuhtudest. Tegelikuses võis tagasirännanute arv olla mõnevõrra suurem,

¹ Kodakondsus- ja Migratsiooniameti andmeid eestlaste 1990. aastate tagasirände analüüsi allikana on käsitletud Kulu ja Tammaru 2001.

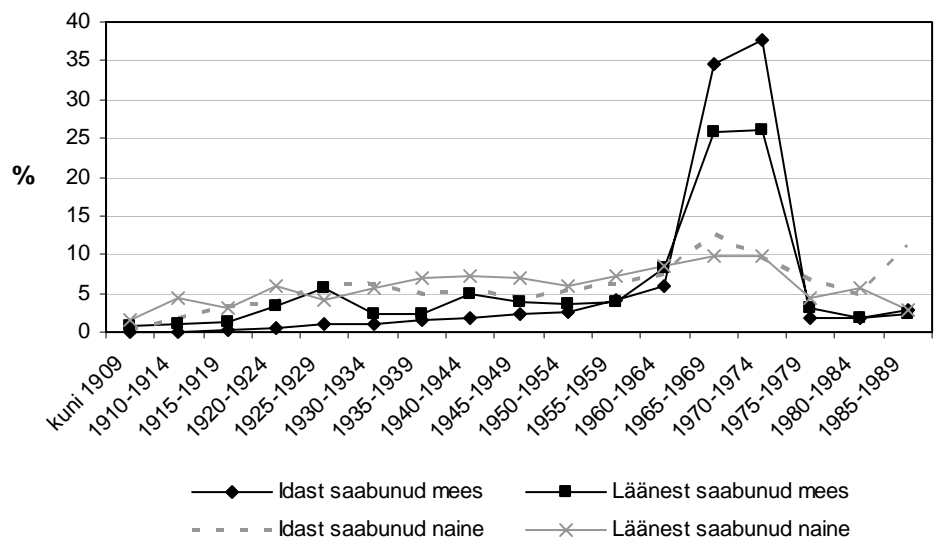
kuna loendusandmetest jäid välja a) pärast 1989. aastat Eestisse saabunud, kuid enne 2000. aastat surnud, b) nooremad kui 11-aastased tagasirändajad ehk kes on sündinud pärast 1989. aasta rahvaloendust, c) pärast 1989. aastat Eestisse saabunud, kuid enne 2000. aastat uuesti lahkunud, d) korduvad elukohavahetused ehk mitmekordsed üle piiri liikumised, e) Eestist peale 1989. aastat lahkunud, kuid enne 2000. aastat tagasi tulnud (nende elukoht oli nii 1989. kui 2000. aastal Eesti). Tulenevalt rahvaloendusandmete iseloomust kajastub niisiis vaid enne 1989. aastat lahkunute tagasiränne, välja jääb 1990. aastatel lahkunute tagasiränne¹. Lisaks väheneb tagasirändajate arv rahvaloenduse andmetes tõenäoliselt nende arvel, kes on oma 1989. aasta elukoha loendusel jätnud nimetamata.

Teine aspekt, millega rahvaloenduse andmete analüüsil tuleb arvestada on see, et andmestik kajastab 2000. aasta ning mitte rändehetke seis. See puudutab eelkõige ajas muutuvaid tunnuseid – vanus, haridus, amet, elukoht jm. Niisiis ei ole olemas puudusteta andmeallikat 1990. aastate tagasirände analüüsimiseks. Siiski on rahvaloendusandmestik selleks üks paremaid.

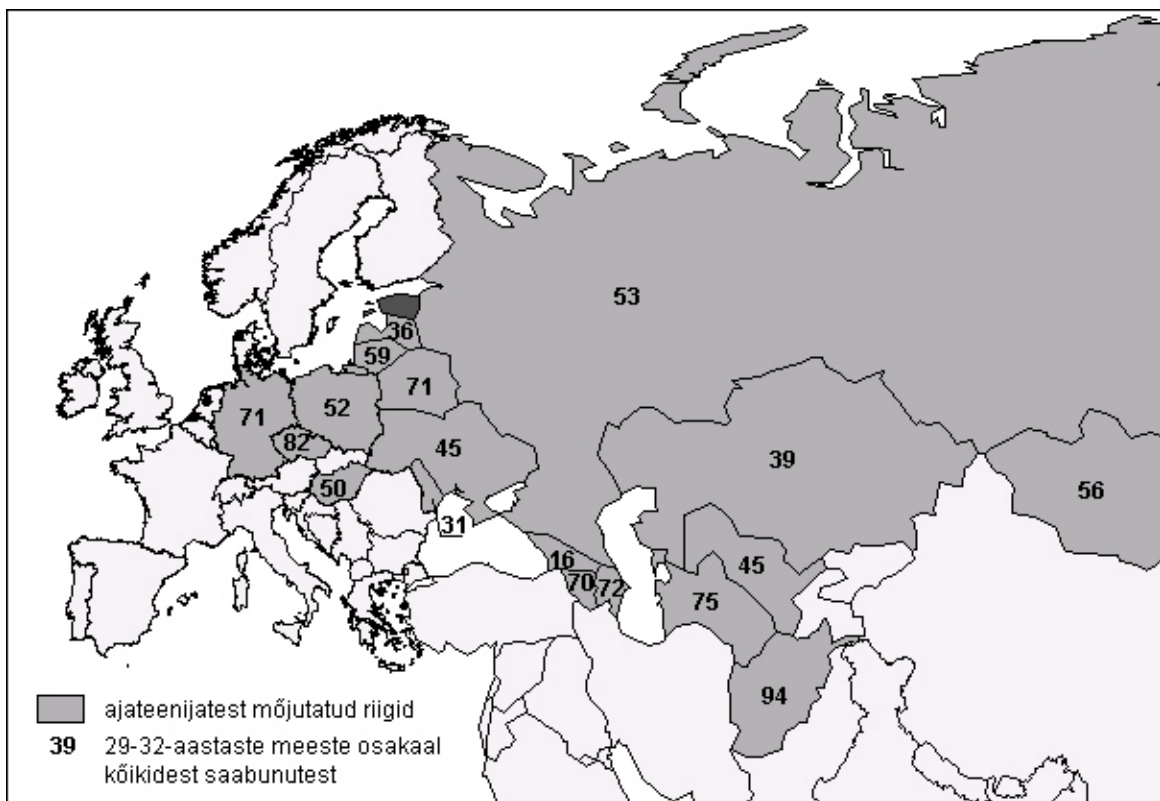
Enne andmeanalüüsi juurde asumist peab peatuma veel ühel andmestikku puudutaval aspektil. Nimelt kajastavad rahvaloenduse andmed tagasirändajate seas osaliselt ka väljaspool Eestit viibinud ajateenijaid. Need on tõenäoliselt veel viimased nõukogude armeesse teenima minejad, kes tulid Eestisse tagasi aastail 1989-1991. Ajateenijad ilmnevad hästi tagasirännanute soovanuselisel jaotusel (joonis 4). Nii idast kui läänest saabunute seas on väga tugevalt esindatud kahes vanuserühmas – 1965-1969 ning 1970-1974 – sündinud mehed. Täpsemal vaatlusel selgus, et valdav enamus nendest meestest on sündinud aastatel 1968-1971 ning 2000. aasta rahvaloenduse toimumise ajal olid nad seega 29-32-aastased. Kuna rahvaloenduse andmetest ei ole võimalik täpselt kindlaks teha, kes 29-32-aastastest meestest oli tulnud armeeteenistusest ning kes mitte, jäeti edasistest analüüsides välja kõik nimetatud vanusevahemikku kuuluvad mehed, kuid vaid need, kes saabusid endise idabloki riikidest (NSVL, Poola, Tšehhi jne). Teistest riikidest saabujate hulgas ei olnud 29-32-aastaste meeste ülekaalu – kontrolliks tehti igast riigist saabunute kohta eraldi soovanusjaotus. Nii on automaatselt ka muudel põhjustel nõukogude mõjutsoonist tagasi tulnud 29-32-aastased mehed analüüsides välja jäetud. Samas leidub suure tõenäosusega ka mõnevõrra vanemate või nooremate tagasirändajate hulgas ajateenistusest saabunud mehi. Järelikult tuleb ettevaatlikumalt suhtuda meeste (eriti ida poolt saabunud meeste) andmetesse.

Joonisel 5 on näidatud riigid, kus tagasiränne oli mõjutatud eestlastest ajateenijate Eestisse pöördumisest ning kus seega 29-32-aastased mehed jäeti analüüsides välja (kokku 18 riiki). Näiteks Tšehhist ja Afganistanist saabunute seas jäi lisaks 29-32-aastastele meestele väga vähe järele. Kokku oli 29-32-aastaseid mehi, kes järgnevatest analüüsides eemaldati, 2692. Väljajäetud noormeestest 97% on sündinud Eestis, 97% emakeeleks on eesti keel ning 99% on Eesti kodakondsusega. Huvitav on aga asjaolu, et ajavahemikul 1989-2000 Eestisse saabunud mitte-eestlaste soovanusjaotusel ei ilmne eestlastega võrreldavat 29-32-aastaste meeste ülekaalu (joonis 6). Aastatel 1965-1974 sündinuid on saabujate hulgas küll kõige enam, kuid seda nii meeste kui naiste seas.

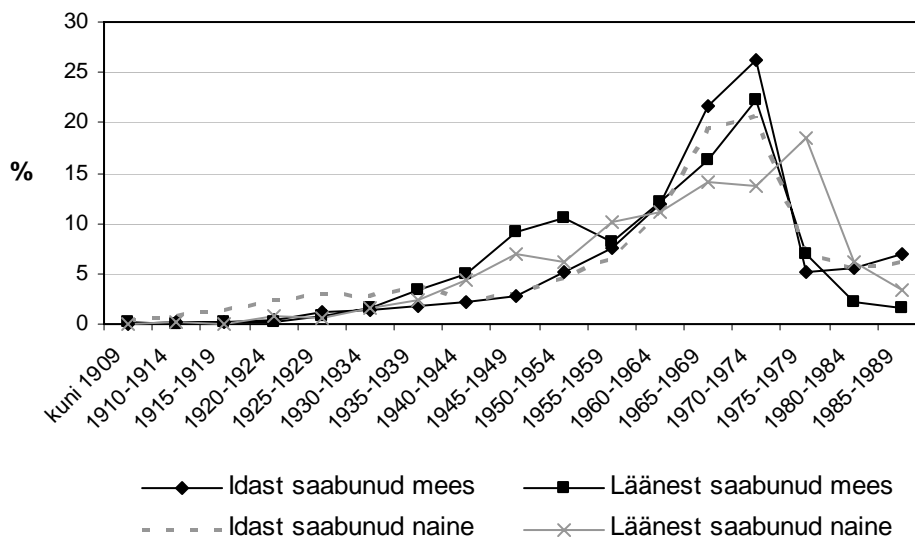
¹ Erinevalt ametlikust statistikast, mis kaasab ka 1990. aastatel lahkunute tagasirände.

Joonis 4. 1989-2000 tagasirännanud eestlased sünniaasta ja soo järgi, % (koos ajateenijatega, N=6078).

Joonis 5. Ajateenijatest mõjutatud riigid.

Joonis 6. 1989-2000 Eestisse saabunud mitte-eestlased sünniaasta ja soo järgi, % (N=11 156).

4.3 Analüüsi meetodid

Lähtudes ida- ja lääne-diasporaa erinevast tekkeajast ning –põhjustest, on ka 1990. aastate tagasirände analüüsis tagasirändajad jagatud kahte suurde rühma: idast ning läänest saabunuteks. Nii nagu eestlaste rändeloo tutvustuses, hõlmab ida endise NL-i ala, v.a Eesti, lääs ülejäänud maailma riike. Seega kuuluvad ka Lätist ja Leedust saabunud eestlased antud jaotuse juures ida alla. Taoline jaotus on olnud kasutuses varasemateski väliseestlasi käsitlevates uurimustes ning võrreldavuse tagamiseks võeti aluseks ka käesolevas töös. Võib arvata, et tulenevalt erinevast ajaloolisest taustast, erinevast elukeskkonnast jms on idast ja läänest saabunud eestlased erineva struktuuriga. Läänest saabujate siseselt on omakorda vaadeldud Teise maailmasõja tõttu põgenenute ja nende järeltulijate ning nõukogude ajal lahkunute tagasirännet. Tagasirändajaid on võimaluse korral võrreldud kõikide Eestis elavate eestlaste ehk kodueestlastega (kodeestlaste hulgas on tegelikult ka 1990. aastatel tagasirännanud eestlased, kuid viimaste osakaal kõikidest Eesti eestlastest on väike – 2000. aastal alla 1%). Eestis elavate eestlaste andmed on saadud Statistikaameti kodulehelt elektroonilisest andmebaasist aadressilt www.stat.ee (Rahvaloendus 2000).

Tagasirännanute vahelisi erinevusi analüüsiti peaaegu kõikide rahvaloendusel küsitud tunnuste lõikes. Rahvaloenduse isikulehelt olid kaasatud tunnusteks elukoht Eestis 2000. aastal, elukohariik 1989. aastal, sugu, sünniaeg, kodakondsus, sünnikoht, vanemate sünnikoht, emakeel, keelteoskus, perekonnaseis, sünnitatud laste arv naise kohta, peamised elatusallikad, haridustase, tööalane staatus ja amet. Eluruumi- ja leibkonnalehelt kaasati eluruumi tüüp, omandivorm, eluruumi pind, tubade arv, mugavuste olemasolu, hoone liik ja ehitusaeg ning leibkonna suurus.

Andmestiku analüüsimisel on uurimistöös kasutatud nii lihtsamaid individuaalandmete analüüsimeetodeid – sagedus- ja risttabeleid kui keerulisemat mitmemõõtmelist analüüsi – binaarset logistilist regressioonanalüüsi. Andmeanalüüsid sooritati statistikatöölus-programmi SPSS 10.0 abil.

Järgnevalt antakse ülevaade logistilise regressioonanalüüsi olemusest ning kasutamisest. Analüüsis kaasatud sõltuvate ja sõltumatute tunnuste kategooriad ning kodeeringud on toodud meetodi rakendamise juures osas 5.2.

Sagedus- ja risttabelite abil kirjeldatakse tagasirännanuid erinevate tunnuste lõikes. Regressioonanalüüsi eeliseks risttabelite ees on aga see, et analüüsi on võimalik kaasata palju tunnuseid korraga ning leida ühe tunnuse puhasmõju, kui teiste tunnuste mõju on kontrolli all. Kuna käesolevas uurimuses on sõltuv tunnus kaheväärtuseline ehk binaarne (saabunud idast või läänest), kasutatakse binaarset logistilist regressioonanalüüsi. Sõltumatutele tunnustele piiranguid ei ole, need võivad olla nii pidevad (nt vanus aastates) kui kategoriaalsed, s.h kahe (nt sugu) või enama väärtusega (nt hariduse klassid). Regressioonanalüüsi eelduseks on, et sõltumatud tunnused ei tohi omavahel olla tugevalt seotud.

Binaarse logistilise regressioonanalüüsi korral moodustab üks sõltuva tunnuse väärtustest sihtgruppi (kodeeritakse „1”-ks), teine alternatiivse grupi (kodeeritakse „0”-ks). Logistilise regressiooniga ennustatakse vaatlusobjektide tõenäosust kuuluda sihtgruppi erinevate sõltumatute tunnuste väärtuste korral (Wright 1995).

Sõltumatud kategoriaalsed tunnused on enne mudelisse lisamist teisendatud analoogselt sõltuva tunnusega nn dummy-muutujateks ehk viidud kujule 0 ja 1, mille tulemusena tekib sõltumatu tunnuse kategooriatega võrdne arv uusi tunnuseid. Selgituseks on toodud haridustunnus: alg- ja põhiharidusega inimesed saavad väärtuseks „1”, kõik ülejäänud „0”. Keskhariidusega inimesed saavad väärtuseks „1”, kõik ülejäänud (s.h alg- ja põhiharidusega inimesed) „0”. Sama on tehtud kutse- ja kõrghariidusega Tulemuseks on neli uut tunnust, iga haridustunnu kategooria kohta üks¹. Mudeli koostamisel jäetakse üks kategooriatest, enamasti kõige enam huvi pakkuv, mudelist välja referent- ehk taustakategooriaks. Välja jäänud kategooriaga, nt kõrghariidus, võrreldakse teisi hariduse tasemeid ehk vaadatakse, kas esineb erinevus tõenäosuses kuuluda sihtgruppi kõrghariiduse ja teiste hariduse tasemete vahel.

Sõltumatute tunnuste mõju suunda ja tugevust sõltuvale tunnusele hinnatakse regressioonikordajate (B) ning viimastest arvatud riskisuhete (Exp(B)) alusel. Riskisuhe on võrreldes regressioonikordajaga kergemini tõlgendatav. Riskisuhe näitab, mitu korda on vaatlusobjekti sihtgruppi kuulumise tõenäosus suurem kui alternatiivsesse gruppi kuulumise tõenäosus. Seos tõenäosuse, riskisuhete ja regressioonikordaja vahel on järgmine: kui sihtgruppi kuulumise tõenäosus on 0,5, siis on ka alternatiivsesse gruppi kuulumise tõenäosus 0,5 ning riskisuhe on võrdne ühega (0,5/0,5), seega ka

¹ Juhul, kui juba enne mudeli koostamist on täpselt teada, millise kategooriaga soovitakse teisi võrrelda, võib jätta võrreldava kategooria kodeerimata. Sellisel juhul on tulemuseks sõltumatu tunnuse kategooriatest ühe võrra väiksem arv uusi tunnuseid.

regressioonikordaja võrdub nulliga ning seost ei ole. Kui sihtgruppi kuulumise tõenäosus on suurem kui 0,5 (nt 0,8), siis riskisuhe on ühest suurem ($0,8/0,2=4$) ning regressioonikordaja on positiivne. Kui sihtgruppi kuulumise tõenäosus on alla 0,5 (nt 0,25), siis riskisuhe on ühest väiksem ($0,25/0,75=0,33$) ning regressioonikordaja on negatiivne (vt Wright 1995).

Seda, milline sõltumatu tunnus omab statistiliselt olulist mõju sõltuvale tunnusele, näitab statistikaprogrammis SPSS Wald statistik ning viimase statistiline olulisus. Täpsemalt näitab Wald statistiku olulisus või mitteolulisus logistilise regressiooni puhul, kas esineb erinevus võrreldavate rahvastikurühmade tõenäosuses kuuluda sihtgruppi (nt läänest tulnute hulka) ehk kas regressioonikordaja erineb nullist statistiliselt olulisel määral.

Mudeli üldist sobivust ja kirjeldusvõimet hinnatakse järgmiste näitajate alusel:

- mudeli hii-ruut statistik ning selle olulisus. Hii-ruut statistik näitab, kas ükski mudelisse kaasatud sõltumatutest tunnustest erineb nullist ehk kas esineb seos ühegi sõltumatu ja sõltuva tunnuse vahel, seega kas tasub antud mudelit üldse edasi uurida. Mida suurem see on, seda parem;
- suurima tõepära näitaja -2LL (ingl k *-2 Log likelihood*). Näitab, kui hästi mudel vastab andmetele. Mida väiksem on antud näitaja, seda parem.
- mudeli hii-ruut statistiku ning suurima tõepära näitaja alusel arvutatud determinatsioonikordaja analoog logistilises regressioonis – McFadden'i pseudo R^2 . Näitaja leitakse järgnevalt: $R^2 = G_M / (G_M + D_M)$, kus G_M on mudeli hii-ruut statistik ning D_M võrdub -2LL-ga (Menard 2002:24). Näitaja varieerub 0 ja 1 vahel, võrdudes nulliga, kui sõltumatud tunnused ei seleta üldse sõltuva tunnuse muutlikkust ning ühega, kui sõltumatud tunnused seletavad täielikult sõltuva tunnuse muutlikkuse.
- klassifitseerimise korrektsus, mis väljendub õigesti klassifitseeritud vaatlusobjektide osakaalus. Mida kõrgem on õigesti klassifitseeritud objektide osakaal, seda täpsem on mudel. Klassifitseerimise aluseks on vaatlusobjektide siht- või alternatiivsesse gruppi kuulumise tõenäosus erinevate sõltumatute tunnuste väärtuste korral. Suurema klassifitseerimise täpsuse annab, kui sõltuva tunnuse nii siht- kui alternatiivsesse gruppi kuulub ligikaudu ühepalju vaatlusobjekte.

5. Andmeanalüüs – eestlaste tagasiränne 1990. aastatel

5.1 Kirjeldav statistika

Antud peatükis on sagedusjaotuste ning kahe- ja kolmemõõtmeliste risttabelite abil analüüsitud tagasirändajaid 2000. aasta rahvaloendusandmestiku alusel.

5.1.1 Saabunute arv ning tulekuriik

2000. aasta rahvaloenduse andmeil saabus Eestisse ajavahemikul 1989-2000 üle 17 000 inimese (tabel 6). Kõige suurema osakaalu moodustasid venelased, järgnesid eestlased. 6078-st saabunud eestlasest moodustasid 44% nõukogude mõjutsoonist tulnud 29-32-aastased mehed – ajateenistusest saabujad, kes eemaldati edasistest analüüsides (vt osa 4.2). Järgnevalt uuriti seega 3386 eestlast, kes moodustasid ka 1990. aastatel tagasirännanud eestlaste arvu.

Tabel 6. Eestisse saabujate rahvuslik koostis, 1989–2000.

	Arv	Osakaal, %
Eestlased	6 078	35
sh ilma ajateenijateta*	3 386	
Venelased	7 475	43
Ukrainlased	802	5
Soomlased	765	5
Valgevenelased	314	2
Muud/teadmata	1 800	10
Kokku	17 234	100

* ilma 1968–1971 aastatel sündinud nõukogude mõjutsoonist saabunud noormeesteta.

Teades välisrände saldot ning Eestisse saabujate hulka aastail 1989-2000, saab leida ligikaudse Eestist väljarännanute arvu. Eestlastest väljarännanute arvu leidmisel tekitab probleeme, kas võtta aluseks saabujate arv ajateenijatega või ilma. Tabelis 7 on aluseks võetud saabujad ilma ajateenijateta, kuna 1989. aasta rahvaloendusel loendati sõjaväes aega teeninud sõdurid nende teenistuskohas, kuid arvestati teenistuse-eelse elukoha järgi (Statistikaamet 1995). Järelikult olid nad juba 1989. aasta eestlaste alalise rahvastiku hulgas. Niisiis lahkus Eestist kahe rahvaloenduse vahelisel perioodil hinnanguliselt 14 500 eestlast (tabel 7). Siiski tuleb arvestada, et saabujaid oli tegelikult mõnevõrra enam¹ ning seega oli ka lahkujate tegelik arv suurem. Suuremat lahkujate arvu näitavad ka teiste riikide andmed Eesti kodakondsusega isikute kohta (samas ei ole kõik väljaspool Eestit elavad Eesti kodakondsed muidugi eestlased). Niisiis ei ole ka rahvaloenduse andmetel võimalik välja tuua täpseid rändajate arve, pigem suurusjärke.

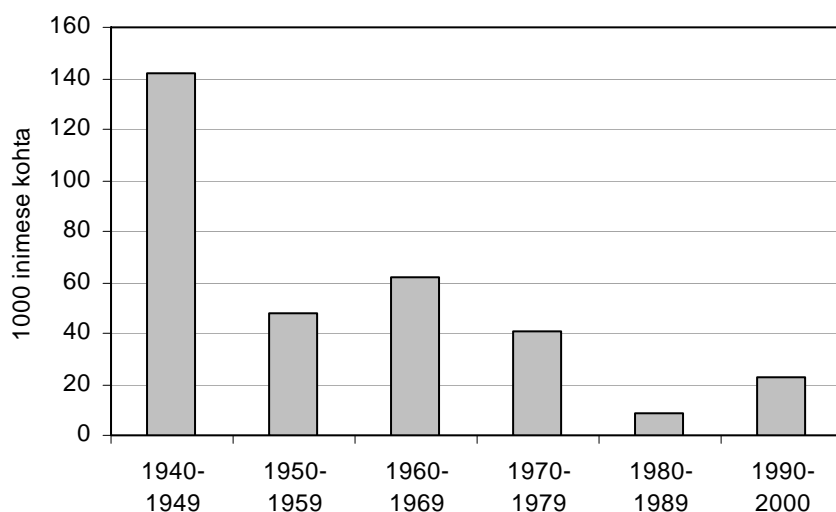
¹ Kuna rahvaloendus ei kajasta kahe loenduse vahelisel perioodil surnud, sündinud ja Eestist uuesti lahkunud tagasirändajaid, samuti neid, kes lahkusid pärast 1989. aastat, kuid tulid tagasi enne 2000. aastat (vt osa 4.2).

Tabel 7. Eestisse saabunud ja Eestist lahkunud eestlased ning mitte-eestlased, 1989-2000.

	Kokku	Eestlased	Mitte-eestlased
Rändesaldo (jääk)	-155 000	-11 000	-144 000
Saabunud	14 500	3 500	11 000
Lahkunud	169 500	14 500	155 000

Allikas osal.: www.stat.ee (käesoleva töö tabel 3, lk 29)

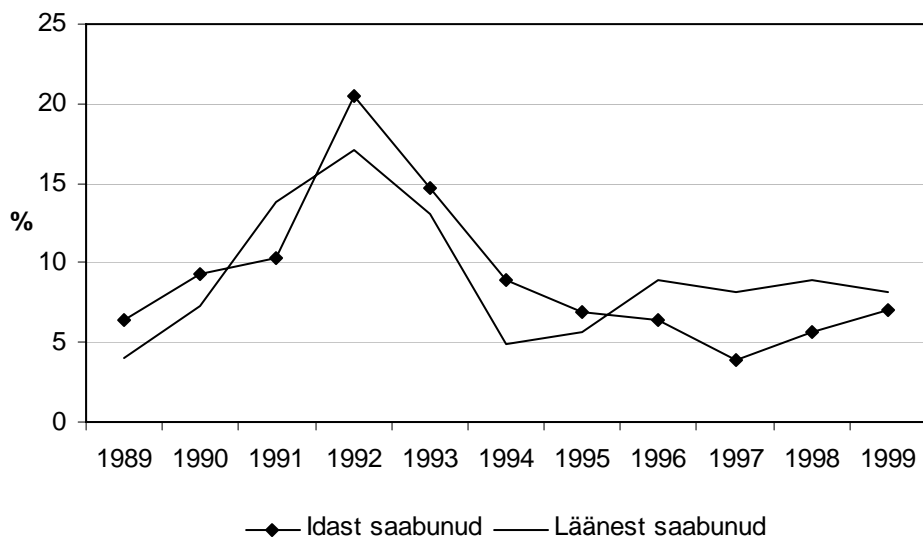
Kui suur oli eestlaste 1990. aastate tagasiränne võrreldes varasemate aastate tagasirändega? Jooniselt 7 on näha, et 1990. aastatel saabus iga 1000 väliseestlase kohta Eestisse ligi 23 tagasirännanut (N=3386). Võrreldes varasemate aastatega tähistab 23 tagasirännanut 1000 väliseestlase kohta suhteliselt madalat tagasirände tõenäosust. Vaid 1980. aastal oli eestlaste tagasiränne vähemintensiivne. Madalat tagasirännet 1990. aastatel näitavad ka varasemad uurimused (vt Kulu ja Tammaru 2000, 2001).

Joonis 7. Eestiste tagasirände tõenäosus, 1940-2000.

Allikas osal.: Kulu ja Tammaru 2001.

Eestlaste tagasiränne 1990. aastatel oli kõige intensiivsem vahetult peale Eesti taasiseseisvumist (joonis 8). Joonis 8 juures tuleb siiski märkida, et Eestisse elama asumise aastat küsiti vaid väljaspool Eestit sündinutelt. Arvestades, et paljud tagasirändajad, eriti läänest saabujad, on sündinud Eestis (vt osa 5.1.2), ning et 17% nendestki, kes on sündinud mujal, jätsid Eestisse elama asumise aasta rahvaloendusel märkimata, pole joonise aluseks olevate inimeste arv suur.

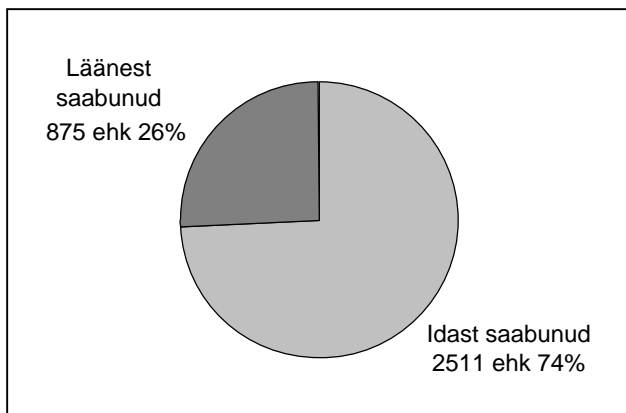

Joonis 8. Mujal sündinud tagasirändajate Eestisse elama asumise aasta, %.

1990. aastatel saabus Eestisse kõige enam eestlasi Venemaalt – 1642 (48%), järgnesid Gruusia, Läti, Soome ja Rootsi (tabel 8). Kokku tuli eestlasi 68-st erinevast riigist, s.h mõned isegi Jeemenist, Kambodžast, Nepalist, Kongost, Lesothost, Kuubalt jm. Idast saabus kokku 2511 ehk 74% ning läänest 875 ehk 26% tagasirändajatest (joonis 9). Iga 1000 idaeestlase kohta tuli tagasi 39 eestlast, läänest saabunutel oli vastav kordaja 10. Järelikult saabusid 1990. aastatel Eestisse tunduvalt enam idas elavad eestlased, seda nii absoluutarvudes kui 1000 väliseestlase kohta.

Tabel 8. Tagasirännanud eestlased saabumisriigi järgi.

	Arv	Osakaal, %
Venemaa	1 642	48,5
Gruusia	280	8,3
Läti	210	6,2
Soome	177	5,2
Rootsi	173	5,1
Ukraina	146	4,3
USA	107	3,2
Kanada	98	2,9
Saksamaa	92	2,7
Kasahstan	57	1,7
Valgevene	43	1,3
Leedu	38	1,1
Muu	323	9,5
Kokku	3 386	100

Joonis 9. Idast ja läänest saabunute osakaal tagasirännanute seas, %.

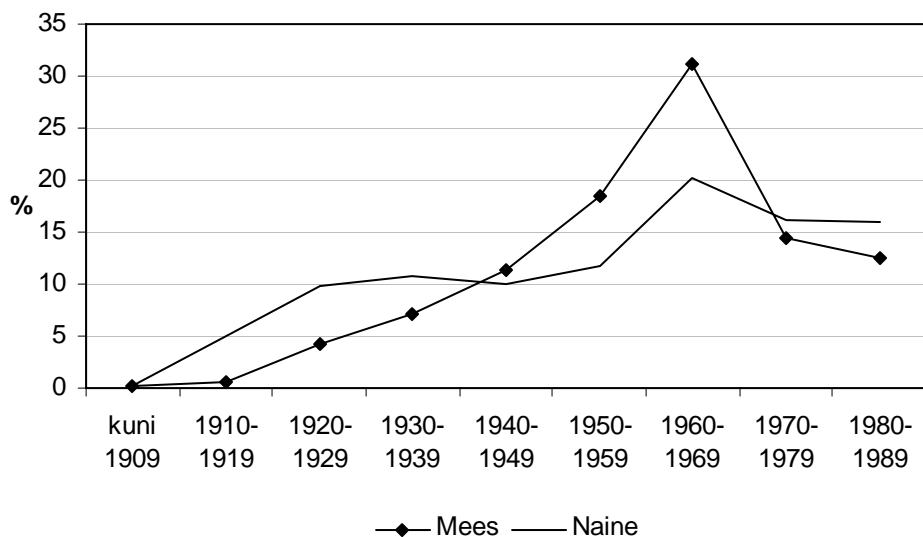
Läänest saabunutest omakorda 20% tuli Rootsist, 20% Soomest, 12% USA-st, 11% Kanadast ja 11% Saksamaalt, Austraaliast 3% ning 2% Suurbritanniast, ülejäänud 21% mujalt. Enamus nimetatud maadest on nn vanad väljarännumaad, v.a Soome ja ka Saksamaa (kuna sinna ei jäänud palju II maailmasõja aegseid põgenikke). Soomest ja Saksamaalt 1990. aastatel saabunud on arvatavasti valdavalt need, kes lahkusid Eestist nõukogude perioodi lõpuaastail, kui piirid ei olnud enam täielikult suletud. Huvipakkuv on asjaolu, kui paljud läänest saabunutest on II maailmasõja tõttu põgenenud ja nende järeltulijaid ning kui paljud pärast II maailmasõda nõukogude ajal lahkunud.

Ida poolt saabunud jagunesid järgnevalt: Venemaalt tuli 65%, Gruusiast 11%, Lätist 8%, Ukrainast 6% ja Kasahstanist 2%, mujalt 8%. Idast saabunute puhul pakub huvi, kui palju on tagasirännanute seas 19., 20. sajandivahetuse suure väljarände ajal lahkunute järeltulijaid ning kui palju nõukogude ajal lahkunuid. Nendele küsimustele aitab vastuse leida tagasirändajate analüüs sünniaasta ja –koha alusel.

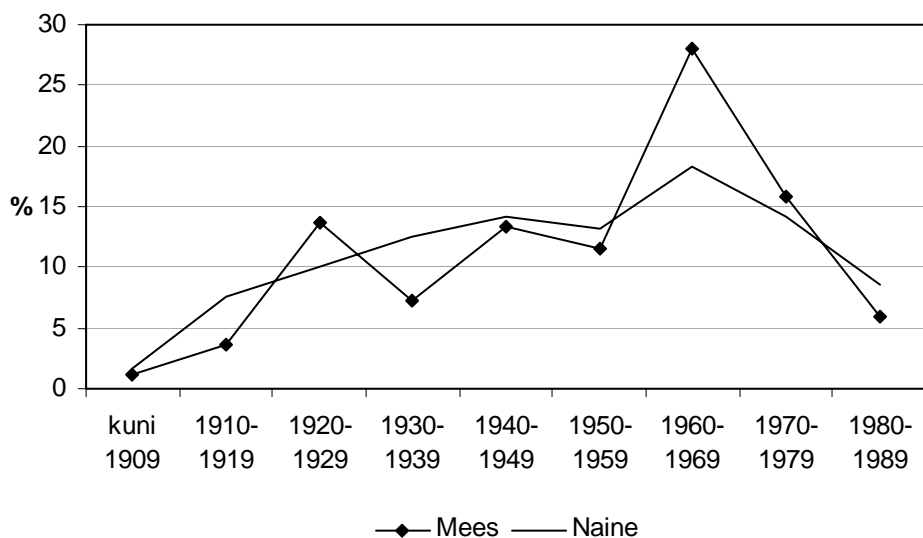
1990. aastate tagasiränne Eestisse oli peamiselt vabatahtlik ning toimus rändaja enese jõul, kuid idast saabunutel esines ka organiseeritud tagasirännet. Esiteks toodi Abhaasia-Gruusia sõja jalust 1992. aastal 170 eestlast, hiljem saabus sealt eestlasi ka omal käel (Ojala 2003). Võib arvata, et rahvaloenduse 280 Gruusiast saabunut on valdavalt sõjapõgenikud. Teiseks aidati 1990. aastate lõpul ümber asuda setudel Venemaalt Eesti-Vene piiri äärsetelt aladelt. Viimati nimetatud ränne ei ole oma olemuselt siiski tagasiränne, kuna ümberasumine toimus endistelt Eesti aladelt. Rahvaloenduse andmeis kuulusid ka need Venemaalt saabunud tagasirändajate hulka.

5.1.2 Sünniaasta ja sünnikoht

Tagasirännanud eestlaste soolis-vanuselisest jaotusest on näha, et tagasirännanute seas domineerisid nooremad inimesed, eriti idast saabunuil (joonised 10 ja 11). Idast on tulnud kõige enam aastatel 1960-1969 sündinuid, kes 2000. aasta rahvaloenduse toimumise ajal olid 31-40-aastased (rändehetkel võisid nad olla maksimaalselt 11 aastat nooremad). Seega oli valdav noorte ja perealiste ränne. Nimetatud vanusevahemikus on märgata meeste ülekaalu, mis võib osaliselt olla tingitud ajateenijate mõjust. Vanemate saabujate hulgas domineerisid siiski naised. Idast saabus mehi kokku 57%, naisi 43%.

Joonis 10. Idast saabunud eestlased sünniaasta ja soo järgi, %.

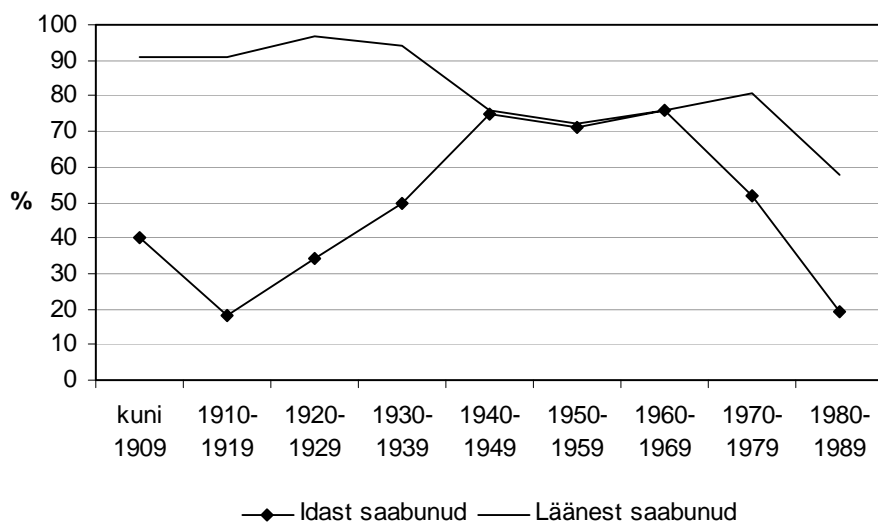

Joonis 11. Läänest saabunud eestlased sünniaasta ja soo järgi, %.

Ka läänest on tulnud kõige enam aastatel 1960-1969 sündinuid, eriti mehi (joonis 11). Siiski on läänest saabunute seas noorte osakaal mõnevõrra väiksem võrreldes idaga. Kokku saabus läänest mehi 64%, naisi 36%. Võib arvata, et läänest saabunud meestel oli taasiseseisvunud Eestis enam ambitsiooni ja võimalusi tulla poliitikasse, riigikaitse, majandusse jt strateegilistele töökohtadele. Meeste suuremat osakaalu võib vähesel määral põhjustada ka armeeteenistusest saabumine. Läänest tagasirännanute, eelkõige meeste seas ilmneb kolme vanusevahemiku domineerimine – 1920. aastatel sündinud kui II maailmasõja tõttu Eestist põgenenud; 1940. aastatel sündinud kui põgenike sõja ajal või paguluse algaastail sündinud lapsed ning 1960. aastatel sündinud kui põgenike kolmas

põlvkond või nõukogude perioodi lõpuaastail Eestist läände lahkunud. Parema arusaamise nii idast kui läänest saabujatest sünnipõlvkonniti annab sünnikoha kaasamine.

Vaadates tagasirännanuid sünnikoha alusel selgub, et 63% ajavahemikul 1989-2000 tagasi tulnud eestlastest on sündinud Eestis. Idast saabunute hulgas oli Eestis sündinuid 57%, läänest saabunute seas enam – 80%. Eestis sündinute osakaal oli eriti kõrge enne II maailmasõda sündinud läänest saabunute seas (joonis 12). Idast saabunutel on enim Eestis sündinud keskealiste seas, vanemad ning nooremad on sündinud pigem mujal.

Joonis 12. Eestis sündinud idast ja läänest saabunute osakaal sünnipõlvkonniti, %.

Joonisel 12 ilmnenut võib selgitada järgmiselt: kuni 1909. aastani sündinud idast saabujate seas on enam Eestis sündinuid – nemad on tõenäoliselt esimese suure väljarände (1850-1918) lõpuperioodil Eestist lahkunud, olles siis veel väikesed lapsed. Järgneval kümnendil sündinud tagasirändajate seas Eestis sündinute osakaal langeb – sel kümnendil ilmavalgust näinute hulgas on enam suure väljarände ajal lahkunute järeltulijaid, kes on sündinud väljaspool Eestit. Aastail 1920-1939 sündinute seas hakkab Eestis sündinute osakaal taas tõusma, olles kõrgeim 1940-1969 sündinud tagasirändajate seas. Nimetatud aastail Eestis sündinud lahkusid ida poole peamiselt nõukogude perioodil, pöördudes Eesti iseseisvudes tagasi. 1970. aastatel sündinud tagasirändajate seas on Eestis sündinuid taas vähem, langedes 1980. aastateks sajandialguse tasemeni. Langust võib põhjendada sellega, et 1970. aastatel Eestis sündinud olid saanud täisealiseks ajal, mil Eesti taasiseseisvus ning nemad lahkusid õpingute, töö vm tõttu juba pigem läände kui itta. 1980. aastatel sündinud olid aga Eesti taasiseseisvudes lapsed. Nii ongi nooremate idast tagasirändajate seas palju väljaspool Eestit sündinuid, kes on nõukogude perioodi esimesel poolel Eestist lahkunute mujal sündinud lapsed või hoopis sajandivahetusel väljarännanute järeltulijad.

Läänest saabunud enne II maailmasõda sündinud tagasirändajad on peaaegu 100-protsendiliselt Eestis sündinud – nemad põgenesid sõja käigus. Üllatavalt kõrgeks jäi Eestis sündinute osakaal pärast sõda sündinute seas, mis kinnitab, et vaatamata keelule lahkuti NL-i perioodil ka läände. 1980. aastatel sündinud tagasirändajate seas Eestis

sündinute osakaal küll langes, kuid jäi siiski 60%-le. Need Eestis sündinud lahkusid läände nõukogude perioodi lõpuaastail, olles veel lapsed.

Tabelis 9 on eelnevatel joonistel esitatud infot üldistatud ning tagasirännanud on jaotatud vastavalt sellele, kas nad sündisid Eestis või mujal ning kas enne 1945. aastat või pärast. Selgub, et nii idast kui läänest saabus kõige enam pärast 1945. aastat Eestis sündinuid – idast 46% ning läänest 48%. Nemad on lahkunud nõukogude ajal. Idast saabunud järgnevad pärast 1945. aastat mujal sündinud – nemad on kas sajandivahetusel väljarännanute järeltulijad või tõenäolisemalt hilisemal ajal Eestist lahkunute lapsed. Läänest saabunud järgnevad enne 1945. aastat Eestis sündinud, kellest enamiku moodustavad arvatavasti II maailmasõja tõttu põgenenud, väiksema osa nõukogude ajal läände lahkunud.

Tabel 9. Idast ja läänest saabunud sünniaja ning sünnikoha alusel.

	Enne 1945. a sündinud		Pärast 1945. a sündinud		Kokku
	Eestis	mujal	Eestis	mujal	
Idast saabunud, arv	272	314	1159	766	2511
%	11	13	46	30	100
Läänest saabunud, arv	286	21	416	152	875
%	33	2	48	17	100

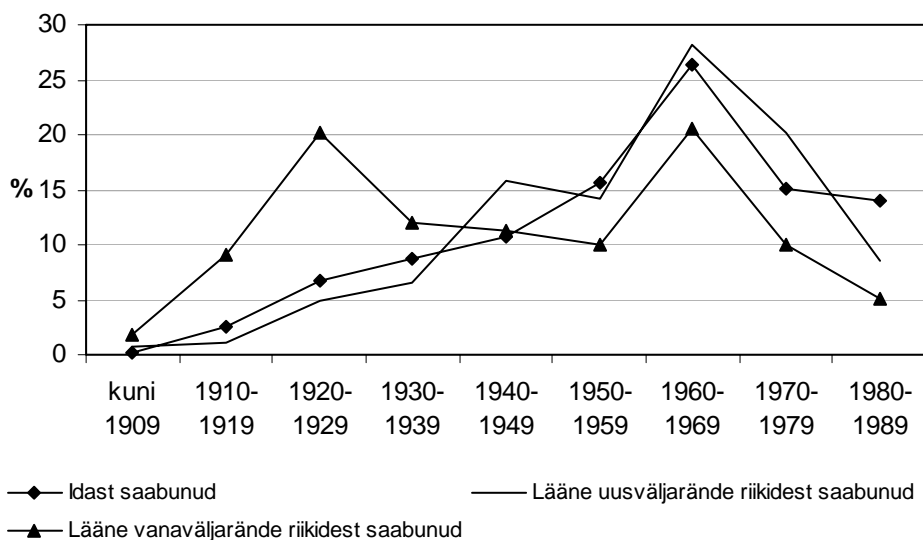
Tagasirännanute sünniaja ja –koha alusel on võimalik eristada, millistest väljarändevoogudest tagasirändajad pärinevad. Kindlalt ei saa väita, kuid võib arvata, et sajandivahetuse suure väljarändega on seotud ligikaudu 25% idast saabujatest. Enamus idast saabujatest on seega nõukogude ajal lahkunud või nende lapsed. Läänest saabunute seas on põgenemisega seotud tagasirändajaid ning nõukogude ajal lahkunud mõnevõrra lihtsam eristada. Oletades, et enne 1945. aastat Eestis sündinutest enamus on sõjapõgenikud ning pärast 1945. aastat mujal sündinutest enamus põgenike järeltulijad, moodustavad põgenemisega seotud tagasirändajad maksimaalselt poole 1990. aastatel läänest saabunute, tõenäoliselt mõnevõrra vähem. Täpseid osakaale pole rahvaloenduse andmeist kahjuks võimalik eristada.

Järgnevalt on tagasirännanuid vaadeldud riigiti sünniaja ja –koha alusel. Rahvaloenduse andmed kinnitavad, et lääne uusväljarände maadest (Soomest ja Saksamaalt) saabunud on valdavalt sündinud pärast II maailmasõda Eestis, seega on nad nõukogude ajal Eestist lahkunud (tabel 10). Lääne vanaväljarände maade seas eristuvad Austraalia, Kanada ja Suurbritannia, kus saabunute hulgas on nõukogude ajal väljarännanute osakaal väike ning domineerivad enne 1945. aastat Eestis sündinud ehk põgenikud. USA ja Rootsi on nõ vahepealsed, kus saabujate hulgas on nii II maailmasõja ajal kui nõukogude ajal lahkunud. Ülejäänud lääne riikidest saabujad sarnanevad enam Soomest ja Saksamaalt saabunutega.

Idast saabunute seas ei ilmne selgeid riikide rühmi. Üle piiri liikumine oli lihtsam võrreldes läänega ning endise NL-i liikmesriikidest, eriti Venemaalt on tulnud tagasi erineva rändetaustaga eestlasi. Erandiks on Gruusia. Gruusiast saabujad on valdavas enamuses sündinud väljaspool Eestit ning on 19., 20. sajandi vahetuse väljarännanute järeltulijad.

Tabel 10. Tagasirändajad saabumisriigi, sünniaja ning sünnikoha alusel, %.

	Enne 1945. a sündinud		Pärast 1945. a sündinud		Kokku
	Eestis	mujal	Eestis	mujal	
Läänest saabunud, %					
Soome	12	1	83	4	100
Saksamaa	22	1	64	13	100
Rootsi	40	2	39	19	100
USA	41	2	32	25	100
Austraalia	76	3	7	14	100
Kanada	50	3	12	35	100
Suurbritannia	62	5	14	19	100
Muu	26	5	52	17	100
Idast saabunud, %					
Gruusia	3	28	8	61	100
Kasahstan	16	9	26	49	100
Leedu	10	3	63	24	100
Läti	20	5	53	22	100
Ukraina	14	6	47	33	100
Valgevene	4	5	42	49	100
Venemaa	11	12	53	24	100
Muu	14	7	35	44	100

Joonis 13. Idast ja lääne vana- ning uusväljarände riikidest saabunud sünnipõlvkonniti, %.

Idast ning lääne vana- ja uusväljarände riikidest saabunute vanuseline jaotus on toodud joonisel 13 (lääne vanaväljarände riikideks on USA, Rootsi, Kanada, Austraalia ja Suurbritannia; uusväljarände riikideks Soome, Saksamaa ja ülejäänud lääne riigid). Vanemaid inimesi saabus peamiselt vaid lääne vanaväljarände riikidest, nagu näitas ka tabel 10. Idast ning lääne uusväljarände maadest saabunud on sarnase vanuselise

koostisega – Eestis sündinud nooremad või keskealised inimesed. Niisiis erineb tagasirännanute vanuseline koostis sõltuvalt kogukondade tekkeloost.

Lõpetuseks on vaadatud ka tagasirännanute vanemate sünnikohta. Selgub, et 67 protsendil tagasirännanutest oli ema sündinud Eestis, 69 protsendil isa. Analoogselt tagasirännanutele endile esineb erinevus ida ja lääne vahel – idast saabunutel oli ema sünnikohaks Eesti 60%, isal 62%; nii ema kui isa sünnikohaks oli Eesti 88% läänest saabunutel. Ilmnenud tendentsid on loogilised, kuna idas asuvad eestlaste kogukonnad on tekkinud tunduvalt varem võrreldes läänes asuvate eestlaste kogukondadega ning nii on enam ka mujal sündinud eestlasi tagasirändajate ning nende vanemate seas.

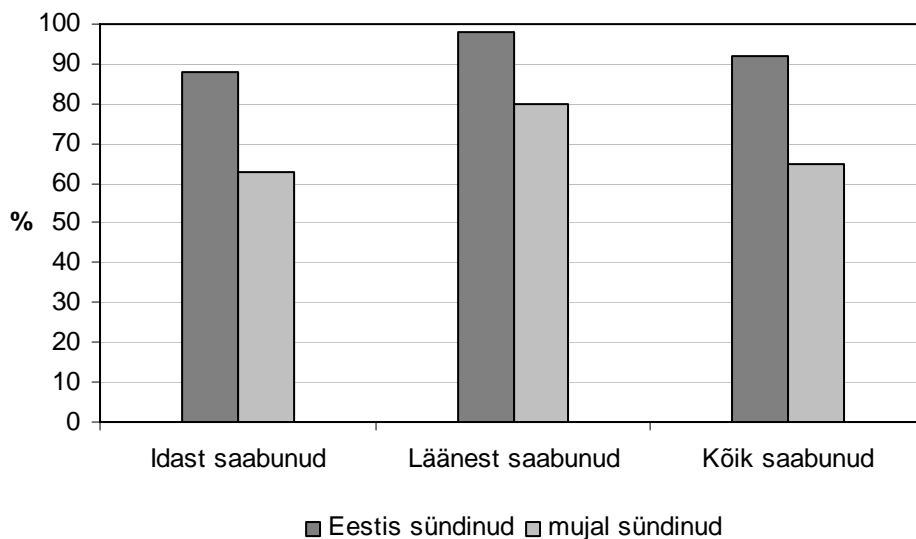
5.1.3 Emakeel

Eesti keel oli emakeeleks kokku 82% tagasirännanutest (tabel 11). Ida poolt tulnud eestlaste emakeeleks oli 78% eesti keel, 22% vene keel. Lääne poolt tulnutel oli eesti keele osakaal emakeelena 94%, seega kõrgem võrreldes idast saabunutega. 2% läänest saabunutest nimetasid emakeeleks inglise keelt, 2% vene keelt, 1% rootsi ning 1% saksa keelt. Lisaks oskas 16% idast ning 5% läänest saabujatest eesti keelt võõrkeelena (tabel 11). Eesti keelt ei osanud üldse vaid 1% läänest saabunuist (7 inimest) ning 6% idast saabunuist (159 inimest). Arvestada tuleb siiski sellega, et nimetatud arvud näitavad 2000. aasta ning mitte rändehetke seisuga. Kui inimene saabus Eestisse näiteks vahetult peale Eesti taasiseseisvumist, jõudis ta 2000. aastaks oluliselt parandada oma eesti keele oskust.

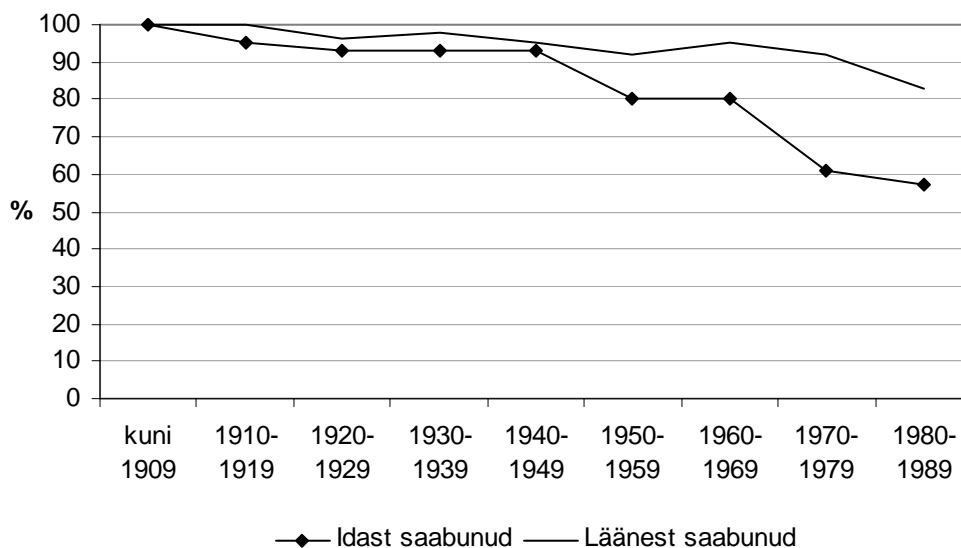
Sünnikoht on oluline tegur määramaks, kas tagasirändaja emakeel on eesti keel või mitte. Eestis sündinutel on eesti keel emakeeleks 92%, mujal sündinutel vaid 65%. Erinevused ilmnevad ka idast ja läänest saabunuil, kuid üldjoontes on eesti keel emakeeleks ikka enam Eestis sündinuil (joonis 14). Eesti keele osakaal emakeelena muutub ka vanusega – mida vanemad on tagasirännanud, seda enam on emakeeleks eesti keel nii idast kui läänest saabunuil (joonis 15). Idast saabunutel langeb eesti keele osakaal emakeelena pärast II maailmasõda sündinute seas kiiresti. Läänest saabunute seas on samuti toimunud langus nooremates vanusegruppides, kuid oluliselt aeglasemalt võrreldes idaga. Kõige madalam ongi eesti keele osakaal emakeelena idast saabunud pärast II maailmasõda väljaspool Eestit sündinuil – vaid 52%. Läänest saabunud pärast II maailmasõda mujal sündinute seas on eesti keele osakaal emakeelena 78%, seega kõrgem võrreldes idaga.

Tabel 11. Idast ja läänest saabunute eesti keele oskus, %.

	Idast saabunud	Läänest saabunud	Kõik saabunud
Eesti keel emakeelena	78	94	82
Eesti keel võõrkeelena	16	5	13
Ei oska eesti keelt	6	1	5
Kokku	100	100	100

Joonis 14. Eesti keel emakeelena saabumissuuna ning sünnikoha alusel, %.

Joonis 15. Eesti keel emakeelena saabumissuuna ning sünniaasta alusel, %.

Emakeelena valdavad eesti keelt mõnevõrra vanemad, võõrkeelena nooremad tagasirännanud, eriti mujal sündinud. Eesti keelt ei oska samuti nooremad mujal sündinud. Üldiselt oli aga tagasirännanud eestlaste eesti keele oskus 2000. aastal hea arvestades, et kas emakeele või võõrkeelena oskas eesti keelt idast saabunutest 94%, läänest saabunutest koguni 99% (tabel 11). Võib arvata, et väliseestlastest on 1990. aastatel tagasi tulnud eelkõige parema eesti keele oskusega inimesed.

5.1.4 Kodakondsus

Eesti kodakondsust omasid 2000. aasta seisuga 92% tagasirännanute, idast saabunute 90% ning läänest saabunute 96%. Idast saabunutel oli 3% Vene ning 5% määratlemata kodakondsus. Läänest saabunutel oli 2% Rootsi kodakondsus. Tõenäoliselt oli Eesti kodakondsust mitteomavate eestlaste osakaal rändehetkel suurem, arvestades, et 2000. aastaks oli jõutud kodakondsus taotlema.

Eesti Vabariigi põhiseaduse kohaselt saavad kodakondsuse automaatselt need, kelle vanematest kasvõi üks on Eesti kodanik, samuti need, kes alaealisena on kaotanud Eesti kodakondsuse (RT 26, 349, 1992). Järelikult ei ole kodakondsuse saamisega probleeme enamikul läänest saabunutel, samuti nendel idast saabunutel, kes lahkusid Eestist nõukogude ajal. Kõige raskemas seisus on 19., 20. sajandi vahetusel itta suundunute järeltulijad. Kui enne 1995. aasta 1. aprilli saabunud etnilised eestlased said kodakondsuse kiirendatud korras, siis hiljem saabunud pidid läbima keerulise ja pikaajalise kodakondsuse taotlemise protseduuri (kõigepealt kolm aastat tähtajalist elamisluba, seejärel viis aastat alalist elamisluba, lisaks eesti keele ning põhiseaduse ja kodakondsusseaduse tundmise kontroll).

Rahvaloendusandmestik kinnitab eespool kirjeldatud. Läänest saabunute puhul ei olnud vahet, kas inimene oli sündinud Eestis või mujal – 96 protsendil nii Eestis kui mujal sündinud läänest saabunuil oli 2000. aastal Eesti kodakondsus. Eestis sündinud idast saabunutel oli kodakondsus 97%, mujal sündinud idast saabunutel 82 protsendil. Mujal sündinute hulka kuuluvad aga ka 19., 20. sajandi vahetusel väljarännanute järeltulijad. Olulist vahet ei olnud kodakondsuse osas sellel, kas mujal ilmavalgust näinud idast tagasirändaja oli sündinud enne või pärast II maailmasõda.

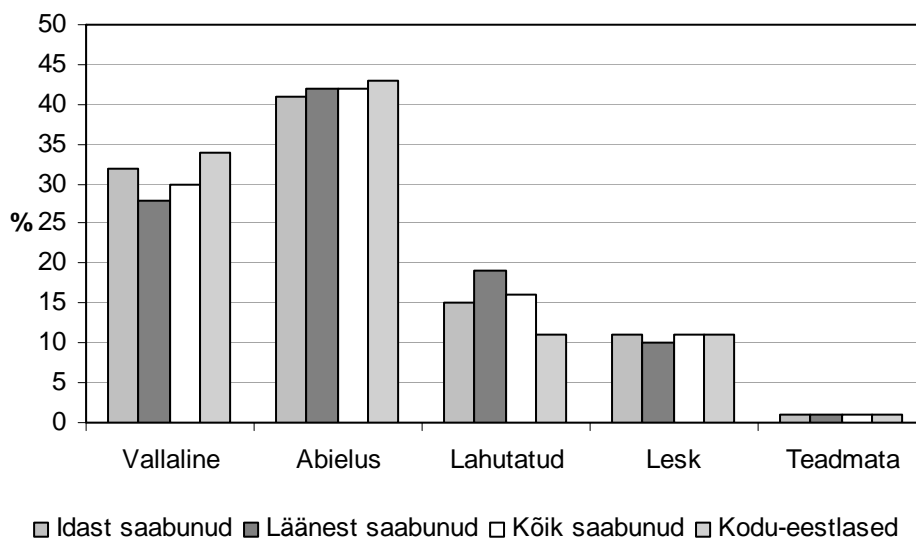
5.1.5 Pereseis ja lapsed

Pereseisu ja laste arvu analüüsimisel kaasati 15-aastased ja vanemad tagasirännanud (N=3177).

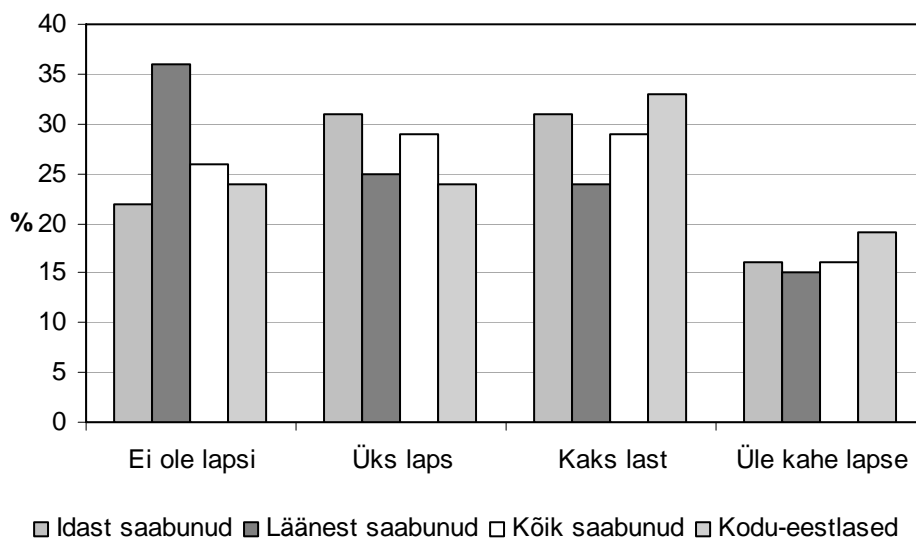
2000. aasta seisuga ei ole abielus olnud 30% vanematest kui 15-aastastest tagasirännanute, 42% olid seaduslikus abielus, 16% lahutatud, 11% lesed ning 1% pereseis oli teadmata (joonis 16). Idast ja läänest saabunute vahel suurt erinevust pereseisus ei esinenud, vaid mõne protsendi ulatuses. Olulisi erinevusi ei ilmnenud ka tagasirändajate võrdlusest kõikide Eestis elavate 15-aastaste ja vanemate eestlastega, siiski lahutatuid oli kodu-eestlaste seas vähem.

Suurem erinevus esineb tagasirännanud meeste ja naiste vahel. Tagasirännanud naiste seas on neli korda enam leski võrreldes meestega, mis on mõistetav, arvestades, et vanemaid naisi on saabunud rohkem kui vanemaid mehi, eriti idast. Samas mehi on enam nii abieluliste kui vallaliste seas. Abielus mitte olnuid on enim saabunud Soomest ja Saksamaalt, leski lääne vanaväljarännu maadest, mis on seletatav uus- ja vanaväljarännu maadest saabunute erineva vanusstruktuuriga. Huvitav on asjaolu, et lahutatuid on kaks

korda enam Eestis sündinud tagasirännanute seas, kõige enam nende hulgas, kes on sündinud pärast 1945. aastat Eestis ning tulnud läänest – 22%, nii meeste kui naiste seas.

Joonis 16. Idast ja läänest saabunute ning kodu-eestlaste perekonnaseis, %.

Joonis 17. Sünnitatud laste arv naise kohta idast ja läänest saabunutel ning kodu-eestlastel, %.

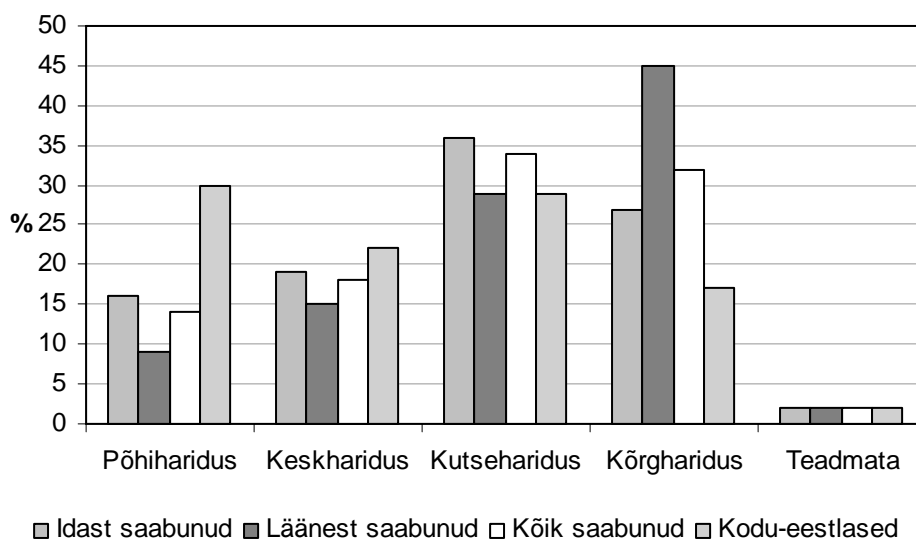
Kui idast ja läänest saabunute pereseisus ei ilmnenud suuri erinevusi, siis laste arvus erinevused siiski olid. Idast saabunud 15-aastased ja vanemad naised olid sünnitanud lapsi enam – üks laps oli 31 protsendil, kaks last samuti 31% saabunuist, lastetuid oli 22% (joonis 17). Läänest saabunud naistel ei olnud lapsi koguni 36 protsendil, üks laps oli 25%, kaks last 24%. Läänest tagasi tulnud lasteta naised olid idaga võrreldes tunduvalt enam nii Eestis kui mujal, samuti nii enne kui pärast II maailmasõda sündinute seas. Samas ei ilmnenud suuri erinevusi idast ja läänest saabunute pereseisus. Kõik Eestis elavad

eestlastest naised sarnanevad laste arvu poolest enam idast saabunute kui läänest saabunutega (joonis 17).

5.1.6 Haridus

Haridustaseme analüüsil on kaasatud 2000. aastal 26-aastased ja vanemad tagasirännanud (N=2798). Selleks ajaks on haridustee enamasti lõpetatud, kõrgharidus omandatud ning inimesed asunud tööle. Hariduse analüüsiks moodustati neli hariduse rühma: põhiharidus (kaasab nii alg- kui põhiharidusega inimesed), keskharidus, kutseharidus (kaasab nii põhiki keskhariduse baasil omandatud kutsehariduse) ning kõrgharidus (s.h magistri- või doktorikraadi omandanud). Tulenevalt rahvaloenduse andmete iseloomust ei ole võimalik teada saada tagasirännanute haridustaset rändehetkel, seega võisid osad tagasirännanud lõpetada oma haridustee Eestis.

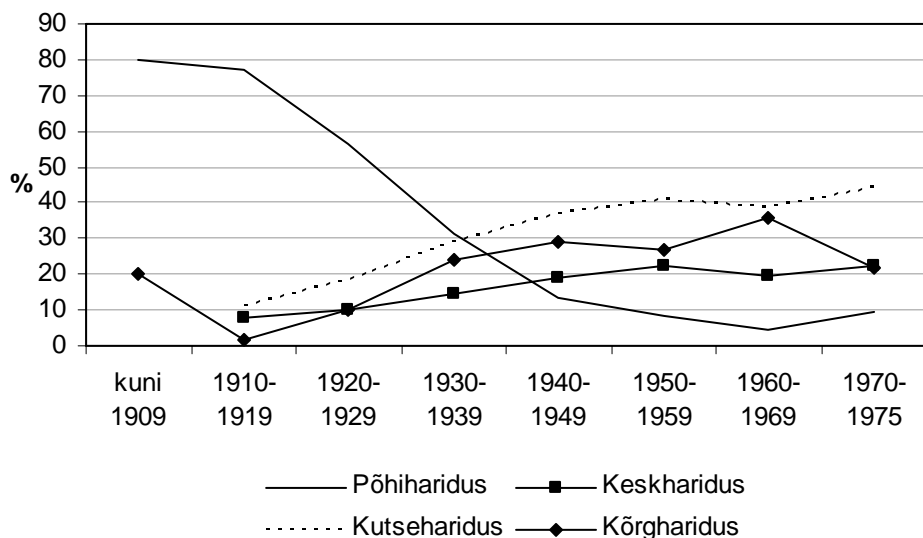
Kokku jagunesid 26-aastased ja vanemad tagasirännanud järgnevalt: alg- või põhiharidusega oli 14%, keskharidusega 18%, kutseharidusega 34% ning kõrgharidusega 32% (joonis 18). Haridustase oli teadmata 2% 26-aastastel ja vanematel tagasirännanutel. Idast saabunute haridustase oli tunduvalt madalam võrreldes läänest saabunutega. Eestis elavate eestlaste haridustase oli aga omakorda madalam võrreldes idast saabunutega. Koguni 45 protsendil läänest saabunutel oli kõrgharidus, mis on 1,7 korda enam kui idast saabunuil ning 2,6 korda enam kui kõikidel üle 26-aastastel Eesti eestlastel. Samas alg- ja põhiharidus oli vaid 9 protsendil läänest saabunutel, mis on 1,8 korda vähem kui idast saabunutel ning 3,3 korda vähem kui kodu-eestlastel. Seega on tagasirännanud, eriti läänest saabunud, väga kõrge haridustasemega.

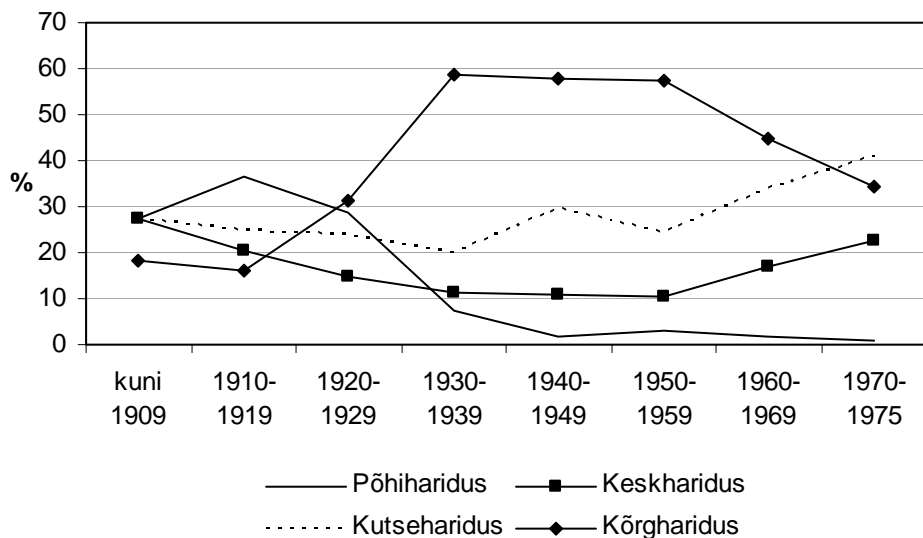
Joonis 18. Idast ja läänest saabunute ning kodu-eestlaste haridustase, %.

Tagasirännanud meeste ja naiste haridustasemes ei esine väga suuri erinevusi. Idast saabunud naistel on mõnevõrra enam alg- ja põhiharidust, meestel kutseharidust; läänest saabunud naistel keskharidust, meestel kutseharidust. Haridustase on tihedalt seotud vanusega. Vanematel inimestel on sagedamini alg- või põhiharidus, noorematel kõrg- või

kutseharidus (joonised 19 ja 20). Idast saabunuil on kõrghariduse osakaalu tõus sünnipõlvkonniti aeglasem kui läänest saabunuil. Läänest saabunuil ilmneb aga mõnevõrra üllatav kõrghariduse osakaalu langus nooremates sünnipõlvkondades (joonis 20). See on põhjustatud peamiselt uusväljarännu maadest saabunute poolt. Uusväljarännu maadest (peamiselt Soomest ja Saksamaalt) saabunud on enim kutseharidusega, vanaväljarännu maadest saabunud kõrgharidusega.

Joonis 19. Idast saabunute haridustase sünnipõlvkonniti, %.

Joonis 20. Läänest saabunute haridustase sünnipõlvkonniti, %.

Kõige suurem on kõrgharidusega tagasirännanute osakaal läänest saabunud pärast II maailmasõda mujal sündinute seas – koguni 83% (tabel 12). Need on peamiselt II maailmasõja tõttu põgenenute, vähemal määral nõukogude ajal lahkunute järeltulijad. Siit nähtub ka pagulaste suur soov võimaldada oma lastele hea haridus. Idast saabunuil on samuti kõige suurem kõrgharidusega inimeste osakaal pärast 1945. aastat mujal sündinute

seas – 33% (tabel 12). Huvitav on aga see, et läänest saabunuil ilmneb suurem kõrghariduse osakaal võrreldes idast saabunutega nii enne kui pärast II maailmasõda ning nii Eestis kui mujal sündinute hulgas.

Tabel 12. Kõrgharidusega idast ja läänest saabunute osakaal sünniaja ning sünnikoha alusel, %.

	Enne 1945. a sündinud		Pärast 1945. a sündinud		Keskmine
	Eestis	mujal	Eestis	mujal	
Idast saabunud	29	12	29	33	27
Läänest saabunud	42	19	36	83	45

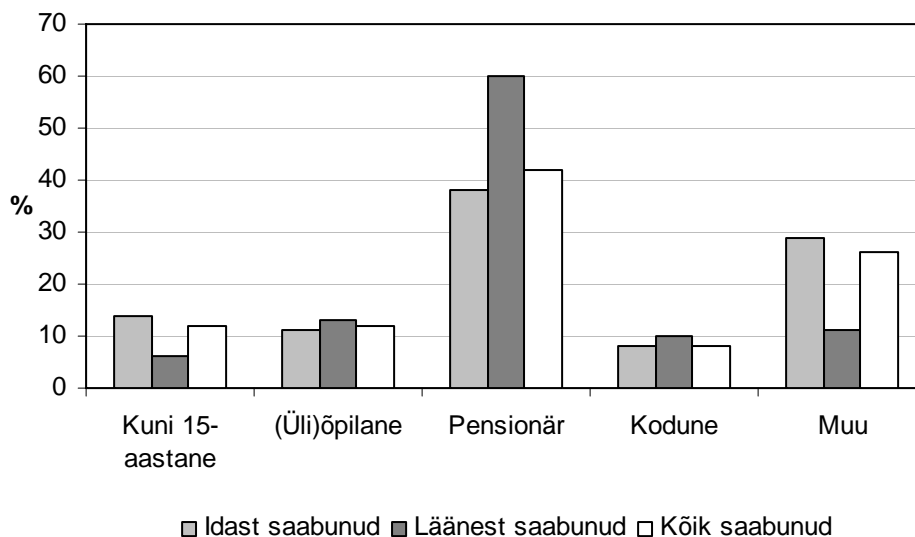
Eespool selgus, et tagasirännanud eestlastel on oluliselt kõrgem haridustase kui Eestis elavatel eestlastel. Tagasi tulnud eestlaste haridustaset oleks huvitav võrrelda ka kõikide väljaspool Eestit elavate eestlaste haridustasemega. Ehk kas tagasi tulnud eestlaste haridustase on kõrgem või madalam kõikide väliseestlaste haridustasemest? Väliseestlaste asukohariikidest on nii täpsed andmed kättesaadavad vaid Kanada kohta. Kanada 2001. aasta rahvaloendusest selgub, et 30% Kanada eestlastest omasid kõrgharidust (Bachelor's, Master's, Earned doctorate degree või University certificate above bachelor's degree, seega ei ole siin kaasatud ülikooli diplomiõpe)¹. 2000. aasta Eesti rahvaloenduse andmed väidavad, et Kanadast saabunud eestlastest omasid kõrgharidust 52%. Kuigi riikidevahelised haridussüsteemid on erinevad, võib vähemalt Kanada kohta väita, et tagasi on tulnud keskmisest kõrgemalt haritud eestlaskond ning tagasiränne vähendab Kanadas kõrgharidusega eestlaste osakaalu, Eestis aga tõstab. Siiski on tagasirännanute üldarvud väikesed. Võib arvata, et Kanadaga sarnane olukord on ka teistest lääne vanaväljarännu maadest saabunutel.

5.1.7 Töötamine ja elatusallikad

Kõikidest ajavahemikul 1989-2000 tagasirännanud eestlastest töötas 2000. aastal 48% ning seega ei töötanud 52%. Järelikult oli töötajate osakaal suhteliselt madal. Idast saabujatest töötas 45%, läänest saabujatest 57%. Mittetöötajate osakaalu tõstab alla 15-aastaste laste kaasamine. Nagu juba eespool selgus, oli lapsi enam idast saabunutel. Suurima rühma 2000. aastal mittetöötavatest inimestest moodustasid pensionärid (joonis 21). Arvestades, et läänest on saabunud mõnevõrra enam vanemaid inimesi, on nende hulgas suurem ka pensionäride osakaal. Kokku moodustasid pensionärid 22% kõikidest töötavatest ja mittetöötavatest saabujatest, idast 21% ning läänest 26%. Võib arvata, et need ligi veerand saabujaist olid eestlased, kes tulid Eestisse vanaduspõlve veetma, jäädes pensionile oma töökohalt asukohariigis.

Kõrge on ka joonisel 21 toodud rühma „Muu“ osakaal. Sinna kuuluvad töötud, puude või pikaajalise haiguse tõttu mittetöötavad isikud, politsei- või kinnipidamisasutustes viibijad ning need, kelle mittetöötamise põhjus oli teadmata. Kahjuks ei olnud võimalik eristada teistest töötute osakaalu.

¹ Allikas: Statistics Canada (interneti aadress on toodud lisas 1).

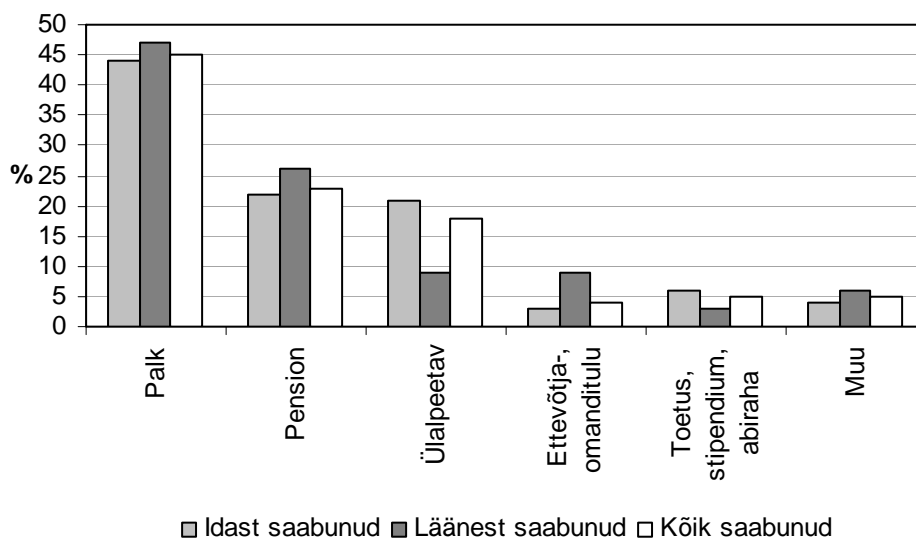
Joonis 21. Mittetöötav rahvastik saabumissuuna alusel, % (N=1756).

Tagasirännanud meestest töötas 2000. aastal kokku 53%, naistest 40%. Idast saabunud meestest töötas 49%, naistest 39%. Läänest saabunud meestest töötas 64%, naistest 44%. Seega on meeste seas kõrgem töötajate osakaal, eriti läänest saabunuil. Madalam on meeste hulgas pensionäride, (üli)õpilaste ja koduste osakaal võrreldes naistega. Eesti keele oskamine või mitteoskamine ei mõjutanud oluliselt töötamise osakaalu, küll aga mõjutas haridustase (haridustaseme analüüsil olid kaasatud vaid 26-aastased ja vanemad). Võib väita, et mida kõrgem oli tagasirännanu haridustase, seda kõrgem oli tõenäosus töötada. Arvestada tuleb siiski vanuse mõjuga – nooremate seas on töötajate osakaal kõrgem, samas on nooremate seas ka enam kõrgharidusega inimesi.

Peamine elatusallikas nii idast kui läänest saabunutel on palk, keskmiselt 45 protsendil tagasirännanutel (joonis 22). Järgnevad pension ning teiste isikute või institutsioonide ülalpidamisel olemine, mis on mõistetav, arvestades pensionäride, laste jt mittetöötavate suurt osakaalu saabunute seas. Idast ja läänest saabunute vahelise erinevusena väärib märkimist, et idast saabunute seas on enam ülalpeetavaid ning toetusest, stipendiumist või abirahast elatujaid – seda ka siis, kui kaasatud olid vaid üle 26-aastased. Läänest saabujatel esineb olulise elatusallikana ka ettevõtja- ning omanditulu. Võrdluseks: vaid kolme protsendi 15-aastaste ja vanemate Eesti eestlaste elatusallikaks oli 2000. aastal ettevõtja- ja omanditulu.

Tulenevalt uusväljarännu maadest saabunute nooremast vanusstruktuurist esineb nende seas enam palgast, vähem pensionist elatujaid. Vanaväljarännu maadest saabunutel on seevastu pensioni osakaal kõrgem. Kõige kõrgem on palgast ja ettevõtja- ning omanditulust elatuvate osakaal, seega ka töötajate osakaal, pärast II maailmasõda nii Eestis kui mujal sündinud läänest saabunuil. Kui esialgu võib oletada, et ettevõtja- ja omanditulust elatujaid on enim kõrgharidusega inimeste seas, siis rahvaloenduse andmed seda selgelt ei kinnita. Läänest saabujail on kõikides hariduserühmades ettevõtja- ja omanditulust elatujaid 8-11% (v.a põhiharidusega inimestel, kus see on 0), idast saabujail 1-4% (1% oli alg- või põhiharidusega saabujail, 4% ülejäänud haridusklassides).

Ettevõtja- ja omanditulist elatujaid oli enam ka meeste seas – idast saabunud meestel 4%, naistel 2%, läänest saabunud meestel 12%, naistel 4%.

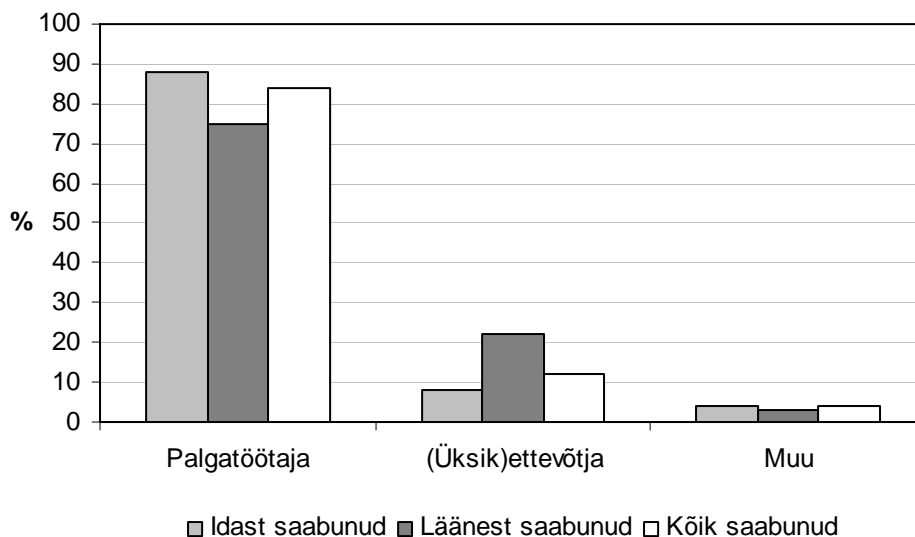
Joonis 22. Idast ja läänest saabunute elatusallikas, % (N=3386).

Nagu eespool öeldud, töötas kõikidest ajavahemikul 1989-2000 tagasirännanud eestlasest 2000. aastal 48% ehk 1621 inimest. Järgnevalt vaadeldaksegi vaid töötavate tagasirännanute rühma.

Staatuse järgi oli tagasirännanud töötajate hulgas 2000. aastal kõige enam palgatöötajaid – 84%, ettevõtjaid-tööandjaid ja üksikettevõtjaid oli 12% (joonis 23). Läänest saabunute hulgas oli ligikaudu 10 protsendi võrra vähem palgatöötajaid ning enam ettevõtjaid võrreldes idast saabunudega. Suurim oli ettevõtjate osakaal enne II maailmasõda Eestis sündinud läänest saabunute ehk põgenike seas, järgnesid pärast sõda mujal sündinud ehk põgenike järeltulijad. Palgatöötajad olid selgelt enam naised, ettevõtjad mehed, nii idast kui läänest saabunute seas. Nimetatud tendentse näitas juba ka elatusallika analüüs.

Huvitav on asjaolu, et läänest saabujate hulgas on töötavaid vanemaid inimesi mõnevõrra rohkem kui idast saabujatel. Samuti on läänest saabunud vanemate inimeste tegevus enam seotud ettevõtlusega kui noorematel inimestel. Idast saabunutel on vastupidi – nooremate tegevus on veidi enam seotud ettevõtlusega. Siiski ei ole nimetatud seosed tugevad.

Tugevamad seosed ilmnevad siis, kui jagada läänest saabunud uus- ja vanaväljarännu maadest saabunuteks. Läänest tulnute hulgas on töötavaid vanemaid inimesi rohkem eelkõige vanaväljarännu maadest saabunute arvel. Sama kehtib ettevõtlusega tegelemise kohta.

Joonis 23. Idast ja läänest saabunud töötajate tööalane staatus, % (N=1621).

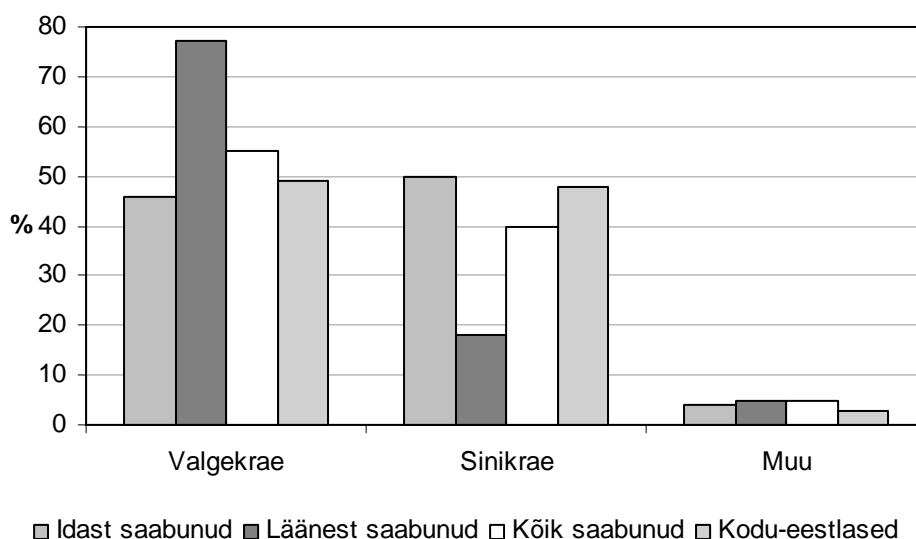
Tabel 13. Idast ja läänest saabunute ning kodu-eestlaste ametialane jaotus, %.

	Idast saabunud	Läänest saabunud	Kõik saabunud	Kodu-eestlased
Seadusandjad, kõrgemad ametnikud ja juhid	12	36	20	14
Tippspetsialistid	17	24	19	14
Keskastme spetsialistid ja tehnikud	13	15	13	14
Ametnikud	4	2	3	6
Teenindustöötajad	10	7	9	13
Põllumajanduse ja kalanduse oskustöölised	3	1	2	3
Oskus- ja käsitöölised	16	5	13	13
Seadme- ja masinaoperaatorid	11	4	9	11
Lihttöölised	10	1	7	9
Muu (relvajõud, teadmata)	4	5	5	3
Kokku	100	100	100	100

Tagasirännanute ametialane jaotus on toodud tabelis 13. Selgub, et läänest saabunud on tunduvalt enam kõrgematel ametikohtadel – seadusandjaid, kõrgemaid ametnikke ja juhte on koguni kolmandik. Samas lihtsamate/madalamalt tasustatud tööde tegijaid on väga vähe. Idast saabunud jagunevad oluliselt ühtlasemalt erinevate ametirühmade vahel. Ilmnend erinevused seostuvad hästi ka eelnevate analüüsidega, millest selgus, et läänest saabujad on kõrgema haridustasemega võrreldes idast saabujatega, nende seas on enam eesti keele oskajaid, samuti ettevõtjaid. Võrreldes tagasirännanute ning kodu-eestlaste ametialast jaotust, nähtub, et idast saabunud eestlased sarnanevad ametialase jaotuse poolest enam Eesti eestlastega kui läänest saabunud.

Mehi töötab naistest enam seadusandjate, kõrgemate ametnike ja juhtidena, naised on enam tipp- ja keskastme spetsialistide ning ametnike seas. Eristuvad ka nn meeste ja naiste tööd – teenindus- ja müügitöölised on pigem naised; oskus- ja käsitöölised, seadme- ja masinaoperaatorid enam mehed. Kirjeldatud erinevused meeste ja naiste vahel kehtivad nii idast kui läänest saabunutel. Siiski on läänest tulnud meeste ja naiste vahelised erinevused oluliselt väiksemad võrreldes idast tulnutega.

Kokkuvõttes on nn valgekraesid (seadusandjad, kõrgemad ametnikud ja juhid; tipp- ja keskastme spetsialistid; ametnikud) 55%, sinikraesid (ülejäanud ametirühmad, va muu) 40% ning relvajõududega seotuid/amet teadmata 5% kõikidest töötavatest tagasirännanutest (joonis 24). Idast saabunutest on valgekraesid 46%, läänest saabunutest 77%. Idast saabunud meestel on valgekraede osakaal 38%, naistel 58%; läänest saabunutel on vahe väiksem – meestel 75%, naistel 82%. Nagu juba eespool öeldud, sarnanevad Eesti töötavad eestlased ametialase jaotuse poolest enam idast saabunutega. Valgekraede osakaal kodu-eestlaste seas oli 2000. aastal 49%.

Joonis 24. Sini- ja valgekraede osakaal idast ja läänest saabunutel ning kodu-eestlastel, %.

Lääne vanaväljarännu maadest (USA, Kanada, Rootsi, Austraalia ja Suurbritannia) saabunutest oli valgekraesid 88%, uusväljarännu maadest (Soome, Saksamaa jt lääneriigid) saabunutest 70%. Idast saabunute vahel ei olnud riigiti suuri erinevusi. Vaid Gruusiast tagasirännanute seas oli valgekraesid 33%, Leedust saabunuil 62%, teistest riikidest saabunuil ligikaudu 46%.

Jagades tagasirännanud enne 1945. ning pärast 1945. aastat Eestis ja mujal sündinuks kinnitub eelpool toodu – kõikides läänest saabunud rühmades on valgekraede osakaal suurem võrreldes idaga (tabel 14). Kõrgeim on see nendel, kes on sündinud enne 1945. aastat Eestis ehk kes põgenesid II maailmasõja tõttu – 88%. Samuti on valgekraede osakaal väga kõrge pärast II maailmasõda mujal sündinute seas ehk põgenenute ning nõukogude ajal lahkunute järeltulijail – 86%.

Tabel 14. Valgekraede osakaal sünniaja, sünnikoha ja saabumissuuna alusel, %.

	Enne 1945. a sündinud		Pärast 1945. a sündinud		Keskmine
	Eestis	mujal	Eestis	mujal	
Idast saabunud	55	34	48	42	46
Läänest saabunud	88	80	72	86	77

Tabel 15. Valgekraede osakaal haridustaseme ja saabumissuuna alusel, %.

	Alg- ja	Keskharidus	Kutseharidus	Kõrgharidus
	põhiharidus			
Idast saabunud	3	24	29	82
Läänest saabunud	0	82	50	93
Kokku	3	38	34	86

Valgekraesid oli 15% ulatuses enam eesti keele oskajate seas võrreldes eesti keelt mitteoskavate tagasirändajatega. Loogilised seosed ilmnemise ka hariduse ja ameti vahel – kõikidest alg- ja põhiharidusega saabujatest oli valgekraesid vaid 3%, kõrgharidusega saabujatest 86% (tabel 15). Üllatavad erinevused ilmnemise aga võrreldes idast ja läänest saabunuid, eriti kesk- ja kutsehariduse omajaid. Idast saabunud keskharidusega inimeste seas oli valgekraesid vaid 24%, kutseharidusega inimeste seas 29%; läänest saabunute vastavad osakaalud olid 82% ja 50%. Seega on kõikides hariduserühmades (v.a alg- ja põhihariduse rühmas) läänest saabunute seas palju enam valgekraesid. Kas nimetatud erinevuse põhjuseks on idast ja läänest saabunute seotud eelarvamused ning et läänest saabunutele usaldatakse rohkem kõrgemaid ametikohti vaatamata hariduse tasemele? Või on põhjused enam saabujate sisesed ning et läänest saabunud on ambitsioonikamad võrreldes idast saabunute? Kahjuks ei ole rahvaloenduse andmetest võimalik nendele küsimustele vastust leida.

Valdav enamus tagasirännanute töötas Eestis – 77%. Väljaspool Eestit oli oma töökohaks märkinud 3% saabunute. Ülejäänud 20% olid oma töötamise koha jätnud loendusel märkimata. Nende hulgas võis suure tõenäosusega olla ka Eestis elavaid, kuid väljaspool Eestit töötavaid tagasirännanuid.

5.1.8 Elukoht Eestis

Eespool selgus, missugune oli 1990. aastatel tagasi tulnud eestlaste sotsiaal-demograafiline ja majanduslik struktuur. Järgnevalt peatutakse aga elukoha ning eluaseme temaatikal.

2000. aastal elas 73% tagasirännanute linnades, idast saabunutest elas linnades 70% ning läänest saabunute 80%. Olulist erinevust ei ilmnenu lääne uus- ja vanaväljarännu maadest saabunute vahel. Seega on linnaelanike osakaal kõrge, eriti võrreldes Eesti eestlastega, kellest 2000. aastal paiknes linnades vaid 56%. Nii nagu üldiselt immigrandid, eelistasid ka tagasirändajad suuremaid linnu. Ida poolt saabunutest paiknes Tallinnas 29%, Tartus 8%, Valgas 4% ning Narvas ja Pärnus 3%. Lääne poolt saabunutest elas Tallinnas 53% ehk üle poole läänest naasnutest, mis on ka mõistetav arvestades, et

Tallinnas paikneb enamus seadusandjate jt tippspetsialistide töökohti. Järgnesid Tartu 7 protsendiga, Pärnu 5% ning Kuressaare 2%. Valdadest oli Viimsi vald ainuke, kus läänest saabujate osakaal ületas 3% künnise. Kõikides teistes omavalitussüsteemides elas tagasirännanuid juba vähem.

Maakondadest olid populaarseimad Harjumaa, Tartumaa, Pärnumaa ning idast saabunutel ka Ida-Virumaa (joonised 25 ja 26). Harjumaal elas 42% idast saabunutest, Tartumaal 11%, Ida-Virumaal 8% ning Pärnumaal 6%, mujal vähem. Läänest saabunuist elas Harjumaal 63%, Tartumaal 10%, Pärnumaal 6%. Idast saabunud jagunesid mõnevõrra ühtlasemalt Eesti piires, läänest saabunud olid enam koondunud suuremate linnadega maakondadesse. Idast saabunud eestlasi elas enam Eesti ida- ja lõunaosas võrreldes läänest saabunutega.

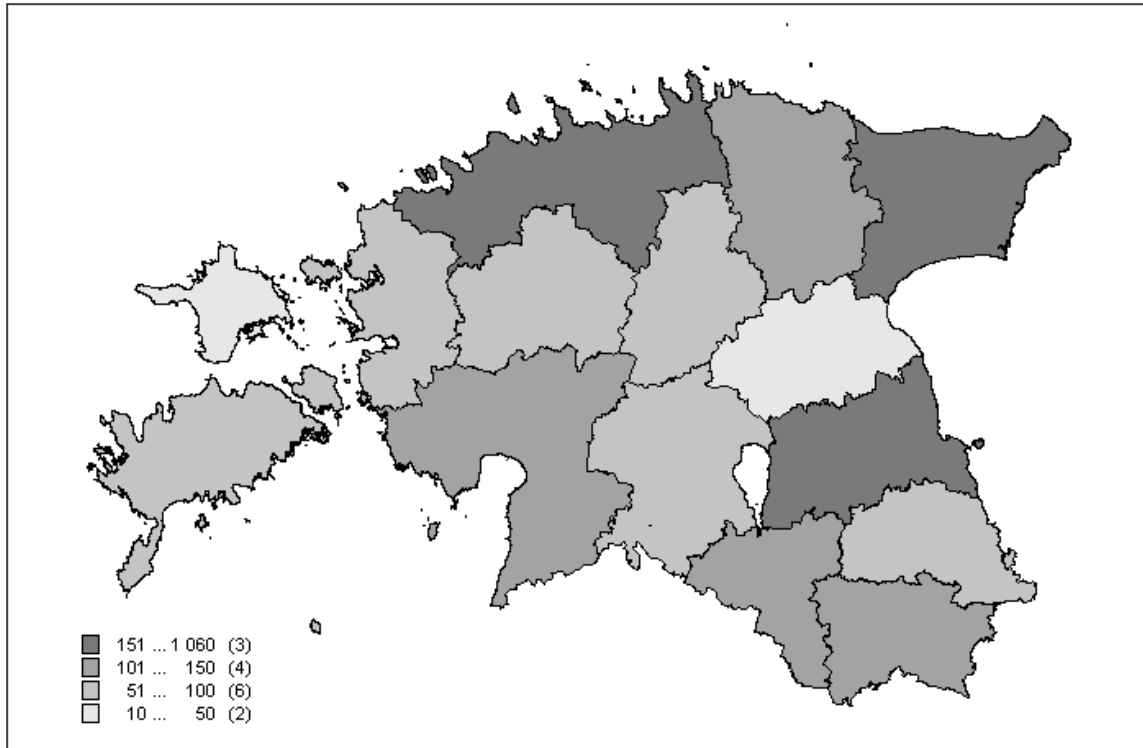
Mõnevõrra üllatavalt ei ilmnenud suuri erinevusi linn-maa tasandil sõltuvalt sünnikohast ja –ajast. Esialgu võiks arvata, et Eestis sündinuid, samuti vanemaid inimesi on enam suundunud maale kui mujal sündinuid ja nooremaid.

Üllatavalt sarnaselt on Eestis ja mujal sündinud jagunenud ka maakondade vahel. Eeldada võiks, et mujal sündinud on enam koondunud Harjumaale kui Eestis sündinud. Andmestik näitab, et vaid läänest saabunud mujal sündinud on asunud mõnevõrra rohkem Harjumaale võrreldes Eestis sündinutega. Suuremad erinevused ilmnevad vanusega. Idast naasnud nooremaid inimesi elas võrreldes vanematega selgelt enam Harjumaal, aga ka Ida- ja Lääne-Virumaal. Vanemaid oli noortest enam Kagu-Eesti maakondades – Põlva-, Valga- ja Võrumaal, samuti Tartumaal. Arvatavasti on Kagu-Eestisse elama asunud kas sünnipaika või lahkumise eelsesse elukohta tagasipöördunud. Analoogselt idast saabunutega koondusid ka läänest saabunud nooremad inimesed eelkõige Harjumaale. Vanemaid oli noortest enam Pärnu- ja Tartumaal.

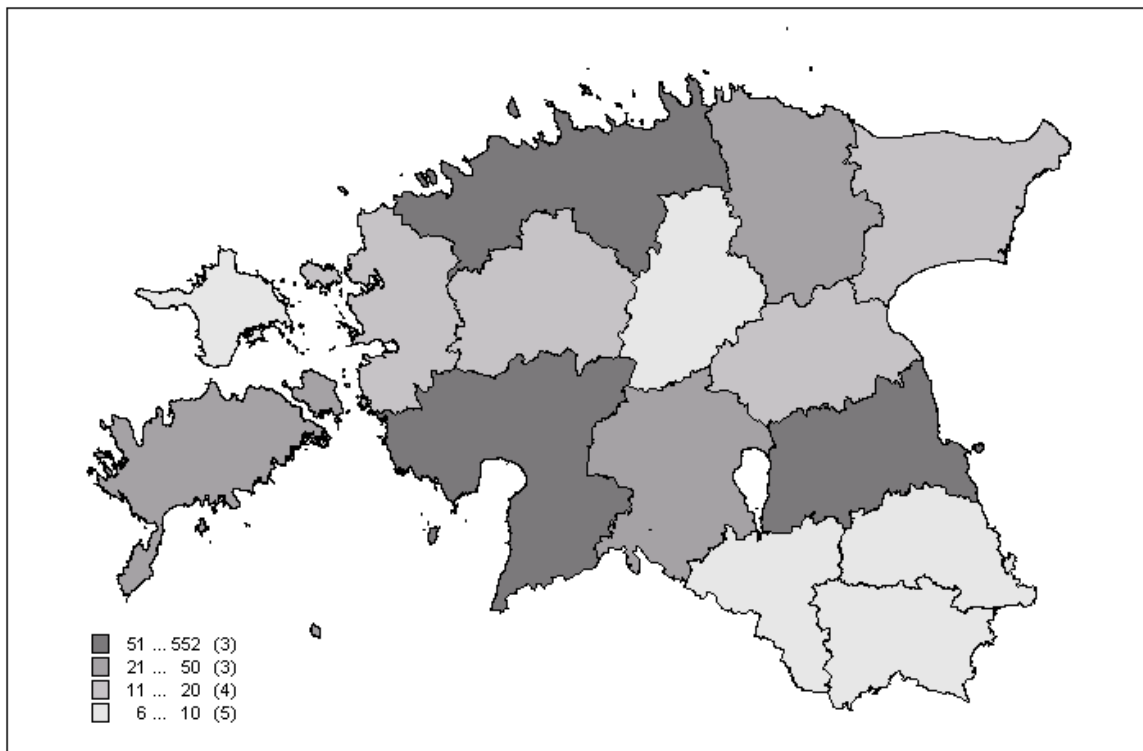
Eestis sündinud tagasirändajatest elas 2000. aastal sünnikohaga samas haldusüksuses 40%, samas maakonnas 56% (nii idast kui läänest saabujatel ligikaudu sama). Siit võib järeldada, et sünnikoha mõju elukoha valikul Eestis ei olnud väga tugev. Teistest kõrgem oli sünnikoha maakonda naasnute osakaal Ida- ja Lääne-Virumaal, Pärnu- ja Võrumaal; idast saabunutel lisaks ka Saare-, läänest saabunutel Hiiumaal. Kõige madalam oli sünnikoha maakonda naasnute osakaal Järva- ja Raplamaal.

Eesti keelt mitteoskavatest tagasirännanutest elas enamus linnades ning Harju- ja Ida-Virumaal, vähesemal määral ka Lääne-Virumaal. Järelikult valisid keelt mitte oskavad tagasirännanud eestlased elukohaks pigem piirkonnad, kuhu on koondunud Eestis elavad mitte-eestlased. Ka eesti keelt võõrkeelena rääkivaid tagasirännanuid on enam Ida-Virumaal võrreldes eesti keelt emakeelena rääkivate tagasirännanutega.

Väita võib ka seda, et kõrgemalt haritud elavad enam linnades võrreldes madalamalt haritutelega, nii idast kui läänest naasnute puhul; ning et Harjumaal on kõrgharidusega saabunute osakaal suurim, järgneb Tartumaa. Samas Võru- ja Põlvamaale naasnutele on üle poole alg- või põhiharidusega ning nagu eespool selgus, vanemad inimesed. Analoogsed suundumused ilmnevad ka ametiga – valgekraed on koondunud linnadesse ning Harju- ja Tartumaale, seda sõltumata saabumise suunast ja sünnikohast.

Joonis 25. Idast tagasirännanute elukohamaakond (arv), 2000.

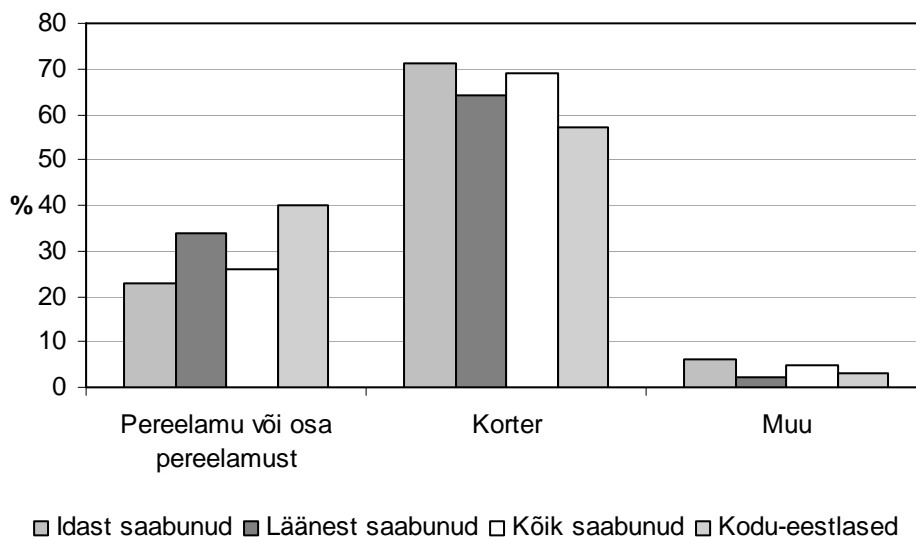

Joonis 26. Läänest tagasirännanute elukohamaakond (arv), 2000.

5.1.9 Eluase

2000. aastal elas 26% tagasirännanutest pereelamus või osas pereelamust ning 69% korteris või omaette toas (tubades) (joonis 27). Omaette toas (tubades) elavaid tagasirännanuid oli vähe (kokku 1% saabunuist), seega ei mõjutanud nad jaotust. Joonisel 27 toodud rühma „Muu“ alla kuuluvad majutusruumides, elamiseks kasutatavates mitteeluruumides, institutsiooniruumides elavad tagasirännanud ning need, kelle eluruumi tüüp oli teadmata. Kokku kuulus nimetatud rühmadesse 161 inimest ehk 5% saabunuist, neist institutsiooniruumides elas 77 (viimastest omakorda vaid 3 läänest saabunut). Rühma „Muu“ kuuluvate inimeste kohta puudusid loendusandmestikus täpsemad eluaseme andmed (pind, mugavused, ehitusaeg jms).

Jooniselt 27 nähtub, et pereelamutes elas läänest saabunuid 11% võrra enam kui idast saabunuid. Kõige suurem oli pereelamutes elavate inimeste osakaal põgenikest ja nende järeltulijatest tagasirännanute seas, lähenedes juba kõikide Eestis elavate eestlaste tasemele. Madalaim oli pereelamutes elavate inimeste osakaal idast saabunud pärast II maailmasõda mujal sündinutel – 16%. Eluruumi omanikeks oli 71% ning üürnikeks 18% saabunutest. Mõne protsendi võrra oli üürnikke enam läänest saabunute, eriti pärast II maailmasõda mujal sündinute seas. Samas oli nende hulgas enam ka pereelamu omanikke. See lubab arvata, et läänest saabunuid, eriti II maailmasõja põgenikke ja nende järeltulijaid iseloomustab liikuvam eluviis ning arvatavasti on neidki, kes viibivad osa aastast Eestis, osa mujal. Nende hulgas, kes otsustasid püsivalt Eestisse jääda, oli aga teiste saabunutega võrreldes enam pereelamutesse asujaid.

Joonis 27. Idast ja läänest saabunud ning kodu-eestlased eluruumi tüübi järgi (%), 2000.

Keskmine eluruumi pind leibkonna kohta oli 65 m², varieerudes 9 m² kuni 350 m²-ni. Ühel leibkonnal oli kasutada ka 450 m² ning ühel 680 m². Idast saabunutel oli keskmine pind 59 m², läänest saabunutel 82 m². Suurim pind oli kasutada taas läänest saabunud pärast II maailmasõda mujal sündinuil – 94 m². Nii läänest saabunute korterid kui pereelamud olid suuremad võrreldes idast saabunute korterite ja pereelamutega.

Analoogselt pinnaga on ka tubade arv lääne poolt saabunud suurem (tabel 16). Samas on lääne poolt saabujate leibkonnad oluliselt väiksemad (tabel 17). Nii on ka eluruumi pind inimese kohta läänest saabunuil suurem – 39 m², mis moodustab 1,6 tuba inimese kohta. Idast saabunuil oli keskmiselt kasutada 23 m² ehk üks tuba inimese kohta. Kõige rohkem ruumi oli lääne vanaväljarännu maadest saabunud, kuid seal on saabunud enam ka pensionäre ja leski, seega vanemaid inimesi, kelle leibkonnad on väiksemad.

Tabel 16. Tubade arv idast ja läänest saabunud (%), 2000.

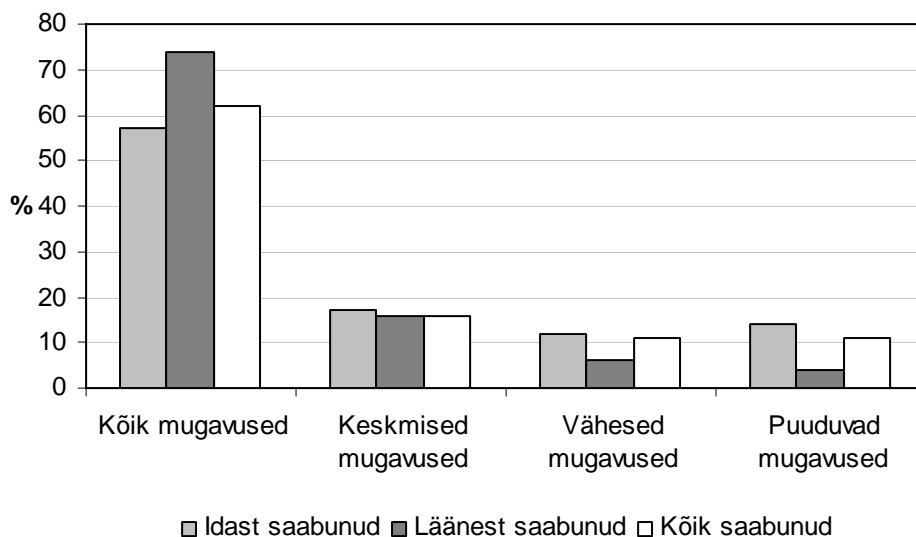
	Idast saabunud	Läänest saabunud	Kõik saabunud
1	15	7	13
2	34	25	32
3	32	30	32
4	13	17	14
≥5	6	21	9
	100	100	100

Tabel 17. Leibkonna suurus idast ja läänest saabunud (%), 2000.

	Idast saabunud	Läänest saabunud	Kõik saabunud
1	15	25	18
2	24	30	26
3	27	21	25
4	21	16	19
≥5	13	8	12
	100	100	100

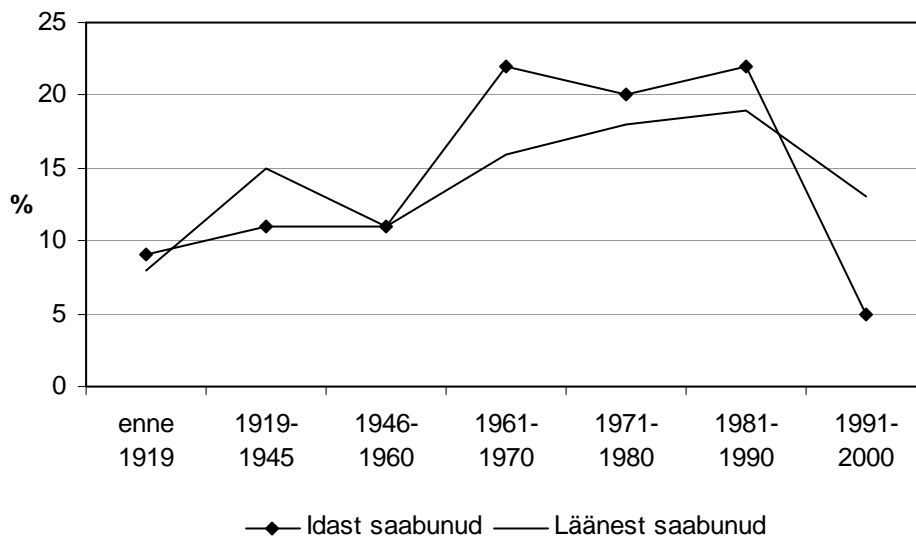
Eluruumi mugavuste hindamisel on kasutatud järgmisi näitajaid: veevärk, kanalisatsioon, soe vesi, vann (dušš), veeklosett ning kesk- ja/või elektriküte. Kõigi nimetatud kuue näitaja olemasolul on eluase defineeritud kõigi mugavustega eluasemeks, nelja kuni viie olemasolul keskmiste mugavustega, ühe kuni kolme olemasolul väheste mugavustega eluasemeks ning kui pole ühtegi, siis mugavused puuduvad. Nii idast kui läänest saabunud domineerisid kõikide mugavustega eluasemed (joonis 28). Siiski esines erinevusi – idast saabunud olid kõik mugavused olemas 57%, läänest saabunud 74 protsendil. Samas oli läänest saabunud väga vähe puuduvate või väheste mugavustega eluasemeid. Mõne protsendi võrra oli põgenike järeltulijatel kõikide mugavustega elamuid enam, kuigi läänest ja idast saabujate siseselt suuri erinevusi ei esinenud.

Huvitavad seosed ilmnisid eluruumi tüübi, mugavuste ning saabumissuuna vahel. Idast saabunud puudusid kõik mugavused koguni 41% pereelamutest, kuid 5% korteritest. Kõik mugavused olid olemas 17% pereelamutest, 71% korteritest. Läänest saabunud puudusid kõik mugavused vaid 9% pereelamutest, 1% korteritest. Kõik mugavused olid olemas 53% pereelamutest ning 85% korteritest. Nähtub, et nii idast kui läänest saabunute korterid olid enamate mugavustega võrreldes pereelamutega. Läänest saabunud oli enam mugavusi nii korterites kui pereelamutes võrreldes idast saabunutega, kusjuures suurem erinevus ilmnis pereelamutes.

Joonis 28. Idast ja läänest saabunud eluaseme mugavuste alusel (%), 2000.

Ka hoone ehitusaja järgi ilmnevad mõningad erinevused idast ja läänest saabunute vahel. Idast saabunud elavad enam aastail 1961-1990 ehitatud hoonetes, läänest saabunud Eesti iseseisvusaegadel ehitatud hoonetes (joonis 29). Suurem erinevus idast ja läänest saabunute vahel ilmneb 1990. aastatel – vaid 5% idast saabunutest elas 2000. aastal Eesti taasiseseisvusaegal ehitatud hoonetes, läänest naasnutele oli vastav arv 13%. Läänest naasnute siseselt paistavad taas silma põgenikud ja nende järeltulijad, kellest ligikaudu viiendik elas 1990. aastatel ehitatud hoonetes. Idast saabunute pereelamud olid tunduvalt vanemad kui läänest saabunute pereelamud. Idast ja läänest naasnute korterite vahel ei esinenud nii suurt erinevust, enamuse korteritest oli ehitatud nõukogude ajal.

Joonis 29. Idast ja läänest saabunud eluaseme ehitusaja järgi (%), 2000.

Eelnevatest analüüsides nähtub, et läänest saabunute, eriti enne II maailmasõda Eestis ning pärast II maailmasõda mujal sündinute seas oli enam neid, kes võisid endale lubada mugavat elu uutes avarates elamutes. Ehkki sissetulekut rahvaloendusel ei küsitud, võib järeldada, et suurel osal läänest saabunutel oli Eesti keskmisest tunduvalt suurem sissetulek.

Eluruumi- ja isikutunnuste kombineerimisel ilmnevad järgnevad seosed: vanemad inimesed elavad mõnevõrra enam pereelamutes võrreldes noortega, eriti idast saabunuil. Seega on vanematel inimestel enam ruumi, seda enam, et nad elavad sageli üksi. Vanematel inimestel on veidi vähem mugavusi võrreldes noortega, taas eriti idast saabunutel. Eluruumitunnuste seosed vanusega ei olnud siiski väga tugevad.

Eesti keelt emakeelena rääkijate seas on pereelamutes elavate inimeste osakaal oluliselt kõrgem kui eesti keelt mitte oskajate seas. Nii on eesti keele oskajatel ka pinda inimese kohta enam, kuid mugavusi vähem. Eesti keele oskajad elavad mõnevõrra enam vanemates hoonetes, mitte oskajad nõukogude ajal ehitatud hoonetes. Järelikult järgivad eesti keelt emakeelena rääkivad tagasirännanud enam Eestis elavate eestlaste eluaseme valikut, eesti keelt mitterääkivad tagasirännanud aga Eestis elavate mitte-eestlaste eluaseme valikut.

Mida kõrgem on tagasirännanu hariduse tase, seda enam on pinda inimese kohta ning seda enam on mugavusi, nii idast kui läänest saabunutel. Samas ei saa väita, et kõrgharitud elaksid madalama haridusega inimestest enam pereelamutes, pigem vastupidi. Kõrgharidusega läänest saabunute seas on mõnevõrra enam üürnikke võrreldes madalama haridusega läänest saabunutega. Arvatavasti on kõrgharidusega inimeste seas enam ka liikuvaid inimesi, kes elavad osa aega Eestis, osa mujal. Idast saabunuil on aga vastupidi – kõrgharidusega inimeste seas on mõnevõrra vähem üürnikke võrreldes madalama haridusega inimestega.

Valge- või sinikraeks olemine ei määra, kas elatakse pereelamus või korteris. Samas on valgekraedel enam pinda inimese kohta, eriti läänest saabunuil. Samuti on valgekraedel tunduvalt enam mugavusi, nii idast kui läänest saabunuil. Valgekraed elavad enam ka 1990. aastatel ehitatud elamutes võrreldes sinikraedega. Ameti tunnus sarnaneb mitmeski mõttes hariduse tunnusele, mis on tingitud sellest, suur osa valgekraedest on kõrgharidusega.

Kahe- ja kolmemõõtmeliste risttabelite analüüsi põhjal võib 1990. aastatel tagasirännanud eestlaste kohta kokkuvõtteks väita järgmist:

- läänest saabunutel on tugevam side Eestiga, nende seas on enam Eestis sündinuid, eesti keele oskajaid ja Eesti kodakondseid võrreldes idast saabunutega;
- läänest saabunute seas on veidi enam vanemaid inimesi, seega ka pensionäre;
- idast saabunutel on suuremad pered ja enam lapsi võrreldes läänest saabunutega;
- tagasirännanute haridustase on oluliselt kõrgem kui Eestis elavatel eestlastel;
- läänest saabunute haridustase on oluliselt kõrgem kui idast saabunutel;
- tagasirännanutest töötavad ligikaudu pooled;
- läänest saabunutel on kõrgem töötajate osakaal kui idast saabunutel;

- domineerivad palgatöötajad, kuid läänest saabunute seas on enam ettevõtjaid võrreldes idast saabunutega;
- läänest naasnutest moodustavad valgekraed $\frac{3}{4}$, idast naasnutest veidi alla poole;
- linnades elavate tagasirännanute osakaal on oluliselt kõrgem võrreldes Eestis elavate eestlastega;
- tagasirännanud eelistavad Harju-, Tartu- ja Pärnumaad, idast saabunud ka Ida-Virumaad;
- läänest saabunud elavad enam pereelamutes, neil oli kasutada suurem pind inimese kohta ja enam mugavusi võrreldes idast saabunutega;
- läänest saabunute siseselt on II maailmasõja tõttu põgenenud ja eriti nende järeltulijad kõrgema haridustasemega, kõrgematel ametikohtadel, suurema ettevõtjate osakaaluga ning mugavamate elutingimustega, võrreldes nõukogude ajal läände lahkunutega.

Niisiis erinevad tagasirännanud mitmete näitajate poolest Eestis elavatest eestlastest, samas ei ole tagasirändajad ka ise homogeenne rühm. Idast ja läänest tagasirännanute vahel esinesid erinevused peaaegu kõikides käsitletud aspektides. Samuti eristusid lääne siseselt omakorda II maailmasõja tõttu põgenenud ja nende järeltulijad ning nõukogude ajal läände lahkunud. Arvestama peab siiski, et II maailmasõja tõttu põgenenuteks on defineeritud need tagasirändajad, kes on sündinud enne sõda Eestis. Viimaste hulgas võib olla teatud osa ka nõukogude ajal Eestist lahkunud. Põgenike järeltulijatena on defineeritud pärast II maailmasõda mujal sündinud. Nende hulka võib aga kuuluda ka nõukogude ajal Eestist lahkunute järeltulijaid. Ka idast saabusid mitmekülgse väljarände taustaga eestlased, kuid nende puhul oli veelgi keerulisem eristada selge tõlgendusega rühmi. Võib aga väita, et väljarände taust ning kodu- ja sihtriigi keskkond on olulised tegurid kujundamaks ka tagasirännet ja tagasirändajaid.

Järgnevas töö osas asutakse ida ja lääne, samuti lääne sisesid erinevusi kontrollima logistilise regressioonanalüüsiga. Nimetatud meetodi eeliseks on see, et analüüsi on kaasatud palju tunnuseid korraga ning võimalik on leida ühe tunnuse puhasmõju. Vastus püütakse anda küsimusele, kas risttabelites leitud erinevused idast ja läänest saabujate vahel, samuti läänest saabujate siseselt leiavad kinnitust ka juhul, kui kõikide tunnuste mõju on samaaegselt kontrolli all.

5.2 Mitmemõõtmeline analüüs

Regressioonanalüüsi kaasati 2000. aastal 15-aastased ja vanemad tagasirännanud, keda oli kokku 3177, idast 2323 ja läänest 854. Rahvaloenduse andmed ei sisalda nooremaid kui 11-aastaseid tagasirändajaid. Välja otsustati jätta ka 11-14-aastased, kuna nende elukohavahetus toimub enamasti passiivselt koos vanematega.

Sõltuvaid tunnuseid oli kaks: saabumine idast või läänest ning kuulumine kas põgenenute ja nende järeltulijate või nõukogude ajal lahkunute hulka (tabel 18). Seega moodustati kaks erinevat mudelit. Sõltumatute tunnuste valikul lähtuti kahemõõtmelise analüüsi tulemustest, korrelatsioonanalüüsist ning mudeli headusest. Kuna kahemõõtmelises analüüsis ilmnisid peaaegu kõikides tunnustes selged erinevused idast ja läänest

saabunute vahel, samuti läänest saabunute siseselt, siis kaasati enamus tunnuseid regressioonanalüüsi. Erandiks olid eluaseme tunnused, millest kaasati vaid eluruumi tüüp. Teised eluaseme tunnused jäeti välja, kuna nende lisamisel muutusid mitmed seosed mudelis ebaloogiliseks ning mudeli headus langes.

Tabel 18. Logistilises regressioonanalüüsis kaasatud tunnused.

Tunnus	Kategooriad
<i>Sõltuvad tunnused</i>	
Sõltuv1	saabunud idast / saabunud läänest
Sõltuv2	kuulumine põgenenute või nende järeltulijate hulka / kuulumine nõukogude ajal lahkunute hulka
<i>Sõltumatud tunnused</i>	
Sugu	mees / naine
Vanus	noored (15-29-aastased) / perealised (30-49-aastased) / vanemas tööeas (50-64-aastased) / pensionialised (üle 65- aastased)
Sünnikoht	Eesti / muu
Emakeel	eesti / muu
Kodakondsus	Eesti / muu
Haridus	alg- ja põhiharidus / keskharidus / kutseharidus / kõrgharidus / teadmata
Töölane staatus	valgekrae / sinikrae / relvajõud ja amet teadmata / mittetöötavad
Elatusallikas	ettevõtja- või omanditulu / muu tulu
Elukoht linnas või maal	linn / maa
Elukoht Eestis	Harjumaa / muu
Eluruumi tüüp	pereelamu või osa pereelamust / muu (peamiselt korter)

Hariduse tunnuses eraldati omaette kategooriana tagasirännanud, kelle haridustase oli teadmata (kokku 57 inimest). Välja ei soovitud teadmata haridusega rühma analüüsides jätta, teiste hariduse kategooriatega neid ka liita ei olnud võimalik, kuna sooviti teada saada teiste haridusgruppide puhast mõju. Teadmata haridusega rühm oli siiski suhteliselt väike ning ise sisuliselt huvi ei pakkunud, seetõttu ei ole seda näidatud edasistes analüüsides (kuigi kaasatud nad olid). Sama kehtib tööalase staatuse kategooria „relvajõud ja amet teadmata” kohta (siia kuuluvad töötavad tagasirännanud, kelle amet oli teadmata, aga ka relvajõududes teenijad).

Tunnuses „töölane staatus” kuuluvad valgekraede hulka seadusandjad, kõrgemad ametnikud ja juhid, tippspetsialistid, keskastme spetsialistid ja tehnikud ning ametnikud. Sinikraedeks on teenindus- ja müügitöötajad, põllumajanduse ja kalanduse oskustöölised, oskus- ja käsitöölised, seadme- ja masinaoperaatorid ning lihttöölised (sama jaotus oli risttabelanalüüsis). Mittetöötavate inimeste rühma moodustavad pensionärid, (üli)õpilased, kodused, töötud, muudel põhjustel mittetöötavad ning kelle mittetöötamise põhjus oli teadmata.

Tunnuses ‚elatusallikas‘ eristati algselt kategooriad ettevõtja- või omanditulu, palk ning muu (pensionid, toetused, ülalpidamisel jms), kuid kategooriad palk ning muu korreleerusid väga tugevalt tööalase staatuse kategooriaga mittetöötavad. Seetõttu jäeti elatusallikale vaid kaks kategooriat – ettevõtja- või omanditulu ning muu (s.h palk).

Nii nagu peatükis 4.3 kirjeldati, viidi kõik regressioonanalüüsis kaasatud tunnused kujule 0 ja 1. Iga tabelis 18 toodud tunnuse kategooria jaoks moodustati uus kahendsüsteemis tunnus. Ühtedeks ja nullideks ümber kodeeritud tunnused ning referent- ehk võrdlusgrupid on toodud lisa 2. Ühegi lisa 2 toodud sõltumatu tunnuse omavaheline korrelatsioon ei ületanud 0,5 piiri, jäädes enamasti alla 0,2 või 0,3. Järelikult ei olnud multikollineaarsuse tõttu enam vajalik tunnuseid ümber kodeerida või analüüsist eemaldada.

Ehkki kategooriaalne regressioonanalüüs nõuab suuremat vaatlusobjektide arvu (minimaalselt 50 vaatlusobjekti tunnuse kohta (Wright 1995)), ei teki rahvaloenduse andmeid kasutades selles suhtes piiranguid ning analüüsi võib kaasata suure hulga tunnuseid.

Idast ja läänest saabunute vahelised erinevused

Mudeli koostamisel valiti sihtrühmaks läänest saabunud ning alternatiivseks rühmaks idast saabunud.

Regressioonanalüüs kinnitab kahemõõtmelises analüüsis ilmnenud erinevusi idast ja läänest saabujate vahel. Peaaegu kõikide tunnuste osas säilisid statistiliselt olulised erinevused ka olukorras, kus tunnused olid kaasatud analüüsi üheaegselt (tabel 19). Erandiks on vaid sugu, seega meeste tõenäosus kuuluda läänest saabunute hulka ei erine statistiliselt oluliselt naiste vastavast tõenäosusest, kui teiste tunnuste mõju on kontrollitud. Täpsemal analüüsil selgub, et sugu muutub ebaoluliseks pärast sünnikoha mudelisse lisamist (lisa 3). Järelikult saabus nii idast kui läänest enam Eestis sündinud mehi võrreldes naistega ning sugu ise ei tekita erinevust tõenäosuses kuuluda läänest või idast saabujate hulka.

Nii noortel, vanemas tööeas inimestel kui pensioniealistel on suurem tõenäosus kuuluda läänest saabujate hulka võrreldes pereelistega, kusjuures suurim erinevus ilmnes pensioni- ning perealiste vahel (riskisuhe 4,1). Ka eelnevast risttabelite analüüsist selgus, et läänest saabujate seas oli vanemate inimeste osakaal suurem kui idast saabunute seas. Mõnevõrra üllatav on, et regressioonanalüüsi järgi oli ka noorte läänest saabumise tõenäosus kõrgem võrreldes pereelistega (risttabelite analüüsi põhjal võiks eeldada vastupidist). Täpsem analüüs näitab, et mõjutajateks olid eesti keele oskus (muutis regressioonikordaja märgi vastupidiseks) ning sünnikoht (muutis kordaja statistiliselt oluliseks) (lisa 3).

Eesti keelt emakeelena rääkijatel on suurem tõenäosus kuuluda läänest saabunute hulka kui muud keelt emakeelena rääkijatel (riskisuhe 3,2), samuti Eestis sündinutel võrreldes mujal sündinutega ning Eesti kodakondsust omavatel võrreldes muu riigi kodakondsust omavate eestlastega (kuigi kodakondsuse osas ilmneb erinevus madala statistilise

usaldusväarsuse juures). Ka regressioonanalüüs kinnitab, et läänest saabunud on kõrgemalt haritud võrreldes idast saabunutega – nii alg- ja põhi-, kesk- kui kutseharidusega inimesed kuulusid suurema tõenäosusega idast saabunute hulka võrreldes kõrgharidusega inimestega. Suurim erinevus oli alg- ja põhiharidusega ning kõrgharidusega saabujate vahel (riskisuhe 0,461).

Tabel 19. Idast ja läänest saabunute vahelised erinevused. Binaarse logistilise regressioonanalüüsi tulemused. Sõltuv tunnus: 1 – saabunud läänest, 0 – saabunud idast.

	B	Exp(B)
Sugu (referentgrupp naised)		
mehed	0,131	1,141
Vanus (referentgrupp pereelised)		
noored	0,734***	2,084
vanemas tööeas	0,331**	1,392
pensionialised	1,409***	4,093
Emakeel (referentgrupp muu)		
eesti keel	1,176***	3,240
Kodakondsus (referentgrupp muu)		
Eesti	0,373*	1,452
Sünnikoht (referentgrupp muu)		
Eesti	0,856***	2,355
Haridus (referentgrupp kõrgharidus)		
alg- ja põhiharidus	-0,775***	0,461
keskharidus	-0,340**	0,712
kutseharidus	-0,249**	0,779
Töölalane staatus (referentgrupp valgekrae)		
sinikrae	-1,198***	0,302
mittetöötavad	-0,811***	0,444
Elatusallikas (referentgrupp muu)		
ettevõtja- või omanditulu	1,052***	2,865
Elukoht linnas või maal (referentgrupp maa)		
linn	0,510***	1,666
Elukoht Eestis (referentgrupp muu)		
Harjumaa	0,887***	2,428
Eluruumi tüüp (referentgrupp muu)		
pereelamu või osa pereelamust	0,794***	2,212
Konstant	-3,837	
Mudeli hii-ruut	659,884***	
-2LL	2985,760	
R ²	0,181	
Korrektsest klassifitseeritud (%)	77,2	

Oluline tasemel: *** $p < 0,01$; ** $0,01 \leq p < 0,05$; * $0,05 \leq p < 0,10$

Sinikraed ja mittetöötavad olid tunduvalt väiksema tõenäosusega saabunud läänest võrreldes valgekraedega. 2000. aastal ettevõtja- või omanditulust elatuvad tagasirännanud

olid aga suurema tõenäosusega saabunud läänest võrreldes muust tulust elatuvate tagasirännanutega; sama võib öelda linnaelanike kohta võrreldes maaelanikega, Harjumaal elavate tagasirännanute kohta võrreldes mujal Eestis elavate tagasirännanutega ning pereelamu elanike kohta võrreldes korteri elanikega. Needki tulemused haakuvad hästi kahemõõtmelise analüüsi tulemustega.

Kõik sõltumatud tunnused seletavad sõltuva tunnuse muutlikkusest ehk tõenäosusest saabuda läänest või idast 18,1% (seda näitab R^2 ehk determinatsioonikordaja) (tabel 19). Jälgides R^2 muutust iga tunnuse lisamisel nähtub, et tugevaimat seletavat jõudu omavad tunnused on tööalane staatus ja haridus, kõige vähem kirjeldavad kodakondsus ning elukoht linnas või maal (lisa 3). Arvestada tuleb siiski, et eelnevalt mudelisse kaasatud tunnused hõlmavad osaliselt ka järgnevalt lisatud tunnuste kirjeldusvõimet. Lisast 3 selgub, et kõik tunnused peale soo, noored vs keskealised ning kodakondsuse säilitavad mudeli erinevatel etappidel (ehk uute tunnuste lisamisel) regressioonikordaja suuna, tugevuse ning statistilise olulisuse. Järelikult omavad kõik tunnused (v.a nimetatud kolm) iseseisvat mõju tõenäosusele saabuda läänest või idast ning ei lase end oluliselt mõjutada teistest tunnustest.

Eelkirjeldatud mudel on arvutatud üldkogumi pealt, kus 15-aastaseid ja vanemaid läänest saabujaid oli kokku 854 ning idast saabujaid 2323, seega esines 2,7-kordne idast saabujate ülekaal. Logistilise regressioonanalüüsi ülevaates osas 4.3 oli nimetatud, et suurema klassifitseerimise täpsuse annab, kui sõltuva tunnuse nii siht- kui alternatiivsesse gruppi kuulub ligikaudu ühepalju vaatlusobjekte. Antud mudelis oli korrektselt klassifitseeritud vaatlusobjektide osakaal 77,2%, mis on küllaltki kõrge tulemus. Kontrolliks moodustati siiski idast saabunutest juhuvalim, kuhu kuulus 854 tagasirännanut ehk läänest saabunutega võrdne arv. Uus, valimi pealt moodustatud mudel kirjeldas 17,7% sõltuva tunnuse muutlikkusest. Õigesti klassifitseeritud objektide osakaal oli 71%. Regressioonikordajad olid ligikaudu samad kui üldkogumi pealt arvutatud mudelis, vaid kodakondsus muutus statistiliselt mitteoluliseks. Kuna kõik näitajad olid ligikaudu samad ning valimi pealt arvutatud mudel midagi juurde ei andnud, otsustati jääda üldkogumi kasutamise juurde.

Tabelis 19 toodud regressioonikordajad ja riskisuhted näitavad iga sõltumatu tunnuse puhasmõju sõltuvale tunnusele, kui teiste sõltumatute tunnuste mõju on kontrolli all. Eelnevalt analüüsitigi iga sõltumatu tunnuse mõju sõltuvale eraldi, üksikhaaval. Järgnevalt on sõltumatuid tunnuseid vaadeldud komplekselt ning arvutatud on tõenäosus kuuluda sihtgruppi ehk läänest saabunute hulka inimesele, kes on vanemas tööeas mees, ei räägi eesti keelt emakeelena, ei oma Eesti kodakondsust, ei ole sündinud Eestis, omab keskkaridust, kuulub sinikraede hulka, elatub muust tulust kui ettevõtja- või omanditulu (nt palgast), elab linnas, väljaspool Harjumaad, korteris. Seega kõik nimetatud tingimused on täidetud samaaegselt. Selleks lähtuti valemist (Menard 2002:13, vt ka Wright 1995):

$$\text{Logit}(Y) = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k \quad \text{ning}$$

$$P(Y=1) = \frac{e^{\text{logit}(Y)}}{1 + e^{\text{logit}(Y)}}$$

kus Y on sõltuv tunnus, X on sõltumatu tunnus, α konstant ning β regressioonikordaja. Kõik vajalikud andmed saadi valemitesse tabelist 19 ning lisa 2 toodud kodeeringust.

$$\text{Logit}(Y) = -3,837 + 0,131(1) + 0,331(1) + 1,176(0) + 0,373(0) + 0,856(0) - 0,340(1) - 1,198(1) + 1,052(0) + 0,51(1) + 0,887(0) + 0,794(0) = -4,403$$

$$P(Y=1) = e^{-4,403}/1 + e^{-4,403} = 0,012.$$

Eelkirjeldatud tunnustega tagasirännanu kuulub seega vaid 1,2%-lise tõenäosusega läänest saabujate hulka, järelkult 98,8%-lise tõenäosusega idast saabujate hulka. Teda võib pidada n.ö tüüpiliseks või ka ideaalseks idast saabujaks.

Samas pensioniealisele mehele, kes räägib eesti keelt emakeelena, omab Eesti kodakondsust, on sündinud Eestis, omab kõrgharidust, kuulub valgekraede hulka, elatub ettevõtja- või omanditulist, elab linnas, Harjumaal ning pereelamus, on läänest saabumise tõenäosus

$$\text{Logit}(Y) = -5,375 + 0,131(1) + 1,409(1) + 1,176(1) + 0,373(1) + 0,856(1) + 0,340(1) + 1,198(1) + 1,052(1) + 0,510(1) + 0,887(1) + 0,794(1) = 3,351^1$$

$$P(Y=1) = e^{3,351}/1 + e^{3,351} = 0,966.$$

Kirjeldatud tunnustega tagasirännanu kuulub 96,6%-lise tõenäosusega läänest saabujate hulka, järelkult vaid 3,4%-lise tõenäosusega idast saabujate hulka. Teda võib pidada n.ö ideaalseks läänest saabujaks. Analoogselt võib arvutada tõenäosuse kuuluda läänest või idast saabujate hulka kõikvõimalike tunnustekombinatsioonidega tagasirändajatele.

Läänest saabujate sisesed erinevused

Kahemõõtmelisest andmeanalüüsist ilmsid lisaks idast ja läänest tagasirännanute vahelistele erinevustele ka läänest saabujate sisesed erinevused. Järgnevalt kontrollitakse logistilise regressioonanalüüsiga, kuivõrd peavad need erinevused paika, kui kõikide tunnuste mõju on samaaegselt kontrolli all. Sõltuva tunnuse sihtrühma (kodeeritud „1”-ks) moodustavad läänest tagasirännanud, kes on sündinud enne II maailmasõda Eestis ning kes on sündinud pärast II maailmasõda mujal. Sihtrühma tõlgendatakse kui II maailmasõja tõttu põgenenuid ning põgenenute järeltulijaid, kes 1990. aastatel pöördusid Eestisse. Arvestada tuleb siiski sellega, et enne II maailmasõda Eestis sündinud tagasirännanute hulgas võib olla ka neid, kes lahkusid Eestist pärast sõda nõukogude ajal. Samuti võib peale II maailmasõda mujal sündinute hulgas olla ka nõukogude ajal lahkunute järeltulijaid. Kahjuks ei ole rahvaloenduse andmetest võimalik puhtaid gruppe eristada.

Sõltuva tunnuse alternatiivsesse rühma (kodeeritud „0”-ks) kuuluvad need läänest tagasirännanud, kes on sündinud pärast II maailmasõda Eestis ehk kes on nõukogude ajal

¹ Kuna kõrghariduse ning valgekrae tunnused olid esialgses mudelis (tabel 19) referentgruppideks, tehti n.ö ideaalse läänest saabuja leidmiseks uus mudel nii, et kõrghariduse ning valgekrae tunnused olid mudelis kaasatud, referentgruppideks olid vastavalt keskharidus ning sinikrae. Kõik teised tunnused jäid samaks. Uue mudeli konstant oli -5,375.

läände lahkunud. Sihtgruppi kuulub kokku 425 15-aastast ja vanemat tagasirännanut ning alternatiivsesse gruppi 408¹.

Sõltumatutest tunnustest kaasati kõik tabelis 18 toodud tunnused, va vanus ning sünnikoht. Vanus ja sünnikoht jäid välja, kuna nende alusel moodustati sõltuv tunnus. Mudelisse lisandus ka üks uus sõltumatu tunnus – saabumine lääne uus- või vanaväljarände maast. Lääne vanaväljarände maad (USA, Kanada, Rootsi, Austraalia ning Suurbritannia) said kodeeringuks „1”, lääne uusväljarände maad (Soome, Saksamaa jt lääne riigid) said kodeeringuks „0”.

Regressioonanalüüsi tulemused näitavad, et läänest saabujate siseselt ei ilmne nii selgeid erinevusi kui idast ja läänest saabujate vahel. Statistiliselt olulist erinevust näitavad vaid emakeel, tööalane staatus (valgekraed vs mittetöötavad), haridus ja saabumisriik (tabel 20). Seega eesti keelt emakeelena rääkival tagasirännanutel on väiksem tõenäosus kuuluda põgenike ja nende järeltulijate hulka kui muud keelt emakeelena rääkival. See on loomulik arvestades, et nõukogude ajal Eestist lahkunud on kasvanud eesti keelses keskkonnas, II maailmasõja põgenike järeltulijad aga mitte.

Üllatuslikult ei esine läänest saabujate vahel erinevust tõenäosuses kuuluda valge- või sinikraede hulka. Nimetatud erinevus ilmnes risttabelanalüüsis, mis näitas, et sõja tõttu põgenenute ning nende järeltulijatest tagasirännanute seas oli enam valgekraesid kui nõukogude ajal lahkunud tagasirändajate seas. Täpsemal analüüsil selgub, et statistiliselt oluline erinevus sini- ja valgekraede vahel kaob pärast hariduse mudelisse lisamist (lisa 4). Järelikult määrab hariduslik koostis tööalase staatuse ning valge- või sinikraeks olemine ei oma iseseisvat statistilist mõju. Valgekraede ja mittetöötava rahvastiku võrdlusest nähtub, et mittetöötavatele on tõenäosus kuuluda II maailmasõjaga seotud tagasirändajate hulka suurem võrreldes valgekraedega. See tuleneb arvatavasti põgenike ning nõukogude ajal lahkunute erinevast vanuselisest struktuurist – nõukogude ajal lahkunute hulka on kaasatud vaid pärast sõda sündinud, seega enamus mittetöötavaid (sh pensionärid) kuuluvad põgenike hulka.

Haridus on niisiis peamine tunnus eristamaks erineva taustaga läänest saabunud tagasirändajaid. Nii alg- ja põhi-, kutse- kui keskharidusega tagasirännanud kuuluvad suurema tõenäosusega nõukogude ajal lahkunute hulka võrreldes kõrgharidusega tagasirännanutelega, kusjuures suurim erinevus on kesk- ja kõrgharidusega saabunute vahel (riskisuhe 0,158). Järelikult kinnitab ka regressioonanalüüs risttabelites ilmnenut.

Viimane statistiliselt oluline tegur – saabumisriik – kinnitab samuti juba varem selgunut, et sõjaga seotud tagasirännanutel on suurem tõenäosus tulla lääne vanaväljarännu maadest, nõukogude ajal lahkunutel aga uusväljarännu maadest (riskisuhe 4,7). Samas muudab saabumisriigi lisamine ebaoluliseks erinevuse kodakondsuses (lisa 4). Kõik teised tunnused – sugu, elatusallikas, elukoht linnas või maal, elukoht Harjumaal või mujal Eestis, samuti eluruumi tüüp – osutusid statistiliselt ebaolulisteks näitamaks erinevust kahe läänest saabunud rühma vahel ning nad ei suurenda ka mudeli

¹ Analüüsist jäid välja need läänest saabunud, kes olid sündinud enne II maailmasõda mujal. Neid oli aga väga vähe (tabel 9, lk 47).

kirjeldusvõimet (R^2 , lisa 4). Kõik tunnused kokku seletavad sõltuva tunnuse varieeruvusest 28,3%, kuid peamise osa sellest annavad tööalane staatus, haridus ja saabumisriik.

Tabel 20. Läänest saabunute sisesed erinevused. Binaarse logistilise regressioonanalüüsi tulemused. Sõltuv tunnus: 1 – läänest saabunud, sündinud enne II maailmasõda Eestis või pärast II maailmasõda väljaspool Eestit, 0 – läänest saabunud, sündinud pärast II maailmasõda Eestis.

	B	Exp(B)
Sugu (referentgrupp naised)		
mehed	0,088	1,093
Emakeel (referentgrupp muu)		
eesti keel	-1,495***	0,224
Kodakondsus (referentgrupp muu)		
Eesti	-0,489	0,613
Tööalane staatus (referentgrupp valgekrae)		
sinikrae	-0,050	0,951
mittetöötavad	2,064***	7,880
Elatusallikas (referentgrupp muu)		
ettevõtja- või omanditulu	0,167	1,182
Haridus (referentgrupp kõrgharidus)		
alg- ja põhiharidus	-1,204***	0,300
keskharidus	-1,844***	0,158
kutseharidus	-1,368***	0,255
Elukoht linnas või maal (referentgrupp maa)		
linn	0,074	1,077
Elukoht Eestis (referentgrupp muu)		
Harjumaa	-0,188	0,829
Eluruumi tüüp (referentgrupp muu)		
pereelamu või osa pereelamust	0,117	1,124
Saabumisriik (lääne uusväljarännumaa)		
lääne vanaväljarännumaa	1,541***	4,668
Mudeli hii-ruut	322,559***	
-2LL	818,010	
R^2	0,283	
Korrektsest klassifitseeritud (%)	77,6	

Oluline tasemel: *** $p < 0,01$; ** $0,01 \leq p < 0,05$; * $0,05 \leq p < 0,10$

Arutelu

2000. aasta rahvaloenduse andmed näitavad, et 1990. aastate eestlaste tagasiränne Eestisse ei olnud suur. Kahest varasemast väljarände lainest (19., 20. sajandivahetuse eestlaste väljaränne Tsaari-Venemaale ning Teise maailmasõja aegne põgenemine läände) on möödunud palju aega. Väljarändajate järeltulijatel puudub sageli otsene seos Eestiga, nende kodumaaks on juba mõni teine maa. „Eestisse tagasi tulemiseks ei piisa ainult isamaalisest patriotismitundest. Hüljata tuleb nii vana töökoht kui armsaksaanud elamispiind, sõpradest-tuttavatest rääkimata. Vanemal põlvkonnal takistavad elukohamuutuse ettevõtmist eelkõige kehv tervis ning hirm ideaalpiltide purunemise ees”, kirjutab Aasmäe (2000) tuginedes väliseestlastega tehtud intervjuudele. Viimatimainitud põhjus ehk hirm ideaalpiltide purunemise ees on arvatavasti olulisem lääne-eestlastele. 1990. aastate alguseks on väljaspool Eestit elav eestlaskond vananenud ning nende arv vähenenud (eelkõige idaeestlastel), mis samuti vähendab tagasirännet. Lisaks tekitab majanduslik ja poliitiline ebastabiilsus üleminekuaegses Eestis ebakindlust.

Seega ei toonud NL-i lagunemine ja Eesti taasiseseisvumine kaasa suurt tagasirännet Eestisse, erinevalt näiteks Soomest ja Saksamaast, kuhu 1990. aastatel suundusid seoses NL-i lagunemisega arvukad tagasirände vood vastavalt etniliste soomlaste ehk ingerisoomlaste ja etniliste sakslaste ehk *Aussiedlerite* näol. Sihtkohana oli Eesti kui üleminekumaa oma diasporaale tunduvalt vähem atraktiivne võrreldes jõukamate Lääne- või Põhja-Euroopa riikidega nende diasporaadele (Kulu 2000a). Osaliselt võib madala tagasirände põhjuseks olla ka Eesti tagasirände poliitika. Tagasirändetoetus on suhteliselt väike ja lühiajaline, mis võib mõjutada eelkõige idast saabujaid, kellele toetus on olulisem¹.

Milline oli aga ligikaudu 3500 tagasirändaja osa väliseestlaste arvu muutuses? 1990. aastal elas väljaspool Eestit umbes 150 000 eestlast, neist 65 000 idas ning 85 000 läänes. 2000. aastal oli väliseestlaste arv hinnanguliselt 130 000, 40 000 idas ja 90 000 läänes. Järelikult langes idaeestlaste arv kümne aastaga 20 000-25 000 eestlase võrra, läänes aga jäi samale tasemele või tõusis mõnevõrra. 2500 idast saabunud eestlast moodustab ligikaudu 4% idaeestlaste koguarvust 1990. aastal ning 10-12% idaeestlaste arvu langusest eelmise sajandi viimasel kümnendil. Seda ei ole palju. Ülejäänud langus jäi järelikult assimileerumise, suremuse, teistesse riikidesse väljarände, aga ka vea (kuna tegemist on suures osas hinnangutega) arvele. Läänes elavate eestlaste arv on pigem tõusnud vaadeldaval ajavahemikul, millest nähtub 1990. aastate väljarände mõju. Järelikult oli eestlaste rändesaldo 1990. aastatel ida poolsete aladega ehk endise Nõukogude Liiduga positiivne – sealt saabus Eestisse enam eestlasi kui sinna lahkus; lääne poolsete aladega ehk ülejäänud maailmaga negatiivne – sinna lahkus Eestist oluliselt rohkem eestlasi kui saabus.

Idast ja läänest tagasirännanute ühiseks jooneks on see, et väga suur osa neist oli nõukogude ajal Eestist lahkunud ning viimaste järeltulijad. Rahvaloenduse andmetest on täpset osakaalu raske hinnata, kuid tuginedes sünniaastale ja –kohale võib öelda, et idast saabunutest oli ligikaudu 25% seotud 19., 20. sajandivahetuse väljarändega. Seega 75%

¹ Eesti tagasirände poliitika kohta vt Kulu 2000a, Ojala 2003.

saabunute olid pärast Teist maailmasõda NL-i tööle, õppima vm põhjustel suundunud ning nende järeltulijad. Läänest saabunud jagunevad ligikaudu pooleks – pooled tagasirännanute on nõukogude ajal lahkunud ja nende järglased, pooled sõjaga seotud lahkujad, kellest omakorda umbes 30% olid põgenikud ise ning 15% põgenike järeltulijad. Toodud arvud tunnistavad, et Nõukogude Liidu piirid ei olnud nii suletud kui seda oleks soovitud. Samuti lubab nõukogude ajal lahkunute suur osakaal tagasirändajate seas arvata, et esimese ja teise väljarändelainega seotud eestlaste saabumine etnilisele kodumaale hääbub peatselt. Üha suurema osakaalu saavutab nõukogude perioodi lõpul ning 1990. aastatel lahkunute tagasiränne.

Väike esimese väljarändelainega seotud tagasirändajate osakaal võib lisaks ajafaktorile olla tingitud ka õiguslikest alustest ja kodakondsuse saamise protseduurist. Põhiseadus nimetab, et igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt ning igatüüpi, kes on alaealisena kaotanud Eesti kodakondsuse, on õigus selle taastamisele (RT 26, 349, 1992). Järelikult on läänest saabunud kodakondsus olemas automaatselt, tulenevalt ema ja/või isa Eesti kodakondsusest. 19., 20. sajandivahetusel väljarännanutel ning nende järeltulijatel aga sünnijärgset kodakondsuse saamise võimalust pole, mistõttu nad peavad läbima keerulise ja pikaajalise kodakondsuse taotlemise protseduuri. Vaid enne 1995. aasta 1. aprilli saabunud said Eesti kodakondsuse vana kodakondsuseaduse alusel kiirendatud korras ilma eksamiteta. Siit nähtub, et tulenevalt ida- ja lääne-eestlaste kogukondade erinevast tekkeajast ja -põhjustest, on ka idast ja läänest tagasitulnud eestlased erinevas olukorras vaatamata sellele, et põhiseaduse § 36 lg 3 kohaselt on igal eestlasel õigus asuda Eestisse.

1990. aastate eestlaste tagasirändesse on niisiis lisandunud ka lääne poolt saabunud, keda enne Eesti taasiseseisvumist tuli Eestisse minimaalselt. Viimati saabuti rahu tingimustes läänest esimese Eesti Vabariigi ajal, kuigi ka siis moodustasid kandva osa tagasirännanute idast saabunud. Arvestada tuleb siiski, et 1920. aastaks elas väljaspool Venemaad väliseestlasi väga vähe. 1990. aastal elas väljaspool endise NL-i ala juba üle poole väliseestlaskonnast, siiski moodustasid 1990. aastate tagasirändes läänest saabunud vaid neljandiku. Arvatavasti oli läänes elavatel eestlastel raskem jätta maha nende igapäeva elu heaoluühiskonnas ning tulla ebastabiilsesse Eestisse. Idast saabunutele oli olukord vastupidine – neile kujutas Eesti stabiilsemat ja turvalisemat elupaika võrreldes senise elukoha riigiga.

Rahvaloenduse andmed ei võimalda kahjuks saada otsest vastust küsimusele, miks Eestisse tuldi. Tuginedes Kulu ja Tammaru uuringule nähtub, et tagasirännet mõjutavate tegurite hulgas oli nii läänest kui idast tulnutel esikohal kodumaa ja eestlusega seotud asjaolud (Kulu ja Tammaru 2000, 2001). Tugevamalt domineerisid nimetatud tegurid läänest saabunute seas. Lisaks rõhutasid läänest pärit eestlased soovi kasutada oma töökogemusi Eestis, samuti on tähtsaks peetud kinnisvara tagastamist. Analoogsed põhjused ilmnevad ka Aasmäe intervjuust Jüri Estamiga (Aasmäe 2000): „Estam pakub et neid /läänest Eestisse tulnuid/ on ligikaudu tuhat hinge, keda võib laias laastus jagada kaheks: idealistid-romantikud ning pragmaatikud-seiklejad. Mõlemaid kannustas soov midagi Eesti heaks korda saata, esimesi rohkem väärtuste tasandil, teisi äriavallas. Ja ühe

osa väliseestlastest moodustasid need, kes tulid oma perekonnale kuuluvat vara tagasi saama”.¹

Idast pärit eestlaste tagasirändeotsust on muuhulgas mõjutanud SRÜ riikidega võrreldes stabiilsem ja parem majanduslik olukord Eestis (Kulu ja Tammaru 2000, 2001). Seda nimetas Kulu ja Tammaru uuringus ühe tagasirände põhjusena kolmandik idast saabunutest. Vestlusest Eesti Migratsioonifondi töötajaga selgus samuti, et ehkki tagasipöördumistoetuse taotlusse märgitakse enamasti põhjuseks asumine esivanemate maale, on tegelikult ida poolt Eestisse tuleku taga sageli majanduslikud ja parema hariduse saamise motiivid.

Eeltoodud erinevused idast ja läänest saabunute Eestisse tuleku põhjustes haakuvad hästi rahvaloenduses ilmnenu erinevustega idast ja läänest saabunute vahel. Rahvaloenduse andmed näitasid, et läänest tulnud olid võrreldes idast tulnutega tunduvalt kõrgema hariduse tasemega, Eestis parematel ametikohtadel, nende seas oli oluliselt enam valgekraesid, samuti ettevõtjaid, ka nende eesti keele oskus oli parem. Kõrgem haridus, eelnev töökogemus nn vabas maailmas, soov Eesti elule kaasa aidata, parem eesti keele oskus olid ühed teguritest, mis löid eeldused läänest saabunute juhtivatele ametikohtadele saamiseks Eestis. Läänest saabunud eestlaste parem majanduslik positsioon väljendus ka nende paremates elutingimustes võrreldes idast saabunutega.

Niisiis on Eestisse tuleku otsust mõjutanud tõmbe- ja tõuketegurid idast ja läänest saabunud eestlastele erinevad. Võib aga arvata, et mõlemalt poolt tagasirännanutele olid kodumaaga seotud tõmbetegurid olulisemad, eriti läänest saabunutele. Kodumaaga seotud tõmbetegurite suuremat tähtsust võrreldes külalisriigiga seotud tõuketeguritega on rõhutatud paljude riikide tagasirände uuringutes.

Võrreldes idast ja läänest saabunud eestlasi kõikide Eestis elavate eestlastega 2000. aasta rahvaloenduse alusel selgub, et nii idast kui läänest tulnute haridustase on kõrgem kodu-eestlaste haridustasemest. Samas mitmete teiste näitajate osas (elatusallikas, amet, valgekraede osakaal, ka laste arv) sarnanevad idast saabunud eestlased tunduvalt enam keskmise Eestis elava eestlasega. Läänest tulnud eestlased, eelkõige Teise maailmasõja põgenikud ja nende järeltulijad, kuuluvad pigem Eesti kõrgklassi. Võimalik, et idast saabunute ja Eesti eestlaste suuremas sarnasuses väljendub ühise riigikorra ehk Eesti Nõukogude Liitu kuulumise mõju.

Huvitav oleks nii idast kui läänest tagasirännanud eestlasi võrrelda ka vastavalt ida- ja lääne-eestlastega väljaspool Eestit. Kahjuks ei ole see võimalik andmete puudumise tõttu. Rahvaloenduse andmete põhjal võib aga järeldada, et väljaspool Eestit elavatest eestlastest tulid tagasi pigem need, kellel oli tihedam side Eestiga – seda näitab tagasirännanute hea eesti keele oskus ning kõrge Eestis sündinute osakaal, eelkõige läänest tulnud eestlastel. Samuti võib arvata, et tulnud on keskmisest väliseestlasest ettevõtlikumad ning kõrgemini haritud. Viimati nimetatut kinnitas ka Kanada-eestlaste ning Kanadast saabunute haridustaseme võrdlus.

¹ Ain Haas (väliseestlane, külalisprofessor 2005. aastal TÜ inglise filoloogia õppetoolis) uurib lääne-eestlaste Eestisse pöördumist 1990. aastatel kvalitatiivsete meetoditega. Seni on läbi viidud 101 intervjuud (kirjavahetusest Ain Haasaga). Nimetatud uuring peaks andma põhjaliku ülevaate ka tagasirände põhjustest.

Kokkuvõte

Käesolev uurimistöo keskendus 1990. aastatel tagasirännanud eestlaste analüüsile. Samuti vaadeldi, missugused muutused toimusid eestlaste arvukuses ja paiknemises maailmas taasiseseisvusaastatel ning kui suur oli tagasirände osa nendes muutustes. Lähtudes väliseesti kogukondade erinevast tekkeajast ja –põhjustest jagati tagasirändajad idast ning läänest saabunuteks, kusjuures ida hõlmab endise Nõukogude Liidu ala, v.a Eesti, lääs ülejäänud maailma riike. Mõnevõrra vaadati ka läänest saabunute siseseid erinevusi.

2000. aasta rahvaloenduse andmetel saabus Eestisse ajavahemikul 1989-2000 ligikaudu 3500 eestlast, neist $\frac{3}{4}$ idast ning vaid neljandik läänest. 3500 tagasirändajat tähendab 23 saabunut iga 1000 väliseestlase kohta. Võrreldes varasemate aastatega tähistab see madalat tagasirände tõenäosust, vaid 1980. aastatel oli eestlaste tagasiränne vähemintensiivne. Kui nõukogude aja tagasirändest moodustasid kandva osa enne sõda sündinud eestlased, siis 1990. aastatel idast saabunutest olid enamus juba peale Teist maailmasõda sündinud ning nõukogude perioodil Eestist väljarännanud või viimaste järeltulijad. 19., 20. sajandivahetusel väljarännanute järeltulijaid oli 1990. aastatel tagasirännanute seas vähe.

Erinevalt idas elavate eestlaste tagasirändest on läänes elavate eestlaste tagasiränne uus nähtus, mis sai alguse Eesti taasiseseisvumisega. 1990. aastatel läänest saabunute seas on mõnevõrra enam vanemaid inimesi kui idast saabunute seas. Need olid Teise maailmasõja käigus põgenenud ning Eesti iseseisvudes tagasi tulnud eestlased. Siiski moodustasid ka läänest saabunutest suurema osa pärast sõda sündinud. Üllatavalt suur oli nõukogude ajal lahkunute ja nende järeltulijate osakaal.

Peaaegu kõikides uurimistöös vaatluse all olnud tunnustes esines 2000. aasta rahvaloendusandmestiku alusel idast ja läänest saabunute vahel erinevusi (erinevused ilmnesisid nii risttabelanalüüsis kui logistilises regressioonianalüüsis). Läänest saabunute seas oli idast saabunutega võrreldes enam Eestis sündinuid ja eesti keelt emakeelena rääkivaid inimesi ning võib arvata, et ka nende side Eestiga oli mõnevõrra tugevam. Lisaks on läänest saabunud oluliselt kõrgema haridusetasemega ning Eestis kõrgematel ametikohtadel, nende seas on enam valgekraesid, ettevõtlus- ja omanditulust elatujaid. Nimetatud sotsiaal-majanduslike tunnuste osas sarnanevad idast saabunud enam keskmise Eestis elava eestlasega, läänest saabunud kuuluvad pigem kõrgklassi. Samas on läänest saabunute pered väiksemad, palju on üksinda elavaid inimesi, neil on vähem lapsi kui idast saabunuil. Väiksemad leibkonnad väljenduvad aga suuremas elamispinnas inimese kohta. Tervikuna on läänest tulnute elamistingimused paremad kui idast tulnutel – enam elatakse pereelamutes, uuemates hoonetes, rohkem on mugavusi ning pinda.

Elukoha valikul sarnanesid nii idast kui läänest saabunud tüüpiliste immigrantidega, eelistades linnu ning eelkõige pealinna. Läänest saabunud on koondunud peamiselt suuremate linnadega maakondadesse – lisaks Harjumaale ka Tartu- ja Pärnumaale. Idast saabunud on Eestis jaotunud mõnevõrra ühtlasemalt, kuid enim paiknes neid 2000. aastal Harju-, Tartu- ja Ida-Virumaal. Eriti palju oli Ida-Virumaal eesti keele oskuseta või eesti

keelt võõrkeelena rääkivaid idast saabunud eestlasi, jälgendades elukoha valikul Eestis elavate mitte-eestlaste paiknemist.

Läänest saabunutest omakorda on Teise maailmasõja tõttu põgenenud ning nende järeltulijad kõrgema haridusetasemega ja paremate elamistingimustega võrreldes nõukogude ajal läände lahkunutega. Siiski ei ilmnenud läänest saabujate siseselt nii selgeid erinevusi kui idast ja läänest saabunute vahel. Tagasirännanute vahelised erinevused lubavad arvata, et kogukondade tekkeviis ja –aeg mõjutavad ka tagasirännet. Olulisim mõju on aga väljarände suunal, mis antud juhul on ida (ehk endine Nõukogude Liit) ning lääs (ehk peamiselt USA, Kanada, Rootsi, Austraalia, Soome, Saksamaa).

1990. aastate tagasiränne ei ole oluliselt muutnud eestlaste arvukust ja paiknemist maailmas. Mõnevõrra on tagasirände tõttu vähenenud idas elavate eestlaste arv, kuid sealgi moodustavad eestlaste arvu langusest suurema osa teised põhjused. 1990. aastal elas väljaspool Eestit hinnanguliselt 150 000 eestlast, 2000. aastal 130 000, kusjuures languse põhjustas idaeestlaskonna kahanemine. Läänes elavate eestlaste arv on jäänud 1990. aastatel ligikaudu samale tasemele.

Muutunud on ka ida- ja lääne-eestlaste osakaal kõikidest väljaspool Eestit elavatest eestlastest. 1990. aastal moodustasid idaeestlased veel 43% väliseestlastest, 2000. aastal vaid 31%. Võib arvata, et idaeestlaste arvu ja osakaalu vähenemine jätkub veelgi, arvestades sealsete eestlaste ebasoodsat vanusstruktuuri ning eelkõige noorte ja perealiste tagasirännet Eestisse 1990. aastatel. Läänega oli eestlaste rändesaldo negatiivne, sinna on 1990. aastatel Eestist lahkunud oluliselt enam kui sealt saabunud, kusjuures peamiselt lahkusid noored ja perealised ning enam naised kui mehed. Nemad on potentsiaalsed tagasirändajad tulevikus. Siiski võib arvata, et lääne-eestlaste arv püsib stabiilsena või suureneb ka edaspidi.

Summary

The return migration of Estonians to Estonia 1989-2000

In this Master thesis the return migration of Estonians to Estonia in the 1990ies was examined. In addition, the changes in the number and location of foreign Estonians during the period after re-independence and the share of return migration in these changes, were studied. Taking into account the different time and reasons of formation of foreign Estonian communities, the distinction was made between the Estonians returning from the East and the West, the East comprised the former Soviet Union (except Estonia), the West comprised the rest of the countries in the world. To some extent also the differences between the return migrants from the Western countries were studied.

According to 2000 Census data approximately 3500 Estonians returned to Estonia during the years 1989-2000, $\frac{3}{4}$ of them from the East and $\frac{1}{4}$ from the West. 3500 return migrants means about 23 returnees per 1000 foreign Estonians. Compared to the whole post World War II period this means the probability of modest return migration, only in the 1980ies the return of Estonians was less intensive. Generations born before World War II constituted the majority of those who returned during the Soviet period. The 2000 Census data showed that in the 1990ies the situation had changed and the majority of Estonian return migrants from the East were born already after the war. These are mostly Estonians who left Estonia during the Soviet period and their descendants. The share of Estonians' descendants, who emigrated to Russia at the end of the 19th and at the beginning of the 20th century, among returning Estonians in 1990ies is small.

Unlike the return migration of Estonians from the East, the return of Estonians from the West is a new phenomenon that began with the re-independence. Compared to the return migrants from the East, there were more elderly people, born before the World War II among the return migrants from the West. These elderly people are the political refugees who fled during the World War II and returned after the re-independence of Estonia. However, the majority of the return migrants from the West were also born after the war and surprisingly high was the share of those who left to the West during the Soviet time.

According to 2000 Census data, differences between the Estonian return migrants from the East and the West occurred in almost all variables under investigation. The differences emerged in both cross-table analysis and logistic regression analysis. Compared to the returnees from the East, among the returnees from the West the share of the people born in Estonia and of people whose mother tongue is Estonian was bigger. It is most likely that also their connection with Estonia was stronger. In addition, the level of education and the positions held in Estonia were higher among the return migrants from the West, there were more 'white-collars' and those, whose main source of income was entrepreneurial or property income. In aforementioned socio-economic characteristics the Estonians who returned from the East were more similar to the average Estonian living in Estonia, the Estonians who returned from the West rather belonged to the upper class in Estonia. At the same time the families of the returnees from the West were smaller, there were many people living alone, they had less children compared to the returnees from the East. Smaller households mean also bigger dwelling space per person.

As a whole the living conditions of Western return migrants were better – they lived more in one-family dwellings, in modern buildings with more conveniences. They had more space compared to the returnees from the East.

What concerns the choice of residence in Estonia, the return migrants both from the East and the West resembled typical immigrants, preferring towns and first of all the capital city. The majority of Western return migrants have settled in the counties with bigger cities – besides Harju county also in Tartu and Pärnu county. The return migrants from the East have spread themselves somewhat more evenly throughout Estonia; however according to Census 2000 most have settled in Harju, Tartu and Ida-Viru county. Many Eastern return migrants, who didn't speak any Estonian or who spoke Estonian only as a foreign language, have settled in Ida-Viru county, following the location of non-Estonians in Estonia.

Returnees from the Western countries, who had fled from Estonia because of the World War II and their descendants had higher level of education and better living conditions compared to those who left Estonia to the West during Soviet time. However, the differences between the two groups of return migrants from the West were much smaller compared to the differences between the return migrants from the East and the West. Differences between returning Estonians show that the formation and the history of the diaspora communities influence also the return migration. The direction of emigration – the East (former Soviet Union) or the West (mainly the USA, Canada, Sweden, Australia, Finland, Germany) has the most important distinctive influence.

The return migration of Estonians to Estonia in the 1990ies has not considerably changed the number and location of Estonians in the world. The number of Estonians living in the East has decreased to some extent because of the return migration (10-12%), but most of the decrease was still formed by other reasons. At the beginning of the 1990ies about 65 000 Estonians were living in the territory of the former Soviet Union (outside Estonia), and about 85 000 were living in Western countries, it means altogether 150 000 foreign Estonians. In 2000 the number of Estonians in the East was about 40 000 and in the West about 90 000, altogether approximately 130 000 diaspora Estonians (based on the data from censuses or population registers about Estonians from different countries). So the number of Estonians in the West has remained at the same level or slightly increased during the 1990ies.

The proportion of Estonians living in the East and in the West out of all foreign Estonians has changed. In 1990 the Estonians living in the territory of the former Soviet Union (outside Estonia) formed 43% of all diaspora Estonians, in 2000 the share was only 31%. Considering the old age structure of Estonians living in the East and the return of young people and people in family ages, most probably the number and the share of Estonians in the East will continue to decrease. On the contrary, the net migration of Estonians with the Western countries was negative in the 1990ies – much more Estonians emigrated from Estonia to the West than came back. Mainly young people and people of family ages, also more women than men have left. These are the potential return migrants in the future. However, it can be expected that the number of Western diaspora will be stable or increase also in the coming decades.

Kasutatud kirjandus

Aasmäe, A. 2000. Kaugelt maalt ideaalidega koju. *Postimehe Nädalalõpuleht Arter*, 8. aprill.

Berrocal, L. 1984. The Spanish Euromigration: Returnees and the domestic labor market. Teoses: *The Politics of Return. International Return Migration in Europe* (toim Kubat, D.). New York: Center for Migration Studies, 21-26.

Boyle, P., Halfacree, K. ja Robinson, V. 1998. *Exploring Contemporary Migration*. London: Longman.

Brubaker, R. 1998. Migrations of ethnic unmixing in the „New Europe”. *International Migration Review* 32:4, 1047-1065.

Cadwallader, M. 1992. *Migration and Residential Mobility. Macro and Micro Approaches*. Madison: The University of Wisconsin Press.

Castles, S. ja Miller, M. 1998. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. 2nd edition. New York: Macmillan.

Cavounidis, J. 2002. Migration in Southern Europe and the case of Greece. *International Migration* 40:1, 45-70.

Cohen, R. ja Gold, G. 1997. Constructing ethnicity: Myth of return and modes of exclusion among Israelis in Toronto. *International Migration* 35:3, 373-394.

Constant, A. ja Massey, D. S. 2002. Return migration by German guestworkers: Neoclassical versus new economic theories. *International Migration* 40:4, 5-38.

DaVanzo, J. 1976. Differences between return and nonreturn migration: An econometric analysis. *International Migration Review* 10:1, 13-27.

Dustmann, C. 2003. Return migration, wage differentials, and the optimal migration duration. *European Economic Review* 47, 353-369.

Duval, D. T. 2004. Linking return visits and return migration among Commonwealth Eastern Caribbean migrants in Toronto. *Global Networks* 4:1, 51-67.

Eamets, R. ja Philips, K. 2004. Tööjõu vaba liikumine Euroopa Liidus ja selle mõju Eesti tööturule. *Tartu Ülikooli Euroopa Kolledži Toimetised* 20. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Eesti Entsüklopeedia 10. 1998. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus. 551-556.

- Fassmann, H. ja Munz, R.** 1994. European East-West migration, 1945-1992. *International Migration Review* 28:3, 520-538.
- Findlay, A. M. ja Li, F. L. N.** 1999. Methodological issues in researching migration. *Professional Geographer* 51:1, 50-59.
- Finnäs, F.** 1986. *Den finlandsvenska befolkningsutvecklingen 1950-1980. En analys av en språkgrupps demografiska utveckling och effekten av blandäktenskap.* Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Gmelch, G.** 1980. Return migration. *Annual Review of Anthropology* 9, 135-159.
- Gulijeva, A.** 2003. *Ingrian Immigration to Finland After 1990. A Case Study in Turku.* Thesis. University of Turku, Department of Geography.
- Hedberg, C.** 2004. Finland-Swedish „return” migration to Sweden: The dividing line of language. Teoses: *The Finland-Swedish Wheel of Migration. Identity, Networks and Integration 1976-2000.* Dissertation. Uppsala University, Department of Social and Economic Geography.
- Hedberg, C. ja Kepsu, K.** 2003. Migration as a cultural expression? The case of the Finland-Swedish minority's migration to Sweden. *Geografiska Annaler* 85B:2, 67-84.
- Herm, A., Jõeveer, J., Senipalu, R. ja Valgma, Ü.** 2005. *Välisränne. Rahvusvahelise rände andmete meetoodika.* Statistikaamet. E-väljaanded 2005. <http://www.stat.ee/files/eva2005/valisranne.ee.pdf> – vaadatud 20.03.2006.
- Iglicka, K.** 1998. Are they fellow countrymen or not? The migration of ethnic Poles from Kazakhstan to Poland. *International Migration Review* 32:4, 995-1014.
- Ignats, Ü.** 1985. Seaduslikud ja ebaseaduslikud väljapääsejad okupeeritud kodumaalt. *Eesti Päevaleht*, 11. oktoober.
- IOM** 2004. *Return Migration. Policies & Practices in Europe.* Geneva: IOM.
- Jennissen, R.** 2004. *Macro-Economic Determinants of International Migration in Europe.* Dissertation. Rijksuniversiteit Groningen: Duch University Press.
- Jones, H.** 1990. *Population Geography.* 2nd edition. London: Paul Chapman Publishing.
- Järv, K.** 2005. *Rahvusvaheline migratsioon: trendid, statistika ja migratsiooni modelleerimine.* Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ökonomeetria õppetool.
- Jääskeläinen, A.** 2003. Inter-marriage and segmented integration into Finnish society: Immigrant women from the former Soviet Union. *Yearbook of Population Research in Finland* 39, 33-54.

- Kask, I. ja Tammaru, T.** 2006. Eestlased maailmas ja tagasiränne kodumaale. Teoses: *Suur põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ja selle mõjud* (toim Kumer-Haukanõmm, K., Rosenberg, T. ja Tammaru, T.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 191-211.
- Katus, K.** 1989. Eesti demograafiline areng läbi sajandite. *EKDK Rahvastiku-uuringud* B:9.
- Katus, K.** 1991. Mitmerahvuseline Eesti. *EKDK Rahvastiku-uuringud* B:16.
- Katus, K. ja Sakkeus, L.** 1993. Foreign-born population in Estonia. *EKDK Rahvastiku-uuringud* B:19.
- Knox, P.** 1994. *Urbanization: An Introduction to Urban Geography*. New Jersey: Prentice Hall.
- Korkiasaari, J.** 1989. *Suomalaiset maailmalla: Suomen siirtolaisuus ja ulkosuomalaiset entisajoista tähän päivään*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Krieger, H.** 2004. *Migration Trends in an Enlarged Europe*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.
- Kubat, D.** 1984. Introduction. Teoses: *The Politics of Return. International Return Migration in Europe* (toim Kubat, D.). New York: Center for Migration Studies, 1-8.
- Kulu, H.** 1992. *Eestlased maailmas. Ülevaade arvukusest ja paiknemisest*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kulu, H.** 1994. Mujalsündinud eestlased Eestis 1989. *EKDK Rahvastiku-uuringud* B:23.
- Kulu, H.** 1997a. *Eestlaste tagasiränne 1940-1989: Lääne-Siberist pärit eestlaste näitel*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kulu, H.** 1997b. Väliseestlased. Teoses: *Eestlane olla... Eesti keele ja kultuuri perspektiivid* (toim Kulu, H., Metsis, K. ja Tammaru, T.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 11-19.
- Kulu, H.** 2000a. Policy towards the diaspora and ethnic (return) migration: An Estonian case. *GeoJournal* 51, 135-143.
- Kulu, L.** 2000b. Migratsiooniprobleemid Euroopa Liidu ida-laienemisel. *Euroopa Kolledži loengud*. Vihik nr 3. Tartu: Tartu Ülikooli Euroopa Kolledž.
- Kulu, H.** 2001. Finnish diaspora in Russia and Estonia: Population and settlement changes in the 20th century. *Fennia* 179:1, 55-69.

Kulu, H. ja Tammaru, T. 2000. Ethnic return migration from the East and the West: The case of Estonia in the 1990s. *Europe-Asia Studies* 52:2, 349–369.

Kulu, H. ja Tammaru, T. 2001. Eestlaste tagasiränne 1990. aastatel. *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat* 33, 133-158.

Kumer, K. 2000. *Eesti põgenike probleematika Külma sõja alguses: 1944-1953*. Lõputöö. Tartu Ülikool, ajaloo osakond.

Kumer-Haukanõmm, K. 2006. Eestlaste Teisest maailmasõjast tingitud põgenemine läände. Teoses: *Suur põgenemine 1944. Eestlaste lahkumine läände ja selle mõjud* (toim Kumer-Haukanõmm, K., Rosenberg, T. ja Tammaru, T.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 13-38.

Kyntäjä, E. 1997. Ethnic remigration from the former Soviet Union to Finland – Patterns of ethnic identity and acculturation among the Ingrian Finns. *Yearbook of Population Research in Finland* 34, 102-113.

Laas, K. 1987. Rahvastiku ränded Eestis. *Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat* 22, 81-97.

Lee, E. 1996. A theory of migration. *Demography* 3:1, 47-57.

Leitner, H. 1995. International migration and the politics of admission and exclusion in postwar Europe. *Political Geography* 14:3, 259-278.

Ley, D. ja Kobayashi, A. 2005. Back to Hong Kong: Return migration or transnational sojourn? *Global Networks* 5:2, 111-127.

Lindgard, J. ja Gilson, C. 2002. Return migration of New Zealanders: Shuttle and circular migrants. *New Zealand Population Review* 28:1, 99-128.

Maamägi, V. 1980. *Uut elu ehitamas. Eesti vähemusrahvus NSV Liidus (1917-1940)*. Tallinn: Eesti Raamat.

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ja Taylor, J. E. 1993. Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review* 19:3, 431-466.

McLean Petras, E. 1984. Economic consequences of migration and return. Teoses: *The Politics of Return. International Return Migration in Europe* (toim Kubat, D.). New York: Center for Migration Studies, 251-258.

Menard, S. 2002. Applied Logistic Regression Analysis. 2nd edition. *Quantitative Applications in the Social Sciences* 106. Sage Publications.

OECD 2001. *Trends in International Migration*. Annual Report. Sopemi.

- Ojala, H.** 2003. *Etniline tagasiränne: Abhaasia eestlaste juhtum*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, geograafia instituut.
- Papademetriou, D. G.** 1984. Return to the Mediterranean littoral: Policy agendas. Teoses: *The Politics of Return. International Return Migration in Europe* (toim Kubat, D.). New York: Center for Migration Studies, 259-268.
- Pihlau, J.** 2001a. Lehekülgi Eesti lähiajaloost. Merepõgenemised okupeeritud Eestist. *Tuna* 2, 68-81.
- Pihlau, J.** 2001b. Lehekülgi Eesti lähiajaloost. Maapõgenemised okupeeritud Eestist. *Tuna* 3, 57-71.
- Pihlau, J.** 2003. Eestlaste põgenemised Läände: ärahüppajad I, II, III. *Tuna* 1, 87-96; *Tuna* 2, 79-83; *Tuna* 3, 78-88.
- Pullat, R.** 1981. *Peterburi eestlased. Ajaloolis-demograafiline käsitus XVIII sajandi algusest kuni 1917. aastani*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Raag, R.** 1999. *Eestlane väljaspool Eestit. Ajalooline ülevaade*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Ravenstein, E. G.** 1885. On the laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London* 48:2, 167-235.
- Ravenstein, E. G.** 1889. The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society* 52:2, 241-305.
- Reinans, A.** 1999. Rootsieestlaste teine põlvkond. *EKDK Rahvastiku-uuringud* B:41.
- Richmond, A. H.** 1984. Explaining return migration. Teoses: *The Politics of Return. International Return Migration in Europe* (toim Kubat, D.). New York: Center for Migration Studies, 269-276.
- Rogers, R.** 1984. Return migration in comparative perspective. Teoses: *The Politics of Return. International Return Migration in Europe* (toim Kubat, D.). New York: Center for Migration Studies, 277-300.
- Rosenberg, T.** 1998. Eestlaste väljaränne 19. sajandil – 20. sajandi algul: taust ja võrdlusjooni naabritega. Teoses: *Eesti kultuur võõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused* (toim Tuisk, A.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 34-59.
- RT 26, 349, 1992. Eesti Vabariigi põhiseadus. Tallinn: Riigi Teataja Kirjastus.
- Sakkeus, L.** 1993. Post-war migration trends in the Baltic States. *EKDK Rahvastiku-uuringud* B:20.

Sandlund, T. 1984. Economic change and migration: The Finnish case. Teoses: *The Politics of Return. International Return Migration in Europe* (toim Kubat, D.). New York: Center for Migration Studies, 201-212.

Soome Eestlaste Liit 2006. *Eestlased Soomes*.

[http://eestileht.kolhoos.ee/stories/storyReader\\$95](http://eestileht.kolhoos.ee/stories/storyReader$95) – vaadatud 05.04.2006.

Statistikaamet 1995. *Eesti rahvastik rahvaloenduste andmetel I*. Tallinn: Statistikaamet.

Statistikaamet 1999. *2000. aasta rahva ja eluruumide loenduse loendusteatomik*. Tallinn: Statistikaamet.

Statistikaamet 2000. *Rahvastik 1999*. CD-ROM. Tallinn: Statistikaamet.

Statistikaamet 2001. *Eesti statistika aastaraamat 2001*. Tallinn: Statistikaamet.

Zelinsky, W. 1971. The hypothesis of the mobility transition. *Geographical Review* 61:2, 219-249.

Tannberg, T. 1997. Eestlased maailmas. Teoses: *Eesti ajalugu II* (toim Laur, M., Pajur, A. ja Tannberg, T.). Tallinn: Avita, 150-155.

Tepp, L. 1993. Eestlased vähemusrahvusena endises Vene Impeeriumis ja NSV Liidus. *Eesti Statistika 1993*. Kuukiri nr 12 (24). Tallinn: Statistikaamet, 22-34.

Tiit, E.-M. 1993a. Eesti rahvastik ja selle probleemid I. *Akadeemia* 8, 1654–1680.

Tiit, E.-M. 1993b. Eesti rahvastik ja selle probleemid II. *Akadeemia* 9, 1847-1867.

Tuisk, A. 1998. Saateks. Teoses: *Eesti kultuur vöõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused* (toim Tuisk, A.). Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 7-12.

Vasileva, D. 1992. Bulgarian Turkish emigration and return. *International Migration Review* 26:2, 342-352.

Velikonja, J. 1984. Geography of return migration. Teoses: *The Politics of Return. International Return Migration in Europe* (toim Kubat, D.). New York: Center for Migration Studies, 247-250.

Virtanen, K. 1984. Return migration of the Finnish overseas. Teoses: *The Politics of Return. International Return Migration in Europe* (toim Kubat, D.). New York: Center for Migration Studies, 221-228.

Vishnevsky, A. 2003. The dissolution of the Soviet Union and Post-Soviet ethnic migration: The return of diasporas? Teoses: *Diasporas and Ethnic Migrants. Germany, Israel and Post-Soviet Successor States in Comparative Perspective* (toim Münz, R. ja Ohlinger, R.). London: Frank Cass, 155-172.

- Võime, L.** 1992. Väljarändamine ja väliseestlased. Teoses: *Eesti ajalugu ärkamisajast tänapäevani* (koost Õispuu, S.). Tallinn: Koolibri, 307-317.
- Walaszek, A.** 1984. Return migration from the USA to Poland. Teoses: *The Politics of Return. International Return Migration in Europe* (toim Kubat, D.). New York: Center for Migration Studies, 213-219.
- Waldorf, B.** 1995. Determinants of international return migration intentions. *Professional Geographer* 47:2, 125-136.
- Waldorf, B. S. ja Esparza, A.** 1991. A parametric failure time model of international return migration. *Papers in Regional Science: The Journal of the RSAI* 70:4, 419-438.
- Warnes, T.** 1992. Migration and the life course. Teoses: *Migration Processes and Patterns* (toim Champion, T. ja Fielding, T.). Vol 1. London: Belhaven press, 175-187.
- Wolpert, J.** 1970. Behavioral aspects of the decision to migrate. Teoses: *Population Geography: A Reader* (toim Demko, G., Rose, H. ja Schnell, G.). New York: McGraw-Hill Book Company, 298-306.
- Wright, R. E.** 1995. Logistic regression. Teoses: *Reading and Understanding Multivariate Statistics* (toim Grimm, L. G. ja Yarnold, P. R.). Washington: American Psychological Association, 217-244.
- Õispuu, S.** 1989. Eesti 19. sajandi esimesel poolel. Teoses: *Eesti ajalugu muinasajast kuni 19. sajandi lõpuni* (koost Õispuu, S.). Tallinn: Valgus, 91-108.

Lisad

Lisa 1. Eestlaste arv idas ja läänes, 1990 ning 2000.

IDAS¹	1989	1999-2002²	Allikas	
Venemaa	46 390	28 310	2002 rl ³	http://www.perepis2002.ru/ct/html/TOM_04_01.htm
Ukraina	4 208	2 868	2001 rl	http://www.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul1/select_5/?botton=cens_db&box=5.1W&k_t=00&p=25&rz=1_1&rz_b=2_1%20&n_page=2
Kasahstan	3 397	1 819	1999 rl	e-posti teel Kasahstani Statistikaametist
Läti	3 312	2 652	2000 rl	http://data.csb.lv/pxweb2004/Database/tautassk/2000.gada%20tautas%20skait%EE%F0anas%20rezult%2ti%20%EEsum%2/2000.gada%20tautas%20skait%EE%F0anas%20rezult%2ti%20%EEsum%2.asp
Gruusia	2 316	59	2002 rl	http://www.statistics.ge/Main/census/tables/tables_en_files/table6.htm#Permanent Population of Georgia by Ethnic Origin
Usbekistan	854	.. ⁴		
Valgevene	804	645	1999 rl	e-posti teel Valgevene Statistikaametist
Leedu	598	419	2001 rl	http://www.std.lt/en/pages/view/?id=1763
Kirgiisia	430	..		
Aserbaidžaan	324	..		
Moldaavia	282	..		
Turkmeenia	217	..		
Tadžikistan	147	..		
Armeenia	89	..		
Kokku	63368	~ 40 000		

LÄÄNES	1986-1991	1999-2002	Eestluse määratlus	Allikas	
USA	26 760	25 034	päritolu	2000 rl	http://factfinder.census.gov/servlet/DatasetMainPageServlet?_ds_name=DEC_2000_SF3_U&program=&lang=en&ts=, edasi valiti Census 2000 Summary File (SF 4) – Sample Data
Rootsi ⁵	25 500	10 253	Eestis sündinud	2000 register	http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/MainTable.asp?yp=tansss&xu=C9233001&omradekod=BE&omradetext=Population&lang=2&langdb=2

Kanada	20 530	22 085	päritolu	2001 rl	http://www12.statcan.ca/english/census01/products/standard/themes/ListProducts.cfm?Temporal=2001&APATH=3&THEME=44&FREE=0
Austraalia ⁶	6 330	2 389	Eestis sündinud	2001 rl	e-posti teel Austraalia Statistikaametist
Suurbritannia	2 730	2 011	Eestis sündinud	2001 rl	Eurostat ⁷
Saksamaa	2 400	..			
Soome	640	10 839	kodakondsus	2000 registripõhine rl	http://statfin.stat.fi/statweb/start.asp?LA=en&DM=SLEN&lp=catalog&clg=population_census
Brasiilia	350	..			
Argentiina	200	..			
Venetsueela	150	..			
Uus-Meremaa	130	111	päritolu	2001 rl	http://xtabs.stats.govt.nz/eng/tablefinder/index.asp
Prantsusmaa	110	270	kodakondsus	1999 rl	Eurostat
LAV	100	..			
Belgia	100	83	kodakondsus	2001 o ⁸ registripõhine rl	Eurostat
Šveits	60	122	kodakondsus	2000 o registripõhine rl	Eurostat
Taani	50	458	kodakondsus	2001 registripõhine rl	Eurostat
Norra	50	270	kodakondsus	2000 register	http://statbank.ssb.no/statistikbanken/default_fr.asp?PLanguage=1
Holland	40	121	kodakondsus	2001 register	http://statline.cbs.nl/StatWeb , Eurostat
Austria		54	kodakondsus	2001	Eurostat

				registri- põhine rl	
Bulgaaria		6	kodakondsus	2001 rl	Eurostat
Hispaania		203	kodakondsus	2001 rl	Eurostat
Iirimaa		463	kodakondsus	2002 rl	Eurostat
Island		45	kodakondsus	2001 registri- põhine rl	Eurostat
Itaalia		247	kodakondsus	2001 rl	Eurostat
Kreeka		54	kodakondsus	2001 rl	Eurostat
Küpros		8	kodakondsus	2001 rl	Eurostat
Liechtenstein		1	kodakondsus	2000 o registri- põhine rl	Eurostat
Luxemburg		19	kodakondsus	2001 rl	Eurostat
Poola		16	kodakondsus	2002 rl	Eurostat
Portugal		164	kodakondsus	2001 rl	Eurostat
Rumeenia		0	kodakondsus	2002 rl	Eurostat
Slovakkia		3	kodakondsus	2001 rl	Eurostat
Sloveenia		0	kodakondsus	2002 o registri- põhine rl	Eurostat
Tšehhi		23	kodakondsus	2001 rl	Eurostat
Türgi		61	kodakondsus	2000 rl	Eurostat
Ungari		38	kodakondsus	2001 rl	Eurostat
Kokku	86 230	~ 90 000 ⁹			

¹ Idas ehk endise NL-i liikmesriikides on eestluse määratluse aluseks rahvus.

² Andmed erinevate riikide eestlaste kohta ei pärine ühest aastast, kuna erinevate riikide rahvaloendused toimusid mõnevõrra erinevatel aastatel (erandiks on vaid 1989. aasta NL-i rahvaloendus).

³ rl rahvaloendus

⁴ .. andmed ei olnud kättesaadavad

⁵ Rootsi 1990. aasta andmed hõlmavad esimese ja teise põlvkonna eestlasi, 2000. aasta andmed aga Eestis sündinuid. Seega ei ole tabelis toodud 1990. ja 2000. aasta andmed otseselt võrreldavad (võrdluseks – 1990. aastal oli Rootsis 12 275 Eestis sündinut).

⁶ Austraalia 1986. aasta andmed hõlmavad eesti päritoluga inimesi, 2001. aasta andmed Eestis sündinuid. Seega ei ole 1986. ja 2001. aasta andmed otseselt võrreldavad (võrdluseks – 1986. aasta rahvaloenduse järgi oli Austraalias 3901 Eestis sündinut).

⁷ Eurostat

http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/popul/Popula/census/cens_nat/cens_str&language=en&product=EU_MAIN_TREE&root=EU_MAIN_TREE&scrollto=222

⁸ o osaliselt

⁹ Liites kokku tabelis toodud eestlaste arvu lääneriikides, saame 75 451. Siinjuures tuleb aga arvestada eestlase erinevat määratlust erinevates riikides ning et osade riikide kohta andmed puuduvad. Puuduvate andmetega riikidest on Saksamaa suurima eestlaste kogukonnaga, Hill Kulu 1997. aasta artiklis hinnatud ligi 4500-le eestlasele (Kulu 1997b:13). Ülaltoodud tabelis on Rootsi kohta toodud vaid Eestis sündinud inimesed, mis välistab II MS tõttu põgenenute järeltulijad antud arvust. Alur Reinansi andmetel oli aga Rootsis 1994. aasta 31. detsembri seisuga 15 314 Rootsis sündinud 0-53 aastast isikut, kelle vähemalt üks vanem on Eestis sündinud (Reinans 1999:6). Seega on tegelik eestlaste arv Rootsis aastal 2000 tabelis toodust oluliselt suurem. Tõenäoliselt suureneks ka Austraalia eestlaste arv vähemalt paari tuhande võrra, võttes aluseks päritolu; samuti mitmete Lääne-Euroopa riikide eestlaste arv, kuna kodakondsus näitab eelkõige pärast 1991. aasta väljarännet ning ei arvesta varasemate lahkujatega. Nii võibki arvata, et läänes elavate eestlaste arv 2000. aastal on 90 000 või isegi mõnevõrra rohkem.

Allikad: Eesti taasiseseisvumise eelsed andmed pärinevad Kulu 1992:133. 2000. aasta andmete allikas ja saamisviis on viidatud ülaltoodud tabelis. 2000. aasta andmed koguti 2004. aasta kevadel. Kõik andmed ja interneti aadressid kontrolliti ka märtsis 2006.

Lisa 2. Logistilise regressioonanalüüsi jaoks ümber kodeeritud tunnused. Jämedas kirjas on toodud referent- ehk võrdlusgrupid.

Uus tunnus	Kategooriad	Kodeering
SÕLTUVAD TUNNUSED		
Sõltuv1	saabunud läänest	1
	saabunud idast	0
Sõltuv2	kuulumine põgenenute või nende järeltulijate hulka	1
	kuulumine nõukogude ajal lahkunute hulka	0
SÕLTUMATUD TUNNUSED		
Sugu	mees	1
	naine	0
Noored	15-29-aastased	1
	ülejäanud	0
Perealised	30-49-aastased	1
	ülejäanud	0
Vanemas tööeas	50-64-aastased	1
	ülejäanud	0
Pensioniealised	vanemad kui 65-aastased	1
	ülejäanud	0
Emakeel	eesti	1
	muu	0
Kodakondsus	Eesti	1
	muu	0
Sünnikoht	Eesti	1
	muu	0
Alg- või põhiharidus	alg- või põhiharidus	1
	ülejäanud	0
Keskharidus	keskharidus	1
	ülejäanud	0
Kutseharidus	kutseharidus	1
	ülejäanud	0
Kõrgharidus	kõrgharidus	1
	ülejäanud	0
Teadmata haridus	teadmata	1
	ülejäanud	0
Valgekrae	valgekrae	1

	ülejäanud	0
Sinikrae	sinikrae	1
	ülejäanud	0
Relvajõud ja amet teadmata	relvajõud ja amet teadmata	1
	ülejäanud	0
Mittetöötav	mittetöötav	1
	ülejäanud (ehk töötav)	0
Elatusallikas	ettevõtja- ja omanditulu	1
	ülejäanud	0
Elukoht Eestis	Harjumaa	1
	ülejäanud	0
Elukoht linnas või maal	linn	1
	maa	0
Eluruumi tüüp	pereelamu või osa pereelamust	1
	ülejäanud	0

Lisa 3. Idast ja läänest saabunute vahelised erinevused. Logistilise regressiooni kordajad ning nende statistiline olulisus erineva hulga sõltumatute tunnuste korral. Sulgudes on esitatud referent- ehk võrdlusgrupp. Sõltuv tunnus: 1 – saabunud läänest, 0 – saabunud idast.

	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 4	Mudel 5	Mudel 6	Mudel 7	Mudel 8	Mudel 9	Mudel 10
Sugu (naised)										
mehed	0,306***	0,214**	0,199**	0,059	0,095	0,165*	0,132	0,151	0,144	0,131
Vanus (perealised)										
noored	-0,016	0,184	0,186	0,322***	0,633***	0,739***	0,762***	0,745***	0,709***	0,734***
vanemas tööeas	0,338***	0,235**	0,234**	0,256**	0,244**	0,378***	0,379***	0,374***	0,366***	0,331**
pensioniealised	0,671***	0,530***	0,570***	0,721***	1,070***	1,406***	1,427***	1,387***	1,440***	1,409***
Emakeel (muu)										
eesti keel		1,443***	1,372***	1,100***	1,282***	1,245***	1,222***	1,267***	1,227***	1,176***
Kodakondsus (muu)										
Eesti			0,799***	0,521**	0,425**	0,340	0,392*	0,387*	0,419*	0,373*
Sünnikoht (muu)										
Eesti				0,882***	0,803***	0,806***	0,820***	0,814***	0,868***	0,856***
Haridus (kõrgharidus)										
alg- või põhiharidus					-1,509***	-0,931***	-0,923***	-0,848***	-0,728***	-0,775***
keskharidus					-0,875***	-0,395***	-0,398***	-0,380***	-0,366***	-0,340**
kutseharidus					-0,909***	-0,377***	-0,373***	-0,329***	-0,251**	-0,249**
teadmata					-0,651**	-0,370	-0,450	-0,448	-0,527	-0,582
Töölane staatus (valgekrae)										
sinikrae						-1,375***	-1,399***	-1,356***	-1,271***	-1,198***
relvajõud ja teadmata						-0,694**	-0,664**	-0,651**	-0,646**	-0,621**
mittetöötavad						-1,061***	-1,000***	-0,932***	-0,850***	-0,811***
Elatusallikas (muu)										
ettevõtjatulu							1,060***	1,092***	1,108***	1,052***
Elukoht linnas või maal (maa)										
linn								0,420***	0,254**	0,510***
Elukoht Eestis (muu)										
Harjumaa									0,725***	0,887***
Eluruumi tüüp (muu)										
pereelamu										0,794***
Mudeli hii-ruut	51,89***	156,21***	175,25***	248,01***	386,96***	498,44***	532,87***	548,41***	607,38***	659,88***
-2LL	3646,578	3542,252	3514,207	3431,176	3292,226	3169,112	3128,793	3113,26	3054,29	2985,76
R ²	0,014	0,042	0,047	0,067	0,105	0,136	0,146	0,150	0,166	0,181
Korrektsest klassifitseeritud, %	73,1	73,1	73,1	73,1	74,1	74,2	76,4	75,4	75,7	77,2

Oluline tasemel: *** p<0,01; ** 0,01≤p<0,05; * 0,05≤p<0,10

Lisa 4. Läänest saabunute sisesed erinevused. Logistilise regressiooni kordajad ning nende statistiline olulisus erineva hulga sõltumatute tunnuste korral. Sulgudes on esitatud referent- ehk võrdlusgrupp. Sõltuv tunnus: 1 – läänest saabunud, sündinud enne II maailmasõda Eestis või pärast II maailmasõda väljaspool Eestit, 0 – läänest saabunud, sündinud pärast II maailmasõda Eestis.

	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 4	Mudel 5	Mudel 6	Mudel 7	Mudel 8	Mudel 9
Sugu (naised)									
mehed	-0,222	-0,187	0,140	0,123	0,186	0,184	0,165	0,164	0,088
Emakeel (muu)									
eesti keel	-1,405***	-1,427***	-1,522***	-1,523***	-1,309***	-1,308***	-1,296***	-1,272***	-1,495***
Kodakondsus (muu)									
Eesti		-1,107***	-0,849*	-0,804*	-0,920**	-0,916**	-0,891*	-0,890**	-0,489
Tööalane staatus (valgekrae)									
sinikrae			-1,120***	-1,122***	-0,263	-0,264	-0,292	-0,286	-0,050
relvajõud ja teadmata			-0,337	-0,352	-0,191	-0,194	-0,201	-0,196	-0,174
mittetöötavad			1,473***	1,483***	2,214***	2,211***	2,170***	2,171***	2,064***
Elatusallikas (muu)									
ettevõtjatulu				0,214	0,235	0,233	0,235	0,227	0,167
Haridus (kõrgharidus)									
alg- või põhiharidus					-1,243***	-1,247***	-1,269***	-1,277***	-1,204***
keskharidus					-1,935***	-1,937***	-1,928***	-1,917***	-1,844***
kutseharidus					-1,607***	-1,612***	-1,636***	-1,633***	-1,368***
teadmata					-1,190*	-1,184*	-1,131*	-1,171*	-1,539**
Elukoht linnas või maal (maa)									
linn						-0,033	0,001	0,059	0,074
Elukoht Eestis (muu)									
Harjumaa							-0,178	-0,131	-0,188
Eluruumi tüüp (muu)									
pereelamu								0,167	0,117
Saabumisriik (lääne uusväljarännumaa)									
lääne vanaväljarännumaa									1,541***
Mudeli hii-ruut	19,43***	27,3***	160,88***	159,98***	242,78***	242,80***	243,72***	242,97***	322,56***
-2LL	1135,008	1124,362	986,58	984,709	901,908	901,884	900,965	897,6	818,01
R ²	0,017	0,024	0,140	0,140	0,212	0,212	0,213	0,213	0,283
Korrektset klassifitseeritud, %	54,1	55,1	69,8	69,7	71,7	71,7	71,4	72,7	77,6

Oluline tasemel: *** p<0,01; ** 0,01≤p<0,05; * 0,05≤p<0,10